

TAMPEREEN YLIOPISTO
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

MERKITYKSISTÄ MUOVAUTUVA MOSAIIKKI –

Kuntouttavan työtoiminnan merkitykset haastattelupuheessa

Tuulamaria Lempiälä
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö
Sosiaalipsykologia
Pro gradu -tutkielma
Syyskuu 2014

TAMPEREEN YLIOPISTO
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

LEMPIÄLÄ, TUULAMARIA; Merkityksistä muovautuva mosaiikki – Kuntouttavan työtoiminnan merkitykset haastattelupuheessa

Pro gradu -tutkielma, 86 sivua + 3 liitesivua
Sosiaalipsykologia
Syyskuu 2014

TIIVISTELMÄ

Perehdyn tässä pro gradu-tutkielmassa Silta-Valmennusyhdistys ry:n kuntouttavan työtoiminnan työvalmentautujien haastatteluissa muodostuviin merkityksiin. Ensimmäiseksi tutkimuksen kohteena on, minkälaisia merkityksiä työvalmentautajat muodostavat kuntouttavalle työtoiminnalle. Toiseksi tarkasteluni kohteena ovat haastatteluista muodostuvat tulkintarepertuaarit ja subjektipositiot. Kolmas tutkimusongelmani koskee sitä, minkälainen toimijuus näissä tulkintarepertuaareissa ja subjektipositioissa rakentuu.

Laaja työttömyys ja aktivointi puhuttavat niin Suomessa kuin kansainvälisestikin. Aktivoinnilla tarkoitetaan tässä työttömille suunnattuja toimenpiteitä, joihin osallistuminen on velvoittavaa ja sidottu sosiaaliturvaan. Kuntouttava työtoiminta on yksi aktivoinnin muodoista Suomessa. Tutkielman aineistona olen käyttänyt kuntouttavan työtoiminnan asiakkaille tekemiäni haastatteluja (n=13), jotka on kerätty työtoimintapäivän aikana Silta-Valmennusyhdistys ry:n tiloissa. Tutkielman tavoitteena on tuottaa tietoa yhteiskunnallisesti ajankohtaisesta aiheesta, lisätä paikallisella tasolla ymmärrystä työtoimintaan liitettävistä moninaisista merkityksistä. Näitä merkityksiä voidaan käyttää taustaymmärryksenä jokapäiväisessä työskentelyssä työpajoilla ja kuntouttavaan työtoimintaan liittyvässä yksilövalmennuksessa. Tutkielman teoreettis-metodologisina lähtökohtina toimivat sosiaalinen konstruktionismi ja tämän kautta rakentuva diskursiivinen näkökulma (Ks. esim. Potter & Wetherell 1987).

Analyysin pohjalta syntyi kolme tulkintarepertuaaria; elämänhallinnan repertuaari, työn repertuaari sekä yhteiskunnallisen osallisuuden repertuaari. Repertuaareista ensin mainittu on laajin ja rakentuu neljän subjektiposition kautta: Instituution uhri, Individualisti, Elämänhallitsija sekä Elämänhallinnan menettäjä. Työn repertuaari rakentuu toimijuudeltaan vastakkaisista Työssäkävijä-subjektipositioista sekä Palkkatyön ulkopuolinen-subjektipositioista. Yhteiskunnallisen osallisuuden repertuaarissa esiintyvät Etenevä osallistuja-subjektipositio ja tämän vastakohta Paikallaan pysyjä-subjektipositio. Subjektipositioiden kautta tulevat esiin repertuaareissa havaittavat toimija-asetat. Subjektipositioiden toimijuus vaihtelee positiivisesta negatiiviseen. Subjektipositiot, joissa kuntouttava työtoiminta merkityksellistyy positiivisena, muodostavat puheessa positiivista eli aktiivista toimijuutta. Tämän vastakohtana subjektipositiot, joissa toiminta merkityksellistyy negatiivisena, muodostavat toimijuudeltaan heikkoja positioita.

Repertuaarit ottavat kantaa yhteiskunnalliseen ja paikalliseen keskusteluun, niin aiemman tutkimuksen, yhteiskuntapolitiikan, aktivoinnin kuin Silta-Valmennusyhdistys ry:n tasolla. Osa subjektipositioista edustaa yleisiä diskursseja, kun taas toiset kuvastavat valtavirrasta poikkeavaa puhetta. Tämän käsittelyn olen sitonut aiemmin esiteltyyn tutkimuksen kontekstiin sekä aiempaan tutkimukseen. Kaikkien repertuaarien taustalla voidaan havaita niin sanottu laaja ”ulkoa-sisään” diskurssi. Tulkintarepertuaarit ja subjektipositiot muodostavat palasina merkitysten mosaiikkimaisen kokonaisuuden, joka kuvastaa kuntouttavaa työtoimintaa.

SISÄLTÖ

1 Johdanto	1
2 Tutkimuksen konteksti ja aiempi tutkimus	3
2.1 Työttömyys ja suomalaisen yhteiskuntapolitiikan piirteitä	3
2.2 Aktivointi toiminnan taustalla.....	5
2.3 Kuntouttava työtoiminta	10
2.3.1 Kuntouttavan työtoiminnan laki ja käytänteet	10
2.3.2 Kuntouttava työtoiminta ja merkitykset aiemmissä tutkimuksissa.....	14
2.4 Silta-Valmennusyhdistys ry ja kuntouttava työtoiminta työpajoilla.....	21
3 Teoreettis-metodologiset lähtökohdat.....	23
3.1 Kieli todellisuuden tulkkina	23
3.2 Diskursiivinen näkökulma	25
3.2.1 Tulkintarepertuaari.....	27
3.2.2 Toimijuus tulkintarepertuaareissa – Identiteetti subjektipositiona	30
3.3 Tutkimuskysymykset	32
4 Aineisto, menetelmät ja eettisyys.....	32
4.1 Aineiston esittely.....	32
4.2 Aineiston keruu ja haastattelu tutkimusmenetelmänä.....	33
4.3 Konteksti ja työvalmentautajat haastateltavina.....	36
4.4 Aineiston konkreettinen käsittely ja analyysin eteneminen	39
4.5 Eettistä pohdintaa.....	41
5 Analyysi	43
5.1 Elämänhallinnan repertuaari	44
Instituution uhri.....	45
Individualisti	51
Elämänhallitsija.....	53
Elämänhallinnan menettäjä	56
5.2 Työn repertuaari.....	58
Työssäkävijä.....	59
Palkkatyön ulkopuolinen.....	61
5.3 Yhteiskunnallisen osallisuuden repertuaari	63
Etenevä osallistuja.....	64
Paikallaan pysyjä.....	67
6 Johtopäätökset – muotoutuneet repertuaarit suhteessa toisiinsa ja yhteiskunnallisena kysymyksenä	69
6.1 Repertuaarit kontekstissa	71
6.2 Repertuaarit merkityksellistäjänä ja taustadiskurssi	75

7 Pohdintaa ja jatkotutkimusaiheita	77
Lähteet.....	81
Liitteet	87
Liite 1. Haastattelupyyntö	87
Liite 2. Teemahaastattelun kysymysrunko.....	88

1 Johdanto

Silta-Valmennuksen kaikkien eri toimintojen perustehtävä on auttaa, tukea, ohjata ja valmentaa heikossa asemassa olevia ihmisiä saavuttamaan ”tavallinen elämä”, jossa ihmisen omat realistiset toiveet työn, kodin ja ihmissuhteiden osalta ovat toteutuneet. Tämä tavallinen elämä on työmme tavoite, ”maalien maali”.

Silta-Valmennusyhdistys ry, Toimintakertomus 2009

Modernissa kehittyneessä maailmassa kaksi tärkeää rakennetta ovat työ ja hyvinvointi (Brodin, E. Z. & Larsen, F. 2013, 38). Tämän vuoksi myös työttömyys ja erilaiset toimenpiteet sen ehkäisemiseksi ja työkyvyn ylläpitämiseksi ovat iso osa maamme ajankohtaisia keskusteluja ja politiikkaa (Ks. Hallitusohjelma 2011). Tässä pro-gradu -tutkielmassa perehdyn Silta-Valmennusyhdistys ry:n kuntouttavan työtoiminnan työpaja-asiakkaiden haastatteluissa muodostuviin merkityksiin kuntouttavasta työtoiminnasta. Kuntouttava työtoiminta on aktivointitoimenpide, joka muuttaa osan sosiaaliturvasta vastikkeelliseksi. Palvelun säädökset löytyvät kuntouttavan työtoiminnan laista vuodelta 2001. (Laki kuntouttavasta työtoiminnasta. 2001/189). Kuntouttava työtoiminta on osa kansainväliseen kehitykseenkin liittyvää aktiivista sosiaalipolitiikkaa, joka tarkoittaa työn yhdistämistä osaksi oikeuksia toimeentuloturvaan. (Ks. mm. Keskitalo & Mannila, 2002, 192; 198–199.) Tarkastelun kohteena on, mitä ja miten asiakkaat puhuvat toiminnasta ja minkälaisia ovat haastatteluissa muodostuvat merkitykset sekä niiden kautta muodostuva toimijuus. Lisätavoitteena tutkielmassa on tarkastella nousevia merkityksiä suhteuttaen niitä aiemman tutkimuksen, yhteiskunnan, työtoiminnan ja aktivoinnin yleisiin tunnettuihin tavoitteisiin. Kuntouttava työtoiminta tutkimuskohteena on moniulotteinen, kun otetaan huomioon toiminnan velvoittava luonne (Laki kuntouttavasta työtoiminnasta, 2001/189).

Sosiaalipsykologisen tutkimuksen kannalta tutkimusaiheeni tarkentuu ontologiselta tasoltaan kielen, puheen tutkimukseen. Metodinen kehykseni on diskursiivinen, kohteena ovat kulttuurisesti jaetut merkitykset ja työni on osa sosiaalipsykologista vuorovaikutuksen tutkimusta. (Ks. Suoninen, 1997, 33.) Käytän tutkielmassa laajimmin edellä mainittua käsitettä ”merkityksellistä” halutessani korostaa puheessa muodostuvia merkityksiä, eikä puhujan tarkoituksellisia ilmaisuja (Vrt. ”merkityksellistä”). Olen tavoitellut jaettuja ymmärrystapoja saattamalla toimintaan osallistuvien ihmisten oman äänen kuuluviin haastattelujen kautta. Asiakkaiden kuuleminen palveluiden kehittämistä varten on ajankohtaista (ks. esim. Tammelin 2010, 68). Myös tämä huomioon ottaen tutkielma asettuu yhteiskunnallisesti tärkeään asemaan. Nyky-yhteiskunnassa syrjäytyneitä

paikannetaan sosiaalisesti ja spatiaalisesti sijoittaen heidät reunoille tai ulkopuolelle (Helne, 2002, 10). Tutkielmassa haastatellut kuntouttavan työtoiminnan asiakkaat ovat tai ovat olleet syrjäytymisvaarassa ainakin suhteessa työhön ja asemaan työntekijänä yhteiskunnassamme.

Tarve tutkimukselle on saanut alkunsa sosiaalipsykologian maisterin tutkintoon kuuluvan työharjoitteluni kautta kesällä 2011 Silta-Valmennusyhdistys ry:n yksilövalmennusharjoittelijana. Myös noin vuoden työskentely (2012–2013) 17–25 -vuotiaille suunnatun Palvelutakuu-hankkeen/Kipinä-ryhmän ryhmävalmentajana ja työpajamaailman näkeminen läheltä jokapäiväisessä arjessa ovat luoneet yhteyden tutkimukseni kohteena olevaan aiheeseen. Tampereella asiakasohjausta kuntouttavaan työtoimintaan hoitaa Työllisyydenhoidon palveluyksikkö (Tampereen kaupunki 2014). Kunta voi tehdä sopimuksen esimerkiksi järjestön kanssa kuntouttavan työtoiminnan toteuttamisesta (Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 2001/189, 6§; Kauhaluoma, ym. 2004, 97). Työn kautta toteutuvat kuntoutuspalvelut kuuluvat työpajoilla tarjottaviin palveluihin (Työpajatieto 2014). Silta-Valmennusyhdistys on yleishyödyllinen ja voittoa tavoittelematon yhdistys, joka toimii yhteiskunnallisen tasa-arvon, osallisuuden ja hyvinvoinnin lisäämisen eteen tarjoamalla palveluja vaikeassa työmarkkina-asemassa oleville ihmisille. Silta-Valmennusyhdistys ry toteuttaa kuntouttavaa työtoimintaa usean eri pajan muodossa. (Ks. mm. Silta-Valmennusyhdistys, vuosikertomus 2010.) Tässä tutkielmassa haastatellut henkilöt ovat keittiöalan, rakennusalan, puutyöalan ja viestintäalan pajoilla kuntouttavassa työtoiminnassa. Työtoiminnan aikana työvalmentautujat saavat myös yksilövalmennusta vaihtelevin väliajoin tarpeensa mukaan. Välillä yksilötapaamisissa on paikalla myös valmentautujan oma sosiaalityöntekijä tai muu ohjaava taho.

Tämän tutkielman aineistonkeruun ja valmistumisen välillä työttömien työnhakijoiden määrä on kasvanut tilastoissa lähes 110 000 henkilöllä (Työllisyyskatsaus Marraskuu 2011; Työllisyyskatsaus Kesäkuu 2014). Tutkielma tähtää myös palveluiden kehittämiseen käytännön työn kannalta ja voi tapaustutkimuksellisesti toimia tukena asiakastyössä. Tutkielma antaa tietoa asiakkaiden puhetavoista ja näkemyksistä jäsentää maailmaa ja työpajatoimintaa yleisesti. Asiakkaan ja yksilövalmentajan keskusteluissa puheella eli sillä, millaisia merkityksiä he antavat toiminnalle, johon osallistuvat, voi näkemykseni mukaan olla merkittävä asema todellisuuden luonnissa ja mahdollisesti jopa asiakkaan sitoutumisessa toimintaan. Kysyn tutkielmassani minkälaisia merkityksiä kuntouttava työtoiminta saa haastattelupuheessa sekä miten haastatellut asemoivat itsensä toimijoina puheessaan kuntouttavasta työtoiminnasta. Esittelen tarkat tutkimuskysymykseni käsitteineen teoreettis-metodologisten lähtökohtien päätteeksi.

2 Tutkimuksen konteksti ja aiempi tutkimus

Tässä luvussa esittelen tutkimusaiheittani yhteiskunnallisessa kontekstissa ja perehdyn samalla aiemmin tehtyyn tutkimukseen. Taustoituksen kautta etenen aina paikalliselle Silta-Valmennusyhdistys ry:n tasolle. Aloitan luvun käsittelemällä työttömyyttä Suomessa sekä yleisiä poliittisia linjauksia ja tavoitteita tähän liittyen maassamme. Seuraavaksi jatkan aktivoinnista meillä ja kansainvälisesti. Tämän jälkeen esittelen kuntouttavaa työtoimintaa, jota koskeva luku on jaettu kahteen osaan. Ensimmäinen alaluku koskee toiminnan käytänteitä ja lainsäädäntöä. Toisessa alaluvussa perehdyn tarkemmin empiirisiin tutkimustuloksiin lähinnä yksilön tasolla. Lopuksi katsaukseni päättyy Silta-Valmennusyhdistys ry:n toimintaan ja siitä tehtyyn tutkimukseen. Esittelen kontekstia kokonaisuutena ja tutkielmani kannalta keskeisten aiempien tutkimusten sisältöä ja tuloksia. Käsittelem aiempaa empiiristä tutkimusta laajimmin kuntouttavaan työtoimintaan liittyen.

2.1 Työttömyys ja suomalaisen yhteiskuntapolitiikan piirteitä

Työttömyys on yksi isoimpia asioita, joka voi uhata toimeentuloa (Niemelä & Salminen 2006, 23; Brodtkin, E. Z. & Larsen, F. 2013, 38). Työ- ja elinkeinoministeriön kuukausittaisen työllisyyskatsauksen mukaan maassamme oli tämän tutkielman aineiston keräämisen alkamisen aikaan vuoden 2011 marraskuussa 230 000 työtöntä työnhakijaa. Pirkanmaalla työttömiä oli marraskuussa 2011 23 117 henkilöä. Kuntouttavassa työtoiminnassa marraskuussa 2011 oli 10 000 henkilöä. (Työllisyyskatsaus Marraskuu/2011.) Vertailukohtana tämän tutkielman valmistusajankohtaan alkusyksyyn 2014 on syytä esitellä ajankohtainen tilanne. Vuoden 2014 kesäkuussa saman tilaston mukaan maassamme oli 337 200 työtöntä työnhakijaa, mikä tarkoittaa 35500 henkilöä enemmän kuin vuotta aikaisemmin. Jopa toukokuusta 2014 kesäkuuhun 2014 työttömien määrä kasvoi 35 000:lla. On kuitenkin otettava huomioon iso valmistuneiden nuorien määrä, jotka eivät ole heti kesän aikana aloittaneet koulutusta tai työtä. Silti toukokuussa 2014 ennen valmistuneiden suurta määrää työttömiä työnhakijoita oli jo yhteensä 302 200 (Työllisyyskatsaus Toukokuu 2014). Kuntouttavassa työtoiminnassa oli kesäkuun 2014 lopulla 12 700 työnhakijaa, joiden määrä oli kasvanut edeltävästä vuodesta 1800:lla. (Työllisyyskatsaus Kesäkuu/2014.) Työttömien määrä on näiden tietojen mukaan kasvanut räjähdysmäisesti vuodesta 2011 vuoteen 2014. Kuntouttavan työtoimintaan osallistuvien asiakkaiden määrä ei kuitenkaan ole kasvanut aivan

samassa suhteessa aineiston keräämisen alkamisajankohdan ja tutkielman lopullisen valmistumisen välisenä aikana. Osallistujien määrän kasvu on edellä esiteltyjen tilastojen mukaan 2 700 henkilöä.

Suomalainen yhteiskuntapolitiikka pyrkii lisäämään työelämään osallistumista ja osallisuutta (Kauppinen, Saikku & Kokko 2010, 234). Jyrki Kataisen pääministerikauden hallitusohjelmassa (Hallitusohjelma 2011) muotoillaan työllisyyspolitiikan tavoitteita maassamme. Ohjelmassa korostetaan Suomen tarvitsevan jokaisen kansalaisensa panosta työelämässä. Tavoitteeksi on listattu erilaisten palveluiden lisääminen työurien pidentämiseksi ja pitkittyneen työttömyyden vähentämiseksi. Edelleen pitkäaikaistyöttömiä ajatellen olennaisiksi palveluiksi on listattu työvoimapalvelut, terveys- ja kuntoutuspalvelut sekä sosiaalipalvelut. Hyvinvointipolitiikan alle on kirjattu hallituksen pyrkivän toimimaan köyhyyttä ja syrjäytymistä vastaan. Työllisyyden edistäminen ja työllisyysasteen nostaminen on nostettu merkittäviksi toimiksi näiden torjumiseksi. (Hallitusohjelma 2011, 38–55.) Työttömyyden näkökulmasta riskinä nähdään erityisesti pitkäaikaiseen tai toistuvaan työttömyyteen liittyvä syrjäytyminen (Järvikoski & Härkäpää 2011, 13). Myös sosiaaliturvan rahoituksen toteutuminen edellyttää työllisyydestä huolehtimista ja sen kasvamista. Hallitusohjelmassa ensisijainen toimeentulo on kirjattu toivotuksi tulevan työn teon kautta. (Hallitusohjelma 2011, 38–55.) Maassamme on kuitenkin toimeentuloturvajärjestelmä, joka oikeuttaa kaikki Suomessa asuvat perustoimeentulon varmistaviin etuuksiin. Tämä järjestelmä perustuu ns. pohjoismaiseen malliin. (Niemelä & Salminen 2006, 23.) Vaalikauden 2011–2015 Kataisen hallitusohjelman tavoitteet ovat edelleen voimassa. Alexander Stubbin hallituksen ohjelma (Hallitusohjelma 2014) määrittää edelleen tärkeiksi muun muassa köyhyyden, ja eriarvoisuuden torjumisen sekä työllisyyden vahvistamisen. (Hallitusohjelma 2014.) Vuonna 2010 vietettiin Euroopan köyhyyden ja sosiaalisen syrjäytymisen torjunnan teemavuotta, jolloin jokaisella EU-maalla oli omat toimenpiteensä tavoitteiden toteuttamiseksi (Euroopan komissio 2011).

Työttömyyteen liittyy käsityksiä ja tutkimustietoon pohjautuvia merkityksiä, jotka painottuvat työttömyyden negatiivisiin puoliin ja työttömyyden negatiivisiin vaikutuksiin suhteessa hyvinvointiin. (Ks. Ala-Kauhaluoma, Keskitalo, Linqvist & Parpo 2004, 123–124; Kauppinen ym. 2010 235–236.) Ensisijaisesti pitkäaikaiseen työttömyyteen liittyy taloudellisen tilanteen heikentymisen lisäksi muitakin ongelmia, kuten itsetunnon heikkeneminen. Myös epäterveellisten elämäntapojen, kuten esimerkiksi päihteidenkäytön, on todettu olevan yhteydessä työttömyyteen. Työelämän tuoma rutiinin ja säännöllisyyden poistuminen sekä perhe- ja ystäväpiirin ulkopuolella olevien sosiaalisten suhteiden vähentyminen voivat johtaa psyykkisen hyvinvoinnin heikentymiseen. (Kauppinen ym. 2010, 235–236.) Muita työttömyyteen yhteydessä olevia ilmiöitä ovat esimerkiksi

passiivisuus ja rahallisten resurssien kapeneminen. Työssäkäyntiin liitetään yleisesti ja tutkitusti positiivisia asioita, jotka liittyvät erityisesti yksilön hyvinvointiin. Työ toimii usein yksilön identiteetin yhtenä määrittäjänä, joten työn menettäminen voidaan nähdä tällöin henkilökohtaisena epäonnistumisena. (Ks. Ala-Kauhaluoma ym. 2004, 123–124.)

Työttömien terveydentilan on todettu olevan huonompi kuin työssäkävien. Sukupuolittaisia eroja esiintyy työttömyyden vaikutuksissa yksinäisyyden kokemuksiin. Naisille riski tähän on kaksinkertainen suhteessa työssäkäyviin henkilöihin. Miehillä tätä samaa vaikutusta ei ole todettu, mutta sosiaalisten kontaktien vähenemistä kyllä; sukulaisten ja ystävien tapaaminen on puolet vähäisempää kuin työssäkävillä miehillä. Työelämään panostava kehitys on esillä myös Hyvinvointi 2015-ohjelmassa, joka painottaa työelämän tiukkaa kiinnittymistä hyvinvointiin. (Karvonen, S. 2008, 109–111.) Nymanin (2002, 137–138) tutkimus työttömyyden vaikutuksista hyvinvointiin osoittaa myös, että henkinen pahoinvointi on yleisempää työttömällä kuin työssäkävillä. On huomattava, että esimerkiksi masennukseen usein liittyvät asiat, kuten huono itsetunto, voivat olla myötävaikuttamassa työllistymisen vaikeuteen. Tätä kautta voidaan todeta työttömyyden vaikuttavan terveydentilaan, mutta myös vastavuoroisesti terveydentilan huonontumisen vaikuttavan työllistymiseen. Tämä käänteinen ja monimutkainen syy-seuraussuhde on näkemykseni mukaan tärkeä kuntouttavan työtoiminnan toimintakykyä tavoittelevasta ja sosiaalista tukea antavasta näkökulmasta. Uskon työttömyyden tutkimuksissa todettujen vaikutusten olevan eittämättä vaikuttamassa erilaisten aktivointiohjelmien tavoitteiden suunnitteluun ja tätä kautta myös kulttuuristen käsitysten muodostumiseen työttömyydestä ja työtoiminnasta.

2.2 Aktivointi toiminnan taustalla

Työttömyyttä on pyritty vähentämään aktiivisesti jo parin vuosikymmenen ajan. Tässä ei kuitenkaan ole onnistuttu toivotulla tavalla ja on päädytty tekemään poliittisia päätöksiä aktiivisen sosiaalipolitiikan korostamiseksi ja kasvattamiseksi. Aktivointipolitiikka on voimakkaasti esillä työttömyyden rajun lisääntymisen vuoksi. (Keskitalo & Mannila, 2002, 192; 198–199.) Passiivinen työvoimapolitiikka keskittyy tätä vastoin lähinnä työttömän taloudellisen tilanteen tukemiseen (Dropping ym. 1999, 134–135). Käsitteenä aktivointi tarkoittaa käytännössä työn yhdistämistä kiinteämmin osaksi oikeuksia toimeentuloturvaan. (Keskitalo & Mannila, 2002, 192; 198–199.) Sosiaaliturva ei kiinnity aktivointipolitiikan ajatuksessa pelkästään viimeisimpään toimeentuloturvaan, vaan tähän on kiinnitetty kannustaminen työhön ja tavoitteet ehkäistä

syрjäytymistä. (Keskitalo & Mannila 2002, 198.) Aktivoinnin tavoitteena on käsi kädessä kulkevien pitkäaikaistyöttömyyden sekä toimeentuloturvasta riippuvuuden poistaminen. Aktivointi viittaa laajaan kirjoon politiikkaa ja toimenpiteitä suunnattuna ihmisiin, jotka elävät sosiaaliturvan ja työmarkkinatuen varassa tai ovat vaarassa pudota työmarkkinoilta pitkittyneesti tai lopullisesti. Konkreettisesti aktivointipolitiikka sitoutuu siihen, että perusturva on sidottu työllistämistä edistäviin, velvoittaviin toimenpiteisiin, kuten kuntouttavaan työtoimintaan. Erilaisia toimenpiteitä järjestetään suuntaamaan kohderyhmää myös koulutuksiin tai ammatilliseen valmennukseen. Toisaalta tämä tarkoittaa sitä, että näihin toimenpiteisiin osallistumattomuus aiheuttaa esimerkiksi rahallisen karenssin tai perusturvaa leikataan tietty määrä tietyn ajaksi. (Dropping, Hvinden, & Vik 1999, 134–135; Keskitalo & Mannila 2002, 197.)

Suomen aktivointipolitiikka liittyy osaksi kansainvälistä kehitystä, joka kumpuaa 1980-luvun Yhdysvalloista (Ks. esim. Keskitalo 2008,7; Kildal 2001,3; Keskitalo & Mannila, 2002, 192; 198–199; Ala-Kauhaluoman 2005, 42). Pitkäaikaistyöttömyys kasvaa myös Euroopan Unionin jäsenmaissa edelleen. Vuoden 2013 toisella neljänneksellä pitkäaikaistyöttömien määrä saavutti kaikkien aikojen huipun 12.5 miljoonalla henkilöllä, joka tarkoittaa 5 prosenttia koko aktiivisesta väestöstä EU:n jäsenmaissa (Draft joint employment report 2013, 3). Kansainvälisenä käsitteenä workfare ja Suomessa erityisesti kuntouttava työtoiminta ovat osa laajempaa aktivointipoliittista ajattelua. Aktivointi käsitteenä on silti kokonaisuutena hyvin moniulotteinen ja rajautumaton (Dropping ym. 1999, 136). Aktivointi voidaan käsitteellistää monin eri tavoin, mutta tarkoittaa suurin piirtein samaa toimintamallia. USA:ssa käytössä on ”workfare”-käsite, kun taas Englannissa on painotettu käsitettä ”wellfare-to-work”. Manner-Euroopassa ja Pohjoismaissa käytössä on aktivoinnin käsite. (Ks. Keskitalo 2008, 24; Ala-Kauhaluoma 2005, 43.) Euroopassa aktivoinnista käytetään usein nimitystä ALMP (active labour market policies) eli aktiivinen työvoimapolitiikka. Tämä on tullut osaksi useiden maiden kansallisia poliittisia ohjelmia ja se viittaa siis ennen lähes täysin sallivan strategian muuttumista säännöksiä sisältäväksi etuuden saajan kannalta. (Brodkin, E. Z. & Larsen, F. 2013, 40–41.) Aktivoinnista käytetty käsite ”workfare” nousee alun perin Amerikasta jo vuosikymmeniltä 1960–1970, mutta on tullut aktiiviseen käyttöön vasta myöhemmin (Kildal 2001, 3; Keskitalo & Mannila 2002, 198–199). Ensin kehitys tapahtui Kaliforniassa etujen saajille osoitettuina palkattomina työtehtävinä, mutta sitten laajeten kansallisesti sekoitukseksi kannustimia sekä ohjailevaa otetta sisältävää politiikkaa (Brodkin, E. Z. & Larsen, F. 2013, 40–41). Aktivoivia toimenpiteitä on otettu käyttöön USA:ssa sekä EU:n jäsenmaissa erityisesti 1990-luvulta lähtien. (Kildal 2001, 3; Ala-Kauhaluoma 2005, 45; Bengtsson 2014, 1; Lødemel & Trickey 2001; Keskitalo 2008.) Skandinaavisessa hyvinvointia ja sosiaalietuja koskevassa lainsäädännössä on työllä ollut aina

keskeinen asema. Erilaiset sosiaalietuuksiin liittyvät ohjelmat sisältävät usein velvollisuuksia, kuten esimerkiksi aktiiviseen työn etsintään sitoutuminen. (Kildal 2001, 6.) Euroopassa aktivointipolitiikan lanseeraajia ovat olleet muun muassa Tanska sekä Hollanti. (Keskitalo & Mannila 2002, 198–199.) Kansainvälisten tutkimusten näkökulmasta aktivointiohjelmien vaikuttavuus näyttyy sekalaisena. Jossain maissa aktivointi on tuonut positiivisia vaikutuksia, toisaalla vaihtelevia. Vaikuttavuutta on vaikea arvioida yleisesti johtuen eri maiden erilaisista järjestelmistä ja erilaisista kohderyhmistä. (Kotiranta 2008, 46–47.) Tämän lisäksi on muistettava, että vaikuttavuutta voidaan mitata hyvin eri näkökulmista.

Aktiivinen työvoimapolitiikka, on muun muassa Pohjoismaissa toiminut vahvana traditiona vastata kasvavaan työttömyyteen tai työttömyyden uhkaan yhteiskunnassa (Dropping ym. 1999, 134–135). Tutkielmani kannalta keskeinen laki kuntouttavasta työtoiminnasta (2001/189) sisältää yhtäläisyyksiä muissa EU-maissa ja erityisesti Pohjoismaissa käytetyistä aktivointipolitiikan malleihin (Keskitalo & Mannila, 2002, 192; 198–199). Esimerkiksi Tanskassa 1993 tapahtuneiden uudistusten kautta haluttiin isompi yhteys aktivoinnin sekä työttömyysetuuksien välille ja parantaa näiden molempien asemaa. Tämä johti muun muassa yksilökohtaisesti suunniteltavien toimintasuunnitelmien (action plans) syntymiseen. Kuuden kuukauden työttömyyden jälkeen Tanskassa työttömällä on oikeus ja velvollisuus osallistua työharjoitteluun tai koulutukseen vähintään 18 kuukauden ajan. Aluksi tämä koski vain alle 25-vuotiaita työnhakijoita, mutta laajeni vuonna 1999 koskemaan myös vanhempia henkilöitä. Tanska on ollut johtavia maita velvoittavassa aktivoinnissa. Erottuva tekijä Tanskan toimintamallissa on painotus aktivointiin ja velvollisuuteen sekä kohti ”workfarea” suuntaava tavoite. (Kildal 2001, 7-8.)

Ruotsissa aktivointipolitiikalla on pitkä historia ja se on merkittävä esimerkki maasta, joka on harjoittanut aktiivista ja tehokasta työmarkkinapolitiikkaa. Työttömyyden kasvun aiheuttamia muutoksia on yritetty hallita muun muassa alentamalla toimeentulon tasoa. Vastuuta toimenpiteiden järjestämisestä on eritelty eri kuntien velvollisuuksiksi, eikä kaikkea valtion kautta toimivaksi. Aiemman aktiivisen työnetsinnän veloitteen lisäksi on tullut pakolliseksi osallistua kunnan järjestämään työhön tai työharjoitteluihin. ”Social Service Act” vuonna 1998 teki osallistumisen pakolliseksi rahallisten menetysten uhalla. Tällainen toimenpide vei politiikkaa kohti workfaren suuntaista toimintatapaa. (Kildal 2001, 9–10; Kananen 2012, 565.) Pohjoismaissa aktivointi on nähty yhtä tärkeänä sekä yksilön että yhteiskunnan kannalta. Yksilön näkökulmasta aktivoinnissa on kyse palkkioista ja sanktioista, mutta toisaalta myös suorasti tai epäsuorasti mahdollisuuksista edetä työmahdollisuuksissa tai koulutuksiin. Systemin näkökulmasta kyse on tavoitteesta suunnata ihmisiä

työ-ystävälliseen suuntaan, jotta osallisuus työmarkkinoilla kasvaisi ja passiivinen etuuksien vastaanottaminen vähenisi. Sosiaaliturva ”aktivoidaan” työnhaun turvaamiseksi. Aktivointia voidaan ajatella myös siitä näkökulmasta, että resursseja lisätään elvyttämään töiden luonnin kasvua. Toki aktivointi systeemin näkökulmasta voi vähentää myös painetta julkisen budjetin ympärillä. (Kotiranta 2008, 25; 27.)

Aktivointipolitiikan yksi painopiste on, että tällä politiikalla halutaan painottaa asiakkaiden oikeuksia päästä palveluiden piiriin, parantaa niitä sekä luoda positiivisia taloudellisia kannustimia. Tavoitteena on ihmisen voimaantuminen ja osallistaminen takaisin työelämään. Joidenkin kohdalla määränpäänä on suunnata selkeästi takaisin työelämään, kun taas toisinaan painotus kohdistuu välitavoitteisiin, kuten esimerkiksi työ- ja työelämätaitojen kehittämiseen sekä itsetuntemuksen tai itseluottamuksen kasvattamiseen. Aktivointipolitiikkaan liittyy siis paljon puolia, jotka eivät suoraan johda työelämään, ainakaan lyhyellä tähtäimellä. (Dropping, Hvinden, & Vik 1999, 134–135; Keskitalo & Mannila 2002, 197). Aktiiviseen työvoimapolitiikkaan panostaminen nähdään usein keinona parantaa työllistymisvalmiuksia pitkällä tähtäimellä. Tähän liitetyt elämänhallinnan kasvaminen, työkyvyn paraneminen, elämänlaatu ja aktiivisena oleminen osoittavat lain mukaan tietä kohti parempaa työllistymistä. (Ala-Kauhaluoma 2005, 42.) Aktivointipolitiikan pyrkimyksenä on myös vastata työttömyyden kasvun johtamiin kustannuksiin, esimerkiksi sosiaaliturvan tarpeen lisääntymisen myötä. Yhdestä näkökulmasta työttömien aktivointi nähdään mahdollisuutena tukea taloutta ja kilpailukykyä. (Keskitalo & Mannila 2002, 198–199; Keskitalo & Mannila 2002, 198.) Aktivointi on kokonaisuutena kehys, joka pitää sisällään monia erilaisia toimia (Kildal 2001, 2).

Ennaltaehkäisevän strategian näkökulmasta aktivointi auttaa niin sanottujen hyvinvointiloukkujen estämisessä eli poistaa mahdollisuutta siitä, että ihminen passivoituu ja jäisi elämään tukien varassa tekemättä mitään. Eräs näkökulma on Britanniassa uuden työnväenpuolueen käyttämä nimitys ”työ ensin”-lähestymistapa (work-first-approach), jossa halutaan siirtää ihminen mahdollisimman pian sosiaaliavustuksilta töiden tekijäksi. Näkökulman mukaan kaikki työ on parempi kuin ei mitään työtä, huolimatta esimerkiksi palkan tasosta tai työn epävarmuudesta. (Bengtsson 2014, 2-3.) Kuten edellä mainitsin, aktivointipolitiikkaan liittyy piirteitä, jotka eivät ainakaan lyhyellä tähtäimellä johda työelämään. Eri maiden aktivointipolitiikassa on eroja muun muassa tässä, onko pyrkimys toimia work-first-periaatteen mukaisesti yrittäen nopeaa siirtymää työelämään vai panostetaanko muihin asioihin, jota kautta mahdollisesti saavutetaan pidemmän aikavälin hyötyjä varsinkin hyvin pitkään työttömänä olleilla. (Eichorst & Konle-Seidl 2008, 4). Anglosaksinen tapa toimia on karkeasti sanoen ollut enemmän work first-periaatteen mukaan, kun taas Pohjoismaissa on painotettu ”human

resources”-ajatusta. Tutkielmassani pyrin ottamaan huomioon nämä kaksi eri näkökulmaa. Erilaisia vertailuja maiden välillä voidaan tehdä, mutta aktivointitoimien joukko voidaan havaita erittäin heterogeeniseksi, eikä täysin yhtenäistä tapaa toimia ole. Kehittyvä ja muuttuva maailma luo muutoksia myös aktivoinnin muotoihin.¹ (Eichorst & Konle-Seidl 2008, 7–9; Ks. myös Aktiivinen sosiaalipolitiikka -työryhmän muistio, 1999, 25–31.)

Tutkielmassani esiin tulevien työtoiminnalle annettujen merkitysten taustalla olevia asioita on tärkeää tarkastella aktivointiin peilaten. Ala-Kauhaluoman (2005, 43) mukaan aktivointiohjelmien sisällöt muokkautuvat hyvinvointipolitiikan perinteiden ja syrjäytymiskurssien johdattamana. Niin sanottu *aktivointidiskurssi* Pohjoismaissa asettaa yleisessä keskustelussa erilaisia tavoitteita ja asemia eri toimijoille. Yksilön näkökulmasta toiminta asemoi yksilön asemaan, jossa hän voi ylläpitää tai jopa kasvattaa kykyjään pidemmällä tähtäimellä kohti työmarkkinoita. Toiminnan nähdään antavan mahdollisuus ehkäistä työttömyyden tutkitusti negatiivisia vaikutuksia kuten itsetunnon heikkenemistä, päivärytmin hukkumista tai sosiaalista eristäytymistä sekä kannustavan aktiiviseen työnetsintään. Lisäksi toiminnan nähdään herättävän ihmisen tajuamaan oikeutensa työntekoon ja näin ollen olemaan yhteiskuntaan osaa ottava yksilö, passiivisen tukien vastaanottamisen sijaan. (Dropping 1999, 138.) Yhteiskunnan näkökulmasta on katsottu aktivointitoimenpiteiden lisäävän työikäisten joustavuutta ja kykyä työmarkkinoilla sekä lisätä pitkällä tähtäimellä tarjontaa kyvykkästä työvoimasta teollisuudelle ja julkiselle sektorille. Sosiaaliturvan näkökulmasta myös paine yhteiskunnan budjetin riittävyydestä liittyy aktivointiin. Aktivoinnin nähdään vähentävän pitkällä tähtäimellä tätä painetta sekä jopa parantavan taloudellista kasvua. (Dropping 1999, 138.) Aktivointipolitiikan taustanäkemyksistä työttömästä työnhakijasta on aktiivinen työtaitojensa ylläpitäjä (Keskitalo & Mannila 2002, 198). *Aktivointidiskurssiin* sisältyy vaade ihmisen aktiivisuudesta huolimatta siitä, minkälaisia tuloja hän saa. Voidaan sanoa, että työmarkkinaorientoituneisuus on yhä enemmän osa sosiaalipolitiikkaa. (Kotiranta 2008, 27.) Vaikka välittömät siirtymät työmarkkinoilla ovat olleet vähäisiä, on havaittu muita etuja, jotka voidaan nähdä positiivisina. Pienetkin onnistumiset tai arjessa selviytymisen parantaminen voivat tuoda hetkittäistä optimismia tulevaisuuden suhteen, joka taas voi tuoda positiivisia vaikutuksia. Tästä syystä valtiontalouden tarkastajat ovat painottaneet esimerkiksi uusien mittaustapojen tärkeyttä, joka paljastaisi tarkemmin muun muassa aktiivitoimien hyvinvointivaikutuksia ja syrjäytymisen ehkäisyä. (Karjalainen 2013, 108.)

¹ Lisätietoa aktivoinnin eri muodoista kansainvälisesti ks. esim. Lødemel & Trickey 2001; Kildal 2001.

Aktivointipolitiikassa ihminen nähdään edellä kuvatusti aktiivisena olentona, joka kansalaisoikeuksien kautta on oikeutettu saamaan tukea kehittääkseen resurssejaan. Yhden ajattelutavan mukaan tulisi ottaa mukaan aktivoituvan halut ja edellytykset sekä ihmisen oma halu aktivoitumiseen. Tämä on ristiriidassa oletuksen kanssa ihmisestä saamattomana yksilönä, jota tarvitsee ohjeistaa ja velvoittaa hakemaan töitä ja osallistumaan aktivointiohjelmiin. (Bengtsson 2014, 2–3.) Tämä on työtoiminnalle annettujen merkitysten tutkimisen kannalta huomioon otettava ristiriita. Aktivointia kohtaan on esitetty kritiikkiä. Osa asiantuntijoista, tutkijoista tai auttamistyössä toimivista näkevät aktivoinnin velvoittavan, kurittavan tai leimaavan luonteen pakottamisena niin sanottuun ”normaaliin” elämään. Tällöin riskinä nähdään aktivointipolitiikan mahdollisesti aiheuttama asiakkaiden sulkeminen ulos ja huono-osaisuuden uusintaminen tätä kautta. (Ks. esim. Helne 2002, 125.)

2.3 Kuntouttava työtoiminta

Aktivoinnin ja aktivointipolitiikan yksi toteuttamiskeino on kuntouttava työtoiminta. Seuraavaksi käsittelen kuntouttavaa työtoimintaa kahden alaluvun kautta. Ensiksi perehdyn toiminnan taustalla olevaan lakiin ja käytänteisiin. Tämän jälkeen siirryn empirian tasolle eli kuntouttavasta työtoiminnasta tehtyihin yksilötason löydöksiin aiemmissa tutkimuksissa.

2.3.1 Kuntouttavan työtoiminnan laki ja käytänteet

Alkuperäinen laki kuntouttavasta työtoiminnasta tuli voimaan syyskuussa 2001 (Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 2001/189). Laki ja idea kuntouttavan työtoiminnan takana voidaan nähdä jatkumona aktivointiin painottuvalle linjalle työvoima- ja sosiaalipoliittisissa uudistuksissa. Työn painottaminen toimeentulon lähteenä sekä syrjäytymisen ehkäiseminen olivat lakiesityksen muodostamisen pohjalla. (Ala-Kauhaluoma ym. 2004, 22.) Sosiaali- ja terveysministeriö on vastuussa kuntouttavan työtoiminnan lainsäädännöstä ja kehitystyöstä. Sosiaali- ja terveysministeriö määrittelee kuntouttavan työtoiminnan sosiaalihuoltolain mukaiseksi sosiaalipalveluksi, jonka tavoitteena on ”ehkäistä työttömyyden aiheuttamia kielteisiä vaikutuksia asiakkaan toimintakykyyn, vahvistaa asiakkaan elämän- ja arjenhallintaa sekä työ- ja toimintakykyä sekä ehkäistä syrjäytymistä tarjoamalla mahdollisuutta työtoimintaan ja muihin palveluihin.” (Kuntouttava työtoiminta 2012)

Kuntouttavaan työtoimintaan osallistuvalla henkilöllä tehdään ennen työtoiminnan alkua aktivointisuunnitelma. Tämä toteutetaan yhdessä TE-toimiston, kunnan ja asiakkaan kanssa. Kunta on velvollinen järjestämään kuntouttavaa työtoimintaa, ja useissa tapauksissa palvelusta on tehty kirjallinen sopimus kunnan ja rekisteröidyn yhdistyksen, kuten tutkimukseni kohderyhmällä Silta-Valmennusyhdistys ry:n välillä. Silta-Valmennusyhdistys ry on yleishyödyllinen, voittoa tavoittelematon yhdistys. (Silta-Valmennusyhdistys ry, Vuosikertomus 2009, 5) Toimintaa voi täten järjestää esimerkiksi valtion virasto, seurakunta tai järjestö, ei kuitenkaan yritys. (Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 2001/189 6§; Ala-Kauhaluoma, ym. 2004, 97). Henkilö, joka täyttää laissa säädetyt edellytykset, on velvollinen osallistumaan sekä aktivointisuunnitelman laatimiseen, että tämän jälkeen toteutuvaan kuntouttavaan työtoimintaan. Osallistumisesta kieltäytyminen aiheuttaa henkilölle rahallisen karenssin. Esimerkiksi työmarkkinatukea saava henkilö menettää oikeutensa työmarkkinatukeen kahden kuukauden ajalta. Toimeentulotukiasiakkaan tukea voidaan laskea aktivointisuunnitelmaan osallistumattomuuden tai kuntouttavasta työtoiminnasta kieltäytymisen vuoksi jopa 20 prosenttia.² (Laki toimeentulotuesta 1997/1412 10§; Laki työttömyysturvasta 2002/1290 2a luku 12§.)

Aktivointisuunnitelmaan kirjataan tavoite kuntouttavasta työtoiminnasta yhtenä osana parantaa elämänhallintaa sekä mahdollisuuksia työllistymiseen. Aktivointisuunnitelma on sitova, jonka allekirjoittavat kaksi edellä mainittua tahoa yhdessä asiakkaan kanssa. Kuntouttava työtoiminta on täten yksi osa suurempaa kokonaisuutta asiakkaalle laaditussa suunnitelmassa kohti työelämää. Kuntouttavaan työtoimintaan polkeutuva asiakas saa yleisimmin työmarkkinatukea tai toimeentulotukea. Hänen on oltava työttömänä työnhakijana TE-toimistossa riippumatta siitä, mitä rahallista tukea hän saa työttömyytensä ajalta. Aktivointisuunnitelman laatimiseen ja tarkistamiseen osallistuminen on velvoittavaa. Tämä velvoittavuus perustuu työttömyysturvalakiin sekä toimeentulotuesta säädettyyn lakiin. Velvoittavuuden huomiotta jättäminen johtaa rahalliseen karensiin. Esimerkiksi saapumatta jättäminen suunnitelmantekotilaisuuteen johtaa siihen, ettei asiakkaalla ole oikeutta työttömyysetuuteen 15 päivän ajalta lähtien päivästä, jolloin suunnitelma oli sovittu tehtäväksi. Kieltäytyminen kokonaan aktivointisuunnitelman teosta tai allekirjoittamisesta johtaa työttömyysetuuden 60 päivän menettämiseen. Toimeentulotukea saavan henkilön kohdalla tukea voidaan kieltäytymistilanteessa laskea enintään 20 prosenttia. Jos taas kieltäytyminen on toistuvaa, voidaan tukea laskea enintään 40 prosenttia. Tuen laskemisen määrä on harkinnanvaraista

² Tarkempi kuvaus edellä mainituista säädöksistä: Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 2001/189; Laki toimeentulotuesta 1997/1412; Laki työttömyysturvasta 2002/1290

yksilön kokonaiselämäntilanteen mukaan. (Kuntouttavan työtoiminnan käsikirja 2012.) Kuntouttavaan työtoimintaan osallistuva saa muun saamansa etuuden lisäksi ylläpitokorvausta tai toimintarahaa. Työmarkkinatukea saava henkilö saa ylläpitokorvausta jokaiselta läsnäolopäivältään kuntouttavassa työtoiminnassa, kun taas etuutena toimeentulotukea saava henkilö saa toimintarahaa. Ylläpitokorvaus sekä toimintarahaa ovat olleet vuoden 2010 alusta 9 euroa per päivä. (Kuntainfo 14/2009.) Toimeentuloturvan ehdoksi muodostuu siis aktivoivassa sosiaalipolitiikassa osallistuminen näihin toimenpiteisiin, eikä toimintaan osallistuminen näin ollen ole vapaaehtoista vaan sisältää ehdollisuuden suhteessa maksettavaan toimeentuloturvaan. (Ala-Kauhaluoma ym. 2004, 27.) Sama toteutuu siis kuntouttavan työtoiminnan kohdalla. Tutkimukseni kannalta aktivoinnin pakollisuudesta muodostuu merkittävä tekijä suhteessa asiakkaan omaan toimijuuteen ja aineistosta muodostuviin subjektipositioihin.

Vuoden 2010 alusta kuntouttavan työtoiminnan velvoittavuus on koskenut myös yli 25-vuotiaita henkilöitä. Tätä ennen vain alle 25-vuotiaille aiheutui seuraamuksia kuntouttavan työtoimintaan osallistumiseen kieltäytymisestä tai keskeyttämisestä. (Kuntainfo 14/2009.) Velvoittavuuden laajentamisen takana on pyrkimys parantaa myös pitkään työttömänä olleiden yli 25-vuotiaiden henkilöiden tilannetta työn, elämänhallinnan ja syrjäytymisen suhteen. Kuitenkin yli 25-vuotiaat lukeutuvat kuntouttavan työtoiminnan velvoittavaan piiriin ajallisesti pidemmän työttömyystilanteen jälkeen kuin tätä nuoremmat. Alle 25-vuotiaat tulevat kuntouttavan työtoiminnan piiriin työttömyyden kestätyä 8,5–12 kuukautta. Tätä vastoin 25-vuotiaat ja sitä vanhemmat henkilöt (lukeutuvat pitkäaikaistyöttömiksi) ja voivat päästä kuntouttavaan työtoimintaan mukaan 2-2,5 vuoden työttömyysajan jälkeen. (Työpajatieto 2014.)

Toimintaa säätelevä laki on laadittu ensisijaisesti tukemaan pitkäaikaisesti työttömänä olleiden henkilöiden aktivoitumista. Virallisesti laissa ei ole määritelty määrällisiä tavoitteita työllistymisen näkökulmasta. (Kauhaluoma ym. 2004, 135.) Kuntouttavan työtoiminnan huono työllistymisennuste on synnyttänyt kritiikkiä (esim. Kauhaluoma ym. 2004, 135). Pitkäaikainen työministeri Tarja Filatov (Helsingin Sanomat 23.10.2003) on vastannut tähän kritiikkiin painottamalla lain arviointia siitä näkökulmasta, että kyse on sosiaalipolitiikasta, jonka tarkoituksena on syrjäytymisen ehkäiseminen. Hänen mukaansa arviointia ei pitäisi tehdä vain sen perusteella, miten toimenpiteeseen osallistuneet ovat saaneet työpaikkoja. On myös tilastollisesti todistettu, että toimenpiteisiin osallistuneilla on suurempi todennäköisyys työllistymiseen kuin toimenpiteiden ulkopuolella olevilla. (Helsingin Sanomat 23.10.2003.) Tieto kevään 2013 ministeri Tarja Filatovin välityömarkkinaraportin mukaan kertoo, että noin 1 % kuntouttavaan työtoimintaan osallistuneista on työllistynyt vapaille

työmarkkinoille (Filatov 2013). Palaan tähän sosiaalipoliittisen näkökulmaan seuraavaksi käsitellessäni aiempia tutkimuksia tarkemmin.

Kuntoutuspalveluiden käyttäjiä nimitetään suomalaisessa järjestelmässä monin erilaisin termein, kuten ”asiakas”, ”kuntoutuja”, tai ”valmentautuja”. 2000-luvulla termi ”kuntoutuja” on lisääntynyt sen ihmisen toimijuutta korostavan luonteensa kautta. Kuntoutujasta muotoutuu tämän käsitteen kautta itsenäinen toimija, joka on ensisijaisessa asemassa kuntoutukselle asetettujen tavoitteiden toteuttajana. (Järvikoski & Härkäpää 2011, 182.) Suomessa työttömyyteen yhdistetään sekä aktivoinnin että kuntoutuksen käsitteet. Tämä poikkeaa muista Euroopan maista, joissa käytössä on vain aktivoinnin käsite. Kuntouttavan työtoiminnan lakia muodostettaessa on päädytty ottamaan lain nimeen mukaan kuntoutuksen käsite. (Kotiranta 2008, 21; Aktiivinen sosiaalipoliittikka -työryhmän muistio 1999:20.) Kotiranta (2008, 22–23) pohtii kuntoutuksen käsitettä osana toiminnan nimikettä. Käsitettä käytettäessä on määriteltävä, mihin sillä viitataan ja haasteeksi tulee kuntoutukseen usein lääketieteellisesti yhdistetty sairausnäkökulma. Kuitenkin jos kuntoutus määritellään yhteiskunnallisesta tai käyttäytymistieteellisestä näkökulmasta ajatus lääketieteellisestä merkityksestä poistuu tai vähenee. Tällöin ajatus kuntoutuksesta voi olla esimerkiksi tuen antamisesta muutoksissa ja elämän haasteellisissa tilanteissa. Kotiranta (2008,23) pohtii sitä, seuraako työttömyydestä automaattisesti vajaakuntoisuutta. Hänen mukaansa kuntoutus-termin käyttöön sisältyy aktivoinnin taustalla toiminnallinen käsitys ihmisestä. Hänen mukaansa on vältettävä kuntoutus-termin asemoimista terveys-sairaus-vajaakuntoisuus-akselille ja pysyteltävä yhteiskunnallisessa ja toiminnallisessa näkökulmassa. (Kotiranta 2008, 23.) Terveenä työttömyydestä-opas (Pylkkönen, Vuori & Kääriäinen 2010) on monen yhteistyötahon luoma opas työttömille, joka on julkaistuna sähköisenä te-palveluiden verkkosivuilla. (Työ- ja elinkeinoministeriö 2013.) Opas jo nimensä mukaan määrittelee työttömyyden vajaakuntoisuuteen johtavaksi, koska ilmentää terveenä pysymistä eli sairauden vastakohtaa työttömyyden kohdatessa. Alaotsikkona oppaassa kuvataan muun muassa ”Miten hallitset elämäntilanteesi?” ja ”Työttömyys mahdollisuus uuteen”. (Vrt. tämän tutkielman merkitykset.) Kotiranta (2008) käsittelee aktivoinnin paradokseja esimerkiksi käsitteellisestä näkökulmasta. Aktivointi-käsite sisältää jo sinällään ristiriidan, kun korostetaan ihmisen omaa toimijuutta, mutta toiminnan käsite jättää itsessään ihmisen aktivoinnin kohteeksi. Toinen ristiriidan kokemus on ollut esimerkiksi siinä, että aktivointi on isossa nousussa tilanteessa, jossa töitä ei yksinkertaisesti ole tarjolla kaikille. Tilastoissa olevien työttömien työnhakijoihin määrä on huima suhteessa avoimiin ilmoitettuihin työpaikkoihin (Ks. esim. Työllisyyskatsaus kesäkuu 2014). On kuitenkin otettava huomioon, että näihin avoimiin paikkoihin eivät lukeudu niin sanotut piilotyöpaikat, joita ei ilmoiteta julkisessa haussa.

Pitkäaikaistyöttömille suunnattuja palveluja voidaan kutsua poikkeustapauksissa kuntoutukseksi, mutta yleensä kuntoutus tarvitsee pohjakseen jonkin lääketieteellisen perusteen (Mannila & Laisola-Nuotio 2002, 57). Kuntoutus-käsitteen taustalla voidaan nähdä arvon käsite, joka voidaan määritellä käsityksiksi toivotusta ja siitä, minkälaisia päämääriä esimerkiksi ihmisellä tai yhteiskunnalla on. Hyvinvointivaltiossa arvostetuiksi asioiksi on usein nähty esimerkiksi tasa-arvo, vapaus, demokratia ja taloudellinen tehokkuus. (Järvikoski & Härkäpää 2011, 26.) Kuntoutus käsitteenä yhden määritelmän mukaan voidaan määritellä onnellisuuden, vapauden ja oikeudenmukaisuuden arvojen kautta. Onnellisuus tarkoittaa tästä kuntoutuksen näkökulmasta muun muassa vajaakuntoisuuden liittyvien haittojen vähentämistä sekä psyykkisen hyvinvoinnin ja toimintamahdollisuuksien parantamista. Vapaus taas liittyy kuntoutujan itsemääräämisoikeuden ja autonomian toteutumiseen. Kuntoutujan henkilökohtaiset tarpeet sekä tavoitteet ovat tällöin etusijalla, jonka kautta ihmisen autonomisuus ja elämänhallinta ovat koko kuntoutuksen päämääränä. Oikeudenmukaisuuden arvo kuntoutuksessa merkitsee, että jokaiselle ihmiselle on varmistettava yhteiskunnassa olosuhteet, joiden kautta voi elää mahdollisimman täysipainoisesti. Tämä tarkoittaa myös esimerkiksi oikeutta työhön, koulutukseen ja sosiaaliturvaan. Kuntoutuksen tehtävänä on myös muodostaa syrjäytymisuhan alla oleville ihmisille puitteet, joissa oikeus työhön ja sosiaaliseen turvallisuuteen voisivat realisoitua. Oikeudenmukaisuus liittyy myös siihen, miten tasavertaisesti kuntoutusjärjestelmän tulisi valikoida kustannettavia toimenpiteitä. (Järvikoski & Härkäpää 2011, 27.) Kuntouttavan työtoiminnan näkökulmasta tämän ei pitäisi olla ongelma, sillä laki velvoittaa järjestämään työtoimintaa kaikille sen kohderyhmään kuuluville ihmisille. Kuitenkin Ala-Kauhaluoma ym. (2004) toteavat, että ongelmana on ollut työttömien suuri määrä suhteessa resursseihin järjestää aktivointisuunnitelmien teko kaikille sen piiriin kuuluville henkilöille. Tässä on käytetty harkintaa siitä, ketä on priorisoitu aktivointisuunnitelman teossa. Usein on päädytty nuoriin työttömiin sekä hakijoihin, joiden on otaksuttu hyötyvän toimenpiteestä eniten. Vuoden 2003 lopussa aktivointisuunnitelman tekoon oli osallistunut vain noin puolet henkilöistä, jotka aktivointilain piiriin kuuluivat. (Ala-Kauhaluoma ym. 2004, 4, 45, 48–49.) Silta-Valmennusyhdistys ry käyttää toiminnassaan kuntouttavaan työtoimintaan osallistujia termiä ”valmentautuja”. Palaan edellä käytyyn käsitteelliseen pohdintaan vielä paikallisesti luvussa 3.2 esitellessäni Silta-Valmennusyhdistys ry:n paikallista toimintaa kuntouttavan työtoiminnan parissa.

2.3.2 Kuntouttava työtoiminta ja merkitykset aiemmissä tutkimuksissa

Ala-Kauhaluoman (2005, 42) mukaan aktivointi on yhteiskuntapoliittisesti merkittävä sosiaalinen innovaatio, josta on tehty lukuisia empiirisiä ja teoreettisia selontekoja. Kuntouttavaa työtoimintaa

on tutkittu monesta näkökulmasta, niin esimerkiksi rakenteellisen vaikuttavuuden, taloudellisen vaikuttavuuden, työllistymisvaikutusten kuin yksilötasonkin kautta. Keskityn viimeisimpään, sillä se liittyy keskeisimmin omaan lähestymistapaani tutkia yksilöiden muodostamia merkityksiä toiminnalle. Kuntouttavasta työtoiminnasta on tehty myös runsaasti opinnäytetöitä. Suuri osa töistä, joissa oli haastateltu kuntouttavan työtoiminnan asiakkaita, tutkivat haastattelupuhetta konkreettisesti sen näkyvät merkitykset huomioon ottaen ja niitä lajitellen. Diskursiivista tutkimusotetta on hyödynnetty jonkin verran esimerkiksi työttömyyttä ja aktivointia koskevissa tutkimuksissa, mutta ei suoraan kuntouttavaa työtoimintaa koskevassa tutkimuksessa. Keskitalo (2008) käsittelee kuntouttavaa työtoimintaa koskevassa väitöksessään ns. *aktivointidiskurssia*, mutta ei ole toteuttanut väitöstään varsinaisesti diskursiivista tutkimusotetta hyödyntäen. Diskursiivisen tutkimusotteen vähäisyys vahvistaa tutkielmani tarpeellisuutta ja erilaisuutta tutkimuskentällä suhteessa aiempiin tutkielmiin. Aineiston teemoittelu ja lausumien tarkastelu kokemuksina antaa toisenlaista tietoa kuin mitä nyt on saatu. Oma näkökulmani sitoo haastateltavien puheen osaksi kulttuuriamme. Tulosten luotettavuuden näkökulmasta pro gradu -tutkielmat tai muut opinnäytteet eivät edusta tieteellisesti yhtä relevanttia tutkimustietoa kuin laajemman prosessin läpikäyneet tutkimukset, joten viittaan tutkimusraportissani lähinnä muihin kuin opinnäytteisiin.

Edellä käsiteltyyn työministeri Tarja Filatovin sosiaalipoliittiseen näkemykseen liittyen on syytä esitellä Jarno Karjalaisen ja Vappu Karjalaisen (2010) tuottama Terveiden ja Hyvinvoinnin laitoksen tutkimus ”Kuntouttava työtoiminta – aktiivista sosiaalipoliittikkaa vai työllisyyspolitiikkaa”. Tutkimus perehtyy laajasti kuntouttavan työtoiminnan tilaan pääkaupunkiseudulla ottaen huomioon sekä työntekijöiden että asiakkaiden näkökannat. Raportin perusteella voidaan sanoa, että kuntouttava työtoiminta näyttäytyy enemmän sosiaalipoliittisena kuin työllisyyspoliittisena toimenpiteenä. Elämänhallinnan tavoitteiden toteutuminen voidaan nähdä tarpeellisena toteutua ennen työelämään siirtymisen vaativampia tavoitteita. (Karjalainen & Karjalainen 2010, 40). Työelämään siirtymisiä oli tutkimuksen mukaan vähän, vaikka työelämään paluu oli asiakkaiden toiveissa korkealla sijalla (38 %) (Karjalainen & Karjalainen 2010, 3–4, 30–40; 60). Halukkuutta työelämään (38 %), kuntouttavan työtoiminnan tai muun vastaavan jatkamiseen (15 %) tai koulutukseen (12 %) oli suurella osalla vastanneista (Karjalainen & Karjalainen 2010, 60). Osaan näiden tulosten suhteesta tämän tutkielman tuloksiin palaan tutkimuksen lopussa. Vastaajan ikä näytti vaikuttavan siihen, miten jatkosta kerrottiin. Alle 25-vuotiaat kertoivat enemmän toiveita työelämästä ja opiskelusta. Tutkimus tarkastelee asiakkaiden kertomia kvantitatiivisesti eritellen sekä kokemuksen tasolla, kun taas omassa tutkielmassani kielenkäyttö asettuu tarkastelun kohteeksi. Asiakkaiden arviot kuntouttavasta työtoiminnasta on ensin kuvattu hyvin suppeasti määrällistä kaaviota käyttämällä. Asiakkaista (N =

360) 82 % piti kuntouttavaa työtoimintaa hyvänä ratkaisuna, 2 % huonona ratkaisun. Vastajista 15 prosenttia vastasi, ettei osaa sanoa ja 1 prosentti ei antanut vastaustaan. Asiakkaiden arviot kuntouttavasta työtoiminnasta osoittivat, että parhaimpina puolina korostuivat päivärytmin ja rutiinien löytyminen sekä säännöllinen elämä (26 %). Myös työtoimintapäivän tuoma hiukan pidemmän ajan suunnitelmallisuus elämään ja sen aikaan saama hyvä olo siitä, että on ”tehnyt jotain hyödyllistä” korostuivat vastauksissa. Kuntouttavan työtoiminnan kuntouttava luonne ei korostunut, vaan sitä pidettiin enemmän kaukaisena terminä. Kuitenkin toiminta sosiaalisen kuntoutuksen näkökulmasta näyttää toimivan vastausten pohjalta. Kuntouttavan työtoiminnan luonne työn tekemisenä, ”duunina”, korostui myös. Itse työ nousikin arvioissa parhaiden asioiden listalle.

Asiakkaiden ristiriitaiset toiveet ja uskomukset korostuivat edeltävän tutkimuksen vastauksissa. Osa uskoi myös kuntouttavan työtoiminnan olevan haittana palkkatyön saannille, eikä aiemmin työtoiminnassa olleen tulevan palkatuksi. Osassa aineistosta työtoiminta nähtiin toisaalta ponnahduslautana työelämään ja toisaalta sen ei nähty parantavan työllisyysmahdollisuuksia esimerkiksi huonon työmarkkinatilanteen takia. (Karjalainen & Karjalainen 2010, 61–62; 68.) Raportissa läpikäydään myös toiveita työtoiminnan parannuksille. Seitsemän prosenttia vastajista halusi pois pakot ja toiminnan velvoittavuuden. Vastauksissa ilmeni myös tyytymättömyyttä kuntouttavan työtoiminnan eroihin suhteessa palkkatyöhön esimerkiksi sairauslomapäivistä ilmoittamisen tai niiden takia menetettyjen rahallisten korvausten suhteen. Työtoiminnalta toivottiin myös palkkatyöhön liitettviä etuuksia, kuten esimerkiksi eläkkeen ja lomapäivien kerryttämistä. (Karjalainen & Karjalainen 2010, 64–66.) Vaikka kuntouttavan työtoiminnan asiakkaista moni koki tekevänsä työtä, he eivät nähneet mahdollisuuksia työelämään suurina. Sen sijaan parhaina asioina pidettiin elämänhallintaan liittyviä muutoksia. Tämä vahvistaa kuvaa kuntouttavasta työtoiminnasta ensisijaisesti sosiaalipoliittisena toimenpiteenä. (Karjalainen & Karjalainen 2010, 68.) Merkittäväksi nousevat vuorokausirytmiiin liittyvät tekijät, sosiaalinen kuntouttavuus, palkkatyön ja työtoiminnan yhtymät ja törmäyskohdat sekä toiminnan velvoittava luonne. Karjalaisen ja Karjalaisen (2010) raportissa esille tulleet tavoitteet kuntouttavalle työtoiminnalle heijastelevat työtoiminnalle asetettuja ihanteita (Ks. esim. Laki Kuntouttavasta työtoiminnasta; Silta-Valmennusyhdistys ry: vuosikertomus 2009) ja tätä kautta myös kulttuuriamme.

Leena Luhtasela (2009) käsittelee lisensiaatin tutkielmassaan kuntouttavan työtoiminnan asiakkaiden kokemuksia osallisuudesta aktivointipolitiikan toimijoina. Tutkimuksen ensimmäisessä tulosesässä Luhtasela (2009) erottelee haastatteluaineistosta nousseita merkityksiä kuntouttavalle työtoiminnalle. Ryhmittelyistä löytyy merkittäviä yhtäläisyyksiä suhteessa aineistoni pohjalta syntyneisiin

merkityksiin. Luhtasela (2009, 51) on luokitellut merkitykset kuuteen pääryhmään, joita ovat: rytmiä elämään, mielekäs työ, työyhteisö tukee, osallisuuden lisääntyminen, etuudet ja aktivoituminen. (Vrt. myös Ala-Kauhaluoma ym. 2004) Työtoiminnassa olon lähtökohtia selvitetessä perustelut olivat Luhtaselan (2009, 39) mukaan erilaisia siten, että sama asiakas saattoi perustella elämäntilannetekijöillä, toiminnan tavoitteilla ja tuloksilla. Toiminnan merkityksellistyminen näyttää siis olevan moninaista ja osin päällekkäistä. Luhtaselan (2009, 89; 127–128) tutkimuksessa todetaan, että aktivointiin liittyy tutkimuksen perusteella ylivallankäyttöä esimerkiksi työtoimintaan ohjaamisvaiheessa. Aktivointiehdon osoittaman pakollisen kuntouttavan työtoiminnan kokeminen vallankäyttönä vaihtelee tulosten mukaan eri asiakkaiden välillä. Kuitenkaan jaettua valtaa, jossa työntekijä ja asiakas olisi kuvattu tasa-arvoisesti, ei esiintynyt aineistossa lainkaan.

Erityisen mielenkiintoista Luhtaselan (2009) tutkimuksessa on kuntouttavan työtoiminnan ja palkkatyön eroihin ja yhtäisyyksiin pureutuva osio. Palkkatyön ja kuntouttavan työtoiminnan rajapinnat ovat mielenkiintoisia ajatellen aktivoinnin yhtä tavoitetta palkkatyöhön suuntaavana elementtinä. Luhtaselan (2009) tutkimuksessa tulevat esille palkkatyöhön liittyvät käsitteet, kuten ”kellokortti”, ”lopputili” ja muu vielä lähemmin työelämään sitoutuva kerronta, kuten ”*mää aattelin, että tässä on mulle eläkevirka*”. Luhtasela (2009) arvelee palkkatyöhön liittyvien käsitteiden voivan olla merkityksellistämässä asiakkaan halua olla lähellä työelämää tai toisaalta torjua mahdollista häpeää palkkatyön ulkopuolella olemisesta (2009, 58). Kuvaus, kuten ”*normaalityöstä savustettu ulos*” vahvistaa toisaalta ei-palkkatyön ja syrjäytymisen elementtiä, joka toisaalta taistelee vastaan aktivoinnin tarkoitusta vahvistajana kohti työelämää. Luhtasela toteaa tutkimuksessaan, että toiminnassa on samaan aikaan sekä työelämään liittyviä piirteitä että palkkatyöhön kuulumattomia asioita. Työhaluttomuuteen viittavia piirteitä ei Luhtaselan (2009) tutkimuksessa tullut esiin, mikä on tärkeä yhtäläisyys oman tutkielmani kanssa. Työhaluttomuuden sijaan työllistymisen esteeksi asemoituvat muut syyt. Ajatuksen tasoilla voi pohtia, onko mahdollista, että työhaluttomuus ei ilmene aineistossa haastateltavan halutessa antaa itsestään moraalisesti sopiva kuva osana suomalaista työtä painottavaa yhteiskuntaa. Tästä lisää tutkielman haastattelua käsittelevässä luvussa (4.2).

Tutkimuksessa ”Työttömien aktivointi – lain sisältö ja vaikuttavuus” (Ala-Kauhaluoma ym. 2004) perehdytään kokonaisvaltaisesti kuntouttavan työtoiminnan lain toteutukseen ja toimenpiteen vaikutusten arviointiin. Eri kuntia koskevien aineistojen valossa tutkimustulokset näyttivät osoittavan, että työtoiminnan mahdollisuudet syrjäytymisen vähentäjänä ja osallistajana voidaan nähdä myönteisinä. Tästä osoituksena olivat pidempään toiminnassa olleiden kokemukset elämänhallinnan positiivisista muutoksista. Nämä tekijät liittyivät muun muassa päivärytmiin,

päihteiden käytön vähenemiseen sekä esimerkiksi mielekkään elämän ja tekemisen yleistymiseen. On kuitenkin otettava huomioon, että tulokset ovat henkilöiltä, jotka ovat suorittaneet kuntouttavan työtoiminnan jaksonsa loppuun, eikä keskeyttäneiltä ole voitu kerätä tietoa. (Ala-Kauhaluoma 2004, 205–206.) Myös Ala-Kauhaluoma ym. (Emt. 206) toteavat toiminnan olevan enemmän sosiaalipoliittinen kuin työvoimapoliittinen toimenpide (vrt. Karjalainen & Karjalainen 2010). Tutkimuksessa pilottipaikkakunnissa tehtyjen kyselyiden mukaan tärkeimpinä toimivina seikkoina kuntouttavassa työtoiminnassa todettiin esimerkiksi elämänhallinnan parantuminen, vaihtoehtojen kartoittaminen moniammatillisessa tiimissä, arkikuntoutus, aktivointisuunnitelman toimivuus, leimaamaton luonne nuorten keskuudessa sekä sosiaalityön suunnan muutos työllistämistä lähemmäksi. (Ala-Kauhaluoma ym. 2004, 230.)

Työllisyyspoliittisen ja sosiaalipoliittisen näkökannan kautta ajateltuna työtoiminnan sosiaalipoliittisen vahvemman puolen osaa painottaa se, että yleensä hyvinvointiyhteiskunnan muutos passiivisesta sosiaalipolitiikasta kohti aktiivista työmarkkinoille tähtäävää sosiaalipolitiikkaa vaatii pitkän tien siinä, että sen työllistymistä edistävät puolet pääsevät työllisyyttä edistävälle tasolle. (Ks. esim. Hämäläinen 2013, 174.)

Keskitalon (2008) aktivointia, aktivointipolitiikan kehitystä sekä paternalismia käsittelevän väitöskirjan tutkimuskohteena oli laki kuntouttavasta työtoiminnasta, mikä liittyy sen vahvasti tämän tutkimuksen taustoitukseen piiriin. Yhtenä osana empiiristä aineistoa ovat työttömien haastattelut. Tulosten mukaan asiakkaiden näkökulmasta osallistuminen aktivointisuunnitelmaan nähtiin suurimmassa osassa tapauksia positiivisena veloitteena tarjoten mahdollisuuden osallistumiseen ja työhön verrattuna pitkittyneeseen riippuvuuteen rahallisesta tuesta. Vaikka asiakkaiden ensisijaisena tavoitteena oli työllistyminen, näkivät he muihin asioihin keskittyvät tavoitteet edistävänä yksilön pitkän aikavälin tavoitteissa. Lyhyen aikavälin arvioinneissa toiminta ei johtanut työmarkkinoille, mutta antoi helpotusta marginalisaation näkökulmasta. Riskinä kuitenkin voidaan nähdä myös se, että henkilö ajautuu kierteseen toisesta toimenpiteestä toiseen, ilman siirtymää palkkatyöhön. Tutkimuksen haastatteluaineisto oli kerätty sosiaalityöntekijöiden ehdottamilta sopivilta asiakkailta, mikä on saattanut vaikuttaa siihen, että mielipiteet olivat yleisluonteeltaan positiivisia. (Keskitalo 2008, 164–165; 205.) Pakollinen osallistuminen nähtiin asiakkaiden näkökulmasta osana ”peliä”, joka tällaiseen politiikkaan kuuluu. Pakollisuuden ja sanktioiden nähtiin lisäävään negatiivista kuvaa toiminnasta. Työntekijät asemoituivat kuin välittäjänasemaan tasapainotellessaan yksilön ja ehtojen välillä. Keskitalo (2008, 29) kirjoittaa niin sanotusta aktivointidiskurssista, joka on jo kahden vuosikymmenen ajan painottanut velvollisuuksien toteuttamista suhteessa rahallisiin

tukijärjestelmiin. Aktivointi hahmottuu haastamaan velvollisuuksista vapaan elämisen työmarkkinoiden ulkopuolella. Keskitalo kirjoittaa uudesta paternalistisesta politiikasta, joka keskittyy ohjaamaan ja seuraamaan työttömien käyttäytymistä viranomaisten taholta. Hän nostaa esiin sen, että laki on ollut kiistanalainen jo syntyhetkillään, muun muassa riittämättömien resurssien näkökulmasta. Myös rakenteellinen työttömyys suhteessa yksilön omaan aktiivisuuteen ja vastuuseen on nähty ristiriitaisina. Tutkimus osoittaa, että suomalainen aktivointipolitiikka on tasapainottelun vaiheessa. Toisaalta on omaksuttu kansainvälisestikin laajasti levinnyt vastikkeellisuuden ajatus, mutta toisaalta korostetaan myös yhtäläisiä sosiaalisia oikeuksia, sosiaalista kansalaisuutta hyvinvointivaltion ideaalin mukaan. Tämä tasapainottelu näkyy myös tutkielmani repertuaarien muodostuksessa.

Tammelin (2010) käsittelee Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen raportissa kokemuksia sosiaalipalveluista ja perehtyy yhdessä raportin osassa kuntouttavaan työtoimintaan. Tammelin (2010, 58) on käyttänyt taustana aiempaa tutkimusta (Luhtasela 2009) muodostaessaan teemahaastattelunsa runkoa. Myös tässä raportissa esille tulivat hyvin samantyyppiset teemat. Nähtiin, että työtoiminta tuo rytmiä elämään, työyhteisön tukea, osaamisen lisääntymistä, mielekästä työtä, aktivoitumista, etuuksia sekä muita vaikutuksia, kuten itsetunnon paraneminen tai avoimille työmarkkinoille eteneminen. Nämä teemat Tammelin (2010) on vielä analyysivaiheessa koonnut kahteen osaan: arkeen ja yksilön hyvinvointiin liittyvät vaikutukset ja toinen työelämään sekä koulutukseen liittyvät vaikutukset. (Tammelin 2010, 58.) Ensin mainitut vaikutukset edustavat enemmän niin sanottu elämä ensin-lähestymistapaa ja toiset työlähtöistä lähestymistapaa. Näitä ei kuitenkaan voida erottaa toisistaan, sillä molempiin liittyvät tekijät voivat vaikuttaa toisiinsa. Tammelin (2010, 59) pohtii, voidaanko ajatella työlähtöisen lähestymistavan edellyttävän ensin elämänhallinnallisesti tietynlaisen tilanteen eli voiko tietty elämäntilanne estää työlähtöisen tavoitteen. Näitä pohdittaessa on kuitenkin muistettava, ettei kuntouttavan työtoiminnan kohderyhmä ole homogeeninen vaan taustalla on hyvin paljon erilaisia asioita, eivätkä haasteet liity aina samoihin asioihin. (Emt. 2010,59–60.) Kuitenkin muiden ongelmien, kuten elämänhallinnallisten tekijöiden, on todettu aiemmin vaikuttavan työttömyyden kautta ihmiseen, joten on myös oletettavaa, että toiminta monen kohdalla liittyy elämänhallinnan parantamiseen ennen mahdollista palkkatyöhön työllistymisen tavoitetta. Tutkimuksessa nousee esille myös kuntouttavan työtoiminnan ja palkkatyön välinen teema, kuten on huomattavaa jo muissa aiemmissa tutkimuksissa (Ks. Luhtasela 2009). Tammelin (2010) raportoi, miten työtoimintaan osallistuvat vertaavat toimintaa palkkatyöhön ja kokevat tässä epäreiluutta oikeuksiensa kannalta. Toisaalta monet osoittivat kokevan olevansa palkkatyössä, kuten muut työntekijät. Tammelin pohtii, ylläpidetäänkö käsitystä kuntouttavan

työtoiminnan palkkатыösuhteen omaisesta asiasta väärillä informaatioilla. Hän kertoo myös, että yksi asiakasfoorumeissa ilmi tullut asia on tarve selkeyttää asiakkaille sekä palvelua tuottaville toiminnan määritelmät ja tavoitteet. Oman tutkielmani kannalta tämä on tärkeää ja tämän tutkimus tuo asiaan uutta näkökulmaa. On huomattava, että toiminta voi merkityksellistyä hyvin eri tavoin ylläpitämiemme diskurssien muodossa, vaikka viralliset määritelmät olisivat mitä tahansa tai kuinka selkeästi tahansa ilmennettyjä. Kuntouttavaan työtoimintaan sisältyy paljon samoja velvollisuuksia kuin palkkатыöhön, mutta ei samoja oikeuksia, kuten lomat. (Tammelin 2010, 65.) On mahdollista, että tämä johdattaa ajattelua ja ilmaisua palkkатыön suuntaan. Kuntouttava työtoiminta ei myöskään kerrytä työttömyysturvain mukaista työssäoloehdot. (Kuntouttavan työtoiminnan käsikirja 2014; Laki työttömyysturvasta 2002/1290.) Yksi syy palkkатыön ja kuntouttavan työtoiminnan rajapinnan esille tuloon voi piillä palkkатыöyhteiskunnassa. Voi olla helpompi ilmaista tai käsitellä olevansa työssä kuin kuntoutuksessa keskellä työkeskeistä yhteiskuntaa, jossa myös monissa sosiaalisissa tilanteissa itsen määrittely työn kannalta voi tulla eteen. (Tammelin 2010, 66.)

Iiris Sandelinin (2014) kirjallisuuskatsaus perehtyy asiakaskokemuksista saatuihin aiempiin tutkimustuloksiin. Kirjallisuuden perusteella Sandelin (2014) toteaa, että asiakkaat kokevat heikkoutta terveydentilassaan sekä kärsivät muun muassa päihdeongelmista. Osallisuuden kokemukset rakentuvat ristiriitaisesti asiakkaiden välillä; voimauttamisen kokemuksia on havaittu, mutta myös painostusta toimintaan. Tämä vahvistaa myös aiemmissä tutkimuksissa havaittua merkityksellistymisen moninaisuutta. Tärkeänä pidän Sandelinin (2013, 5) huomiota siitä, että asiakkaiden asettamat tavoitteet heijastavat viranomaisten tavoitteita. Sosiaalipoliittinen hyöty, kuten esimerkiksi elämänrytmin paraneminen, korostuu.

Kuntouttavan työtoiminnan tutkimuskentällä toiminnan vaikutuksia ja siihen liittyviä kokemuksia tarkasteltaessa voidaan huomata, että havainnot yksilötasolla ovat jokseenkin samansuuntaisia. Syvä erojen tarkastelu vaatisi vielä tarkempaa tarkastelua. Moni asiakkaiden esille tuomista asioista linkittyy vahvasti kuntouttavasta työtoiminnasta kirjattuihin tavoitteisiin. On lisäksi mainittava, että laissa (Laki kuntouttavasta työtoiminnasta 2001/189, 2§) sen tarkoitusta määriteltäessä eritellään lähinnä sen työvoimapolitiittinen tavoite, eikä niinkään sosiaalipoliittista puolta.

2.4 Silta-Valmennusyhdistys ry ja kuntouttava työtoiminta työpajoilla

Silta-Valmennusyhdistys ry on yksi toimija kuntouttavan työtoiminnan järjestäjänä. Toimintaa järjestävät valtakunnallisesti monen tyyppiset tahot, kuten jo edellä mainitsin ja toimintamallit on oletettavasti vaihtelevaa eri toimijoiden välillä, vaikka toiminnan periaatteet ovat samat. Silta-Valmennusyhdistyksen toiminta perustuu uskoon ihmisen omien voimavarojen ja kykyjen ensisijaisuuteen suhteessa oman elämäntilanteen parantamiseen. Tämän katsotaan oleva mahdollista tarjoamalla asiakkaille riittävät mahdollisuudet hyödyntää kykyjään. Yhdistyksen uudistuneessa toimintastrategiassa halutaan painottaa muun muassa edellä mainitsemaani asiakkaiden osallisuuden vahvistamista. (Silta-Valmennusyhdistys ry, vuosikertomus 2010.) Tavoitteena on auttaa asiakkaita löytämään oma paikkansa yhteiskunnassa. Silta-Valmennuksen määrittelee tavoitteensa seuraavalla tavalla:

Silta-Valmennuksen kaikkien eri toimintojen perustehtävä on auttaa, tukea, ohjata ja valmentaa heikossa asemassa olevia ihmisiä saavuttamaan ”tavallinen elämä”, jossa ihmisen omat realistiset toiveet työn, kodin ja ihmissuhteiden osalta ovat toteutuneet. Tämä tavallinen elämä on työmme tavoite, ”maalien maali”.

Silta-Valmennusyhdistyksen tavoitteet ja arvot toimivat tutkielmani pohjalla suuntaamassa tutkimustani. Jo itsessään käsitteet ”tavallinen elämä” sekä Silta-Valmennuksen pääarvot eli ihmisen kunnioittaminen, vastuullisuus, sisu ja yhdessä onnistuminen ovat osaltaan sisältöineen sosiaalisia konstruktioita, joilla luodaan kielen kautta tavoitteita toiminnalle. Edellä käsitteelin kuntoutuksen käsitettä suhteessa kuntouttavaan työtoimintaan. Silta-Valmennusyhdistys ry:ssä on myös käytössä termi ”valmentautuja” sen sijaan, että käytettäisiin toimijuudeltaan heikompaa termiä ”valmennettava”. Käytetyt käsitteet ovat tärkeitä suhteessa siihen, että kuntouttava työtoiminta sisältää velvoittavan luonteen. Henkilö, joka ei osallistu toimintaan vapaaehtoisesti, asettuu mielenkiintoiseen asemaan ajatellessa käytettävän termin valmentautuja tai kuntoutuja toimijuuden aktiivisuutta. Käsitteiden käyttö on sopimuksenvaraista, mutta käsitteet kantavat mukanaan erilaisia merkityksiä ja piilomerkityksiä. Silta-Valmennusyhdistys ry:ssä työpaja-asiakkaista termi ”valmentautuja” on mielenkiintoinen suhteessa muotoon ”valmennettava”. Jälkimmäisessä vastuu valmentamisesta ja asiakkaasta voidaan nähdä olevan enemmän asiakkaan työvalmentajan ja yksilövalmentajan käsissä, kun taas edellisessä aktiivinen toimijuus, vastuu ja vapaaehtoisuus suhteessa valmennukseen jäsenyvätkin retorisesti selkeämmin itse työpaja-asiakkaalle. Käsite on muotoutunut vähitellen muotoon valmentautuja. Työharjoittelussani yksilövalmennuksen puolella

kesällä 2011 törmäsin vielä arkikielessä myös sanan ”valmennettava”-muotoon. Tutkielmani kannalta käsitteillä on tärkeä merkitys suhteessa kielen kautta muotoutuviin toimija-asemiin haastateltavien puheessa. Niin sanotut toimijuuden ja ei-toimijuuden asemat ovat kiintoisia siitä näkökulmasta, miten asiakkaat kerronnan kautta asemoivat itse olevansa toimijana vai kokevatko he olevansa ylhäältä ohjautuvassa ei-toimijan asemassa. On huomioitava myös toimintaan liittyvät paradoksaaliset tekijät. Vaikka toimijuus asemoituu asiakkaalle, on toiminnan takana samaan aikaan pakote eli velvoittava osallistuminen sanktioiden uhalla. (Ks. esim. Kotiranta 2008.)

Käytännössä työpajamaailmassa käsitteet voivat luonnollisesti sekoittua ja toimia limittäin. Silta-Valmennusyhdistys ry:ssä työvalmentautuja-termin käytöllä voidaan kuitenkin nähdä olevan pyrkimys lisätä asiakkaan omaa toimijuutta suhteessa asiakkuuteen ja miksei koko elämänsäkin. Asiakkaalle tuotetaan omalta toimijuudeltaan vahva aktiivinen positio. Sillan työpajatoiminnan yhtenä tavoitteena onkin asiakkaiden osallisuuden vahvistaminen (Ks. mm. Silta-Valmennusyhdistys, vuosikertomus 2010). Tämä ilmenee myös osallisuuden (ja oman toimijuuden) lisäämisen tavoittelemisena jo suhteessa asiakkaan omaan työpajajaksoon eikä vain työpajajakson jälkeiseen osallisuuteen suhteessa yhteiskuntaamme. Huomioitavaa on myös, että tässä tutkielmassa käytännön sanelemana risteilevät termit ”valmentautuja”, ”asiakas” sekä analyysissä ”haastateltava” ja ”puhujaj”. Asiakas-käsitettä käytän sille relevanteissa kohdissa esimerkiksi puhuessani asiakastyöstä käsitteenä tai aiempien tutkimusten kohdalla tutkimuksissa käytettyjä käsitteitä jäljitellessäni. Käytän tässä tutkielmassa toimintaan osallistuvista henkilöistä edellä kuvattua käsitettä ”valmentautuja”. Kuitenkin analyysissä painottaakseni sitä, etten etsi puhujan tarkoituksellisesti tuottamia merkityksiä vaan pitäydyn kielen muodostamien sosiaalisesti rakentuneiden merkitysten tasolla, käytän mielestäni analyysiin sopivampia käsitteitä ”haastateltava” sekä ”puhujaj”. Näissäkin käsitteissä voidaan havaita toimijuus-ristiriita, sillä ensin mainittu on toimijuudeltaan heikompi kuin toinen. Tämä ei kuitenkaan asemoidu analyysini kannalta keskeiseksi tekijäksi ja voidaan nähdä saman asian esittämisenä eri käsitteellä riippuen lauseyhteydestä.

Silta-Valmennusyhdistyksen toiminnasta on tehty opinnäytetöitä ja muita julkaisuja. Tämä tutkielma on kuitenkin ensimmäinen selkeästi kuntouttavaan työtoimintaan liittyvä tutkimus yhdistyksen asiakkaista. Silta-Valmennusyhdistys ry tuottaa niin koulutus-, kuntoutus-, - kuin nuorten palveluja sekä kuntouttavaa työtoimintaa ja sosiaalista kuntoutusta. (Ks. Silta-Valmennusyhdistys 2014.)

3 Teoreettis-metodologiset lähtökohdat

Teoreettiset ja metodologiset lähtökohdat kietoutuvat tutkielmassani yhteen, joten esitän ne tutkielmaa tukevasti yhteisesti tässä luvussa. Aineiston konkreettista käsittelyä ja tutkimuksen etenemisestä esittelen tarkemmin seuraavassa luvussa.

3.1 Kieli todellisuuden tulkkina

Tutkielmani teoreettinen tausta määrittyy sosiaalisen konstruktionismin perinteeseen. Esittelen lyhyesti tätä teoriapohjaa ja siirryn sen jälkeen tarkemmin sosiaalisen konstruktionismiin perustuvan diskursiivisen näkökulman käsittelyyn sekä tästä nousevien tutkielmani tärkeimpien käsitteiden määrittelyyn. Työpajatoiminnan merkitykset nähdään tässä tutkimuksessa sosiaalisesti konstruoituina, jolloin ontologiselta tasolta tutkimukseni asettuu kielen ja kerronnan tasolle, merkityskokonaisuuksien tarkasteluun. Kielenkäytön tutkiminen ja diskursiivinen analyysi asemoituvat vahvasti sosiaalipsykologiselle tutkimusalueelle (Potter & Wetherell 1995, 81). Sosiaalinen konstruktionismi ja diskursiivinen näkökulma ovat syntyneet vastavirtana valtavirtapsykologiaa ja -sosiaalipsykologiaa kohtaan esittämällä erilaisen tavan ymmärtää todellisuutta (Potter 2012, 436–437; Burr 2003, 3.) Jyrkkä konstruktionismi väittää kaiken olevan sosiaalisesti rakentunutta. Tähän tutkielmaan liittyvä teoriapohja ei kuitenkaan perustu väitökseen, ettei asioita ja ilmiöitä olisi objektiivisesti olemassa. Oletan todellisuuden rakentuvan sosiaalisesti, mutta asioiden olevan olemassa ilman, että ne konstruoidaan sanoin todeksi. Perinteinen psykologia on usein nähnyt kielen passiivisena, neutraalina ajatusten ja tunteiden välittäjänä. Kuvauksia asioista voidaan tällöin pitää yksinkertaisina, neutraaleina reflektioina ympärillä olevasta maailmasta. (Burr 2003, 8; Wetherell & Potter 1988, 168.) Sosiaalisen konstruktionismin kautta kieli nähdään itsessään sosiaalisena käytäntönä ja tekona, eikä neutraalina asioiden välittäjänä, jolloin tärkeäksi nousee kielen käytännön seurauksia tuottava luonne. (Burr 2003, 8; Wetherell & Potter 1988, 168.) Tutkielmassani mielenkiinnon kohteena on erilaisten merkityssystemien toistuvuus puheessa ottamatta kantaa siihen, mitä haastateltavien mielipiteet tai asenteet tietoisella tasolla ovat. Näkökulmani sulkee pois mentaalisten prosessien jäljittämisen, eikä minulla tutkijana ole pääsyä haastateltavan sisäiseen kokemusmaailmaan. Keskittyminen kielenkäytön merkityksiin jättää sivuun kuntouttavan työtoiminnan kautta rakentuvan objektiivisen todellisuuden (Ks. Jokinen 1999, 40–41; Juhila 1999, 173; Suoninen 1999, 17–18,21).

Sosiaalisen konstruktionismin sisällä olevista suuntauksista teoriani edustaa lähinnä sosiaalipsykologista sosiaalista konstruktionismia (Ks. Jokinen 1999, 51). Tämä painottuu asioiden ja ilmiöiden, sosiaalisen todellisuuden merkityksellistymiseen vuorovaikutuksessa rakentuvina. Sosiaalisen konstruktionismin mukaan ei ole olemassa yhtä oikeaa tapaa tulkita maailmaa, vaan erilaiset todellisuudet voivat hahmottaa historian ja kulttuurin muodostamien kontekstien kautta. (Burr 2003, 81; 3.) Kieltä käyttämällä luomme sosiaalista todellisuutta. Määrittelemme asioille nimet ja kutsumme jotakin asiaa, kuten työttömyyttä, esimerkiksi ongelmaksi, joka voitaisiin myös määritellä vaikkapa mahdollisuutena. Tätä kautta keskusteluissa rakentuu koko ajan uusia merkityksiä. (Ks. Gergen 2009, 4–5.) Sosiaalisen konstruktionismin mukaan ymmärryksemme maailmasta ja meistä on sosiaalisesti rakentunutta, historian ja kulttuurin tuottamaa. Sanat saavat merkityksensä sosiaalisen vuorovaikutuksen kautta. (Gergen 1994, 49; Burr, 2003, 4; 7–8.) Sanoilla on tietystä kontekstista lausuttuna konkreettisia seuraamuksia. Esimerkiksi, kun avioliitto julistetaan muodostetuksi, on lausuttujen sanojen kautta avioliitto sitova, sisältäen oikeuksia ja velvollisuuksia. (Burr 2003, 8; Wetherell & Potter 1988, 168.) Puheilmaukset ovat tällöin itsessään tekoja ja kielellä on koko ajan toiminnallinen luonne. Puheessa muodostuva ilmaus ei ole suora viittaus kyseessä olevasta asiasta, vaan merkitykset syntyvät laajemmin suhteessa aikaan ja paikkaan, missä jotakin on sanottu. (Wetherell & Potter 1988, 169.)

Sosiaalinen konstruktionismi haastaa ajattelemaan uudelleen asioita, joita meille on opetettu maailmasta ja itsestämme. Kyseessä on itsestään selvinä pidettyjen asioiden ajattelemisen sosiaalisesti rakentuneina. Sosiaalisten suhteiden kautta opimme tavan jäsentää maailmaa yhteisellä tavalla. Havaitsemme ympäristöä jo syntyessämme, mutta emme osaa merkityksellistää sitä sanoin. Vasta kasvun ja sosiaalisen vuorovaikutuksen kautta opimme asioiden merkityksen ja kehitymme hahmottamaan maailmaa annettujen käsitteiden kautta. Se, miten kieli on rakentunut, vaikuttaa siihen, miten todellisuutemme ja kokemuksemme rakentuvat. (Gergen 2009, 3; Burr 2003.)

Se, mitä pidämme totena milloinkin, missäkin ajassa ja paikassa, voidaan nähdä muotoutuvan sen mukaan, mikä on milloinkin yleisesti hyväksytty ja odotettu tapa ymmärtää maailmaa. (Burr 2003, 4–5.) Ymmärrys asioista voidaan nähdä vallitsevan kulttuurin ja historian tuottamana ja on yhteydessä vallitsevaan taloudelliseen ja sosiaaliseen tilanteeseen. Tämä asettaa sosiaaliseen vuorovaikutuksen ja erityisesti kielen kiinnostuksen kohteiksi. (Burr 2003, 4, 7–8.) Kuntouttavan työtoiminnan työpajamaailma on ympäristö, joka paikallisesti tuottaa tietynlaista ymmärrystä. Työpajatoiminta ilmiönä muokkautuu mielessämme ja kielenkäytön kautta jonkinlaiseksi. Edellä kuvatussa teoreettisesta näkökulmasta laajasti katsottuna tutkielmassani käsiteltävän kuntouttavan

työtoiminnan ja sen tavoitteiden voi nähdä muotoutuneen suhteessa siihen, miten kulttuurissamme ja ajassamme esimerkiksi työttömyys nähdään ja miten siihen suhtaudutaan. Työttömyyden vähentämisen ihanteen maassamme voi nähdä muodostuvan suhteessa merkityksiin, joita työnteko ja sen tärkeys ajassa ja paikassa, jossa elämme, saavat. Oma tutkimusongelmani on, minkälaisia merkityksiä työtoiminta haastattelupuheessa saa. Haastattelupuhe työtoiminnasta rakentuu suhteessa kulttuuriin ja aikaan, jossa elämme. Eri yksilöiden ja erilaisten yksilöiden arkitieto maailmasta voi kuitenkin vaihdella (Berger & Luckmann 1994, 57). Esimerkkinä tästä voisivat olla esimerkiksi sukupolvien, aikakauden tai kulttuurien välillä mahdollisesti vaihtelevat merkitykset työttömänä olemisesta tai pyrkimyksistä työttömyyden poistamiseen velvoittavan työpajatoiminnan kautta. Sosiaalisen konstruktionismin ja jatkossa käsitellyn diskursiivisen näkökulman avulla voidaan joskus tuoda esiin, että jokin objektiivisena totuutena pidetty asia on niin vain, koska se on ihmisten välisiin sopimuksiin perustuva tapa kuvata asiaa tai ilmiötä (Gergen 2009, 65).

3.2 Diskursiivinen näkökulma

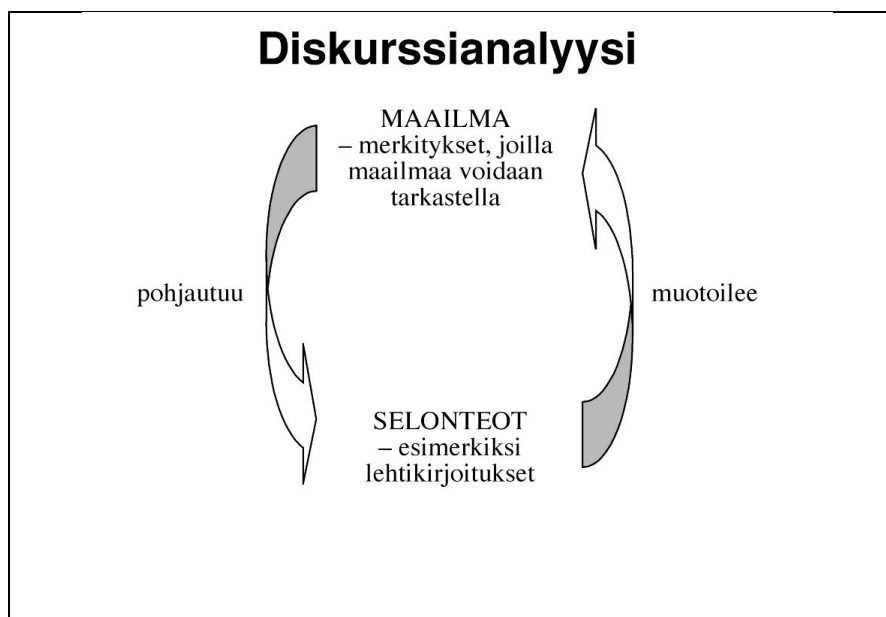
Tutkimuskysymykseni ja käytetyt analyyttiset työkalut muotoutuvat suhteessa edellä kuvattuun teoreettiseen pohjaan sitoutuvaan kielellisten prosessien luomaan todellisuuteen ja niiden rakentumiseen. Tutkielmani asemoituu suomalaiseen diskurssintutkimukseen muotoutuneeseen perinteeseen, joka pohjautuu erityisesti brittiläiseen tutkimustraditioon (Suoninen 1992, 17; Suoninen 1999, 35–36). Tärkeitä teoreettisia taustoja tutkimuksessani luovat Potterin ja Wetherellin (esim. Potter & Wetherell 1987) tutkimukset ja tekstit. Käsitteelliseltä ja tutkimukselliselta kannalta olen myös inspiroitunut Eero Suonisen (mm. 1992) tekemistä diskurssianalyyttisistä tutkimuksista, joiden teoreettinen tausta nousee edellä mainitusta brittiläisestä tutkimusperinteestä. Diskursiivista analyysiä ei voida kuvata tarkan menetelmän tavoin. Kyseessä on enemmänkin teoreettinen näkökulma, johon pohjautuen on mahdollista tuottaa monen tyyppistä analyysiä. (ks. Potter & Wetherell 1987, 175; Potter & Wetherell 1995, 81.) Esittelemällä teoreettista näkökulmaa ja tutkimukseni pääkäsitteet, asetan oman tutkielmani niin sanotusti diskursiiviselle kartalle kuvaamalla, miten käsitteet määrittyvät tarkemmin suhteessa juuri tähän tutkimukseen.

Kielen toiminnallinen luonne on diskursiivisen tutkimuksen keskiössä (Potter & Wetherell, 1987, 32). Diskurssianalyysi keskittyy siihen, mitä ihmiset tekevät tai saavat aikaiseksi kieltä käyttäessään. Kielen avulla voidaan esimerkiksi suostutella tai pyytää. Tämä voidaan tehdä monella tavalla ja myös hyvin epäsuorasti. (Potter & Wetherell 1987, 32.) Käytän diskursiiviselle psykologialle ominaista tapaa jättää kognition ja diskurssin välinen rajapinta pois käsittelystä. Tavoitteena ei ole siis järkeistää

ihmisten ajatuksia puheensa takana tai selvittää, ovatko ne tiedostettuja vai ei, vaan tutkia puheen tuottamia merkityksiä sinänsä. (Potter & Wetherell 1987, 7; Potter & Wetherell 1995, 81–83; Gilbert & Mulkay 1984, 14; Suoninen 1999, 36.) Diskursiivisen analyysin tehtävänä voidaan nähdä sen mahdollisuus vaikuttaa ymmärrykseemme identiteetistä ja minuudesta, muista ihmisistä ja maailmasta sekä vuorovaikutuksen käsitteellistämisestä. Diskursiivinen analyysi keskittyy siihen, miten diskurssit rakentuvat, miten ihmiset kokoavat kuvaa ja versioita maailmasta vuorovaikutuksessa. (Potter & Wetherell 1995, 81.) Potter ja Wetherell (1992) korostavat teoriassaan ja tutkimuksessaan diskursseja sosiaalisina käytäntöinä ja niiden käyttökonteksteja. Mielenkiinnon painopisteenä on jonkin diskurssin aktuaalistuminen tietyssä tilanteessa. (Potter & Wetherell 1992, 90.) Tekstejä voidaan aina lukea monella tavalla ja löytää monenlaisia tapoja sen tulkitsemiseen (Potter & Wetherell 1987, 4). Potter & Wetherell (1987, 6) painottavat, että sosiaaliset tekstit eivät vain heijasta tai peilaa asioita tai tapahtumia, vaan ne aktiivisesti rakentavat versioita näistä asioista ja kuvaamisen lisäksi ”tekevät” asioita, oman esimerkiksi sosiaalisia ja poliittisia seurauksia.

Diskurssianalyysin yhtenä päätepisteenä on puheen funktioiden selvittäminen. Kielenkäytön tehtävä eli *funktio* ei aina ole selkeästi havaittavissa eikä puheen tutkiminen ja repertuaarien muodostaminen ole koskaan irti tutkijan tulkinnoista, vaan analyysissä tutkijan ääni on aina kuuluvilla. (Wetherell & Potter 1988, 170–171; Hatch & Wisniewski 1995, 131.) Puheen funktiot ovat siten enemmän löydöksiä kuin aineiston raakatekstiä. Oletuksena on, että puheen taustalla on erilaisia funktioita, jolloin ihmiset tekevät asioita puheellaan. *Variation* käsite kuvaa sitä, miten kieli vaihtelee erilaisissa tilanteissa ja vaihdellen kielenkäytön funktion mukaan. Ihmiset antavat muuttuvia, vaihtelevia ja epäjohdonmukaisiakin kuvauksia riippuen siitä, mitä he tekevät puheellaan missäkin tilanteessa. Puheen funktioksi voi muodostua esimerkiksi jonkin asian oikeuttaminen tai vaikkapa syyttäminen. Tämä ei tapahdu aina tietoisesti, vaan suurimmalta osin kielenkäyttö muodostuu siten, mikä tuntuu missäkin tilanteessa luonnolliselta tai oikealta sanoa. (Wetherell & Potter 1988, 170–171; Potter & Wetherell 1987, 6; Suoninen 1992, 20–21.) Ihminen kieltä käyttäessään rakentaa erilaisia versioita sosiaalisesta maailmasta (Potter & Wetherell 1987, 33). Diskurssit muodostuvat tietoisesti tai ei-tietoisesti suhteessa johonkin kielenkäytön funktioon, esimerkiksi oikeuttamiseen. Diskurssianalyysissä kieli nähdään konstruoituneena tiettyä tarkoitusta varten. *Konstruktion* käsite kuvaa sitä, miten kielenkäyttäjät valikoi ja rakentaa puheensa tarjolla olevia kielellisiä resursseja käyttäen, mutta myös kielenkäytön seurauksia tuottavaa luonnetta. (Wetherell & Potter 1988, 170–171; Suoninen 1992, 20–21.) Meillä on puheessamme mahdollisuus käyttää vain kulttuurimme pohjalta oppimiamme käsitteitä ja näemme todellisuuden kulttuurimme kautta omaksumiemme jäsenyystapojen kautta (Suoninen 2010, 61). *Variationista* huolimatta kielenkäytössä voidaan löytää

säännömukaisia kokonaisuuksia, joita voidaan kuvata esimerkiksi diskurssiin rinnastettavalla sanalla *tulkintarepertuaari*. Ristiriitaisuudet kielenkäytössä voidaan esittää tulkintarepertuaarien kautta. (Wetherell & Potter 1988, 170–171; Suoninen 1992, 20–21.) Tutkielmani kannalta merkittävää merkityssysteemin yläkäsitteestä muotoutuvaa teoreettis-metodologista tulkintarepertuaarin käsitettä käsitellen tarkemmin seuraavassa alaluvussa. (Ks. Potter & Wetherell 1992). Alla oleva kuva (Kuva 1.) havainnollistaa selontekojen ja maailman välistä suhdetta (Suoninen 1999).

Kuva 1. Selontekojen ja maailman välinen kaksisuuntainen suhde (Suoninen 1999).

3.2.1 Tulkintarepertuaari

*Tulkintarepertuaarin*³ käsite voidaan määritellä tarkoittavan merkityssysteemiä, jossa saman tyyppiset käsitteet tai kuvailut toistuvat (Wetherell & Potter 1992, 90). Käyttäessämme kieltä merkityssysteemit syntyvät ja uusiutuvat jatkuvasti. Merkityssysteemin käsite kuvaa sitä, miten merkitykset rakentuvat suhteessa toisiinsa. Käytämme jatkuvasti ilmaisuja, jotka perustuvat asioiden keskinäisiin merkityseroihin. Esimerkiksi jokin väri määrittyy tietyksi eronteon kautta muihin väreihin. Jo olemassa olevat käsitteellistämisen tavat uusiintuvat ja muokkautuvat koko ajan vuorovaikutuksessa. (Jokinen & Juhila 1999, 67; Jokinen, Juhila & Suoninen. 1993, 19–22.)

³ Käytän tulkintarepertuaarin käsitteestä myös tutkielmassani samaa tarkoittavaa käsitettä ”repertuaari”. Esimerkiksi analyysiluvussa tulkintarepertuaarit on nimetty edeltävää lyhennettä käyttämällä.

Yleisemmin merkityssysteemeistä käytetty diskurssin käsite ja tulkintarepertuaari voidaan rinnastaa, mutta ne liittyvät tutkimuksellisesti hiukan eri traditioihin. En erittele tässä syvemmin näitä traditioita, mutta havainnollistan näiden kahden käsitteen eroa suhteessa tutkimuksessa tekemiini valintoihin. Diskurssit voidaan nähdä kulttuurisesti hyvin vakiintuneina kokonaisuuksina, jotka alkavat olla kuin itsenäisiä toimijoita, joihin saattaa liittyä esimerkiksi vakiintuneita odotuksia. Tulkintarepertuaarin käsite taas on hiukan joustavampi ja korostaa sitä, että merkityssysteemit ovat sosiaalisia käytänteitä, jotka syntyvät kontekstuaalisesti haastattelutilanteessa. Tästä syystä olen omassa tutkielmassani valinnut Potterin ja Wetherellin (ks. esim. 1992) ja Suonisen ym. (ks. esim. 1992) käyttöni tulkintarepertuaarin käsitteen. Näitä käsitteitä käytetään kuitenkin usein rinnakkain ja kyse on lähinnä painotuseroista. (Ks. Jokinen & Juhila 1999,71.)

Tutkielmani kannalta relevantiksi muodostuu Wetherellin ja Potterin (1992, 90) käyttämä Jokisen ja Juhilan (1999) suomentama määritelmä tulkintarepertuaarista: ”*Tulkintarepertuaarilla tarkoitamme sanojen, käsitteiden ja kuvausten ryppäitä, jotka ryhmittyvät usein metaforien tai kielikuvien ympärille. Ne voidaan myös ymmärtää rakennusaineiksi, joita puheessa käytetään rakennettaessa erilaisia versioita teoista, itsestä ja sosiaalisista rakenteista.*” (Wetherell & Potter 1992, 90; Jokinen & Juhila 1999,71.)

Tulkintarepertuaarit on syytä erottaa pelkästä asioiden teemoittelusta eli siitä, missä kohtaa haastatteluja puhutaan työttömyydestä, missä puhutaan yhteisöstä tai muusta sellaisesta. *Samassa merkityssysteemissä voidaan käsitellä erilaisia aiheita tai teemoja, joita voidaan merkityksellistää eri tavoin riippuen merkityssysteemistä.* (Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 50–51.) Esimerkiksi yhteiskunnallisen osallisuuden repertuaari voi tehdä ymmärrettäväksi useita erilaisia asioita, kuten koulutusta ja työtä. Työn repertuaarissa työ taas voi merkityksellistyä eri tavoin. Merkityssysteemit vaihtelevat puheessa ja tätä kautta sosiaalinen todellisuus rakentuu moninaiseksi, useiden rinnakkaisten merkitysten vaihteluksi. Tämä näkyy tutkimuksessani siten, miten kuntouttavaa työtoimintaa koskevassa haastattelussa voi työtoiminnan merkitys korostua samalla elämänhallinnan eri asteina, työnä, pakkona tai tapana päästä ”reunalta kohti keskustaa”. Yksi puhuja voi liikkua kaikilla näillä merkitysalueilla. (Suoninen 1997, 46–47.) Voidaan puhua merkitysten rakennelmasta, joka tuottaa tekoja, minää sekä sosiaalisia rakennelmia puheessa. Vaikka tulkinta usein liittyy myös kielipillisiin asioihin, ei tutkinnan kohde ole kielitieteellinen, vaan keskittyminen on kielenkäytössä ja siinä, mitä sillä saavutetaan. (Wetherell & Potter 1992; Potter & Wetherell 1987,149.) Merkitysten vaihtelu voi olla hyvinkin ristiriitaista eri repertuaarien välillä. (Wetherell & Potter 1988, 170–171;

Suoninen 1992, 20–21; 30.) *Tässä tutkielmassa myös tulkintarepertuaarien sisällä esiintyy kielenkäytön vaihtelua.* Toimijuudeltaan ja näkökulmaltaan toisilleen vastakkaisina rakentuvat subjektipositiot muodostavat kielenkäytön ristiriitaisuuksia, jotka lukeutuvat kuitenkin saman tulkintarepertuaarin osaksi.

Samassa kulttuurissa kanssamme elävien kanssa voimme helposti käyttää kieltä ja käsitteitä siinä oletuksessa, että tulemme ymmärretyiksi. Läsä on kuitenkin aina asioiden monimerkityksellistymisen mahdollisuus sekä merkitysten epäselvät rajat. Potter ja Wetherell (1987) esittävät, kuinka tekstiä tai puhetta ei heidän painottamassaan diskurssianalyysissä tulkita sen suoran tai sanakirjan antaman merkityksen kautta, vaan sen tilanteellisen käytön kautta. Tutkielmassani sovellan aineistoa tästä näkökulmasta. Monet diskurssianalyttikot ovat kiinnostuneita puheen käytöstä aidoissa vuorovaikutustilanteissa, mikä korostaa sosiaalisen käytännön ajatusta diskurssien tutkimuksessa (Potter ja Wetherell 1987, 90). Tutkielmani haastatteluaineisto ei ole syntynyt täysin luonnollisessa vuorovaikutustilanteessa, sillä haastateltavat ovat tienneet osallistuvansa tutkimukseen ja puhuneet sovitusta aiheesta haastattelun tuomassa *kontekstissa*.

Merkitykset rakentuvat suhteessa aikaan ja paikkaan, sillä haastateltavan puhe syntyy aina tietyssä kontekstissa. Puhe voi saada eri merkityksen riippuen tilanteesta ja paikasta, jossa asiaa käsitellään. (Jokinen 1999, 39–40.) Konteksti voidaan määritellä vaihdellen käsittämään esimerkiksi käsillä olevaa hetkeä tai laajemmin koko tilannetta historiallisessa yhteydessä. Koska aika ja paikka voidaan määritellä diskurssianalyttisesti hyvin monella tavalla, on tutkijan itse lopulta määriteltävä oma näkemyksensä aineistonsa vaihtelut tuntiessaan. (Jokinen ym.1993, 30.) Tässä tutkielmassa kontekstin määrittäminen vaihtelee eri tulkintarepertuaarien välillä laveammasta tiukempaan. Jokinen ym. (1993, 30) kuvaavat pienimmäksi mahdolliseksi kontekstiksi nimitettäväksi asiaksi ”*sanojen yhteyttä lauseeseen tai yksittäisen teon muodostumista suhteessa toimintaepisodiin*”. He käyttävät esimerkkiä sanasta ”kuusi”, joka voi tarkoittaa suomen kielessä eri asiaa riippuen lauseyhteydestä. Yksittäinen sana voi diskurssianalyttisesti myös kuvata merkitystä laajemmin. Jokin sana voi heijastaa tietyssä kontekstissa lausuttuna erilaisia asioita. Tämä korostuu tutkielmassani esimerkiksi työn repertuaarissa, jossa työ määrittyy merkityksellistämään esimerkiksi palkkatyön tai ei-palkkatyön suhdetta. (Jokinen ym. 1993, 30.) Konteksti yhdistyy tutkimuksessani vahvasti kulttuuriin, jota kautta tärkeäksi muodostuu *kulttuurinen konteksti*. Tämän kautta esitän tulkintojani aineistostani suhteessa työpajatuntemuksen ja yleisen yhteiskunnallisen kulttuuristen toimintatapojen tuntemuksen ja tutkimuksen kautta. Tämä ei kuitenkaan tarkoita tutkimuksessani arkitietoon nojaamista, vaan ensisijaisesti kulttuurista tietoa, jota voidaan yleisen työstä tai työpajasta nousevan keskustelun tai

tutkimuksen pohjalta sanoa. (Ks. Jokinen ym. 1993, 32.) Jotkin ilmaisut ovat niin totuttuja, ettei niiden kielellis-kulttuurista yhteyttä ole aina ongelmattomasti havaita suoraan (Suoninen 1992, 14). Haastattelukontekstissa työpajatoiminta voi merkityksellistyä ja rakentua hyvin erilaisten positioiden kautta kuin samasta aiheesta täysin erilaisessa kontekstissa keskusteltaessa. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 63–64.) Palaan kontekstiin tarkemmin alaluvussa 4.3.

3.2.2 Toimijuus tulkintarepertuaareissa – Identiteetti subjektipositiona

Diskurssianalyysin luonne jättää ulkopuolelle ihmisen kognitiiviset prosessit. Toimijuuden näkökulmasta tämä tarkoittaa sitä, että yksilön toimijuutta tutkittaessa keskittyminen painottuu minän rakentumisen prosesseihin kielellisissä käytännöissä. (Jokinen ym. 1993, 37.) Toimijuus kiinnittyy analyysissäni tulkintarepertuaarien sisälle rakentuviin identiteetteihin. Vallalla oleva käsitys itsestä ja siitä, mitä olemme, perustuu usein melko pysyvään ja muuttumattomaan minään, joka vähitellen muotoutuu yhdeksi oikeaksi. (Potter & Wetherell 1987, 95, 101 & Peräkylä 1990, 23.) Identiteetikäsitys tutkimukseni pohjalla tätä vastoin perustuu postmoderniin näkemykseen identiteetistä. Hall (2002) erittelee kolme erilaista käsitystä identiteetistä: valistuksen subjektin, sosiologisen subjektin sekä postmodernin subjektin (Hall, 2002, 21). Tarkastelen tutkielmassani identiteettiä edellä mainitusti postmodernina subjektina. Tällä Hall (2002) tarkoittaa subjektia, joka muokkautuu jatkuvasti ilman, että muodostuisi kiinteää, pysyvää identiteettiä. Tällöin identiteetin voi nähdä muotoutuvan jatkuvasti kulttuurimme tarjoamien ja mahdollistamien representaatiotapojen mukaisesti. Erilaiset identiteetit vaihtelevat jatkuvasti sen mukaan, miten identifioidumme niihin muuttuvissa tilanteissa. Tällainen määrittely on yksinkertaistettu identiteetikäsitys, mutta se kuvaa karkeasti käsitystä identiteetin muokkautuvasta luonteesta tilanteen mukaan. (Hall 2002, 21–23.) Käsitän identiteettien muodostuvan keskusteluissa itsestämme ja toisistamme uudelleen rakentuvina. Tätä kautta kieli ja identiteetti kuuluvat läheisesti yhteen. Kieltä käyttämällä identiteettejä voidaan kuvata tai niistä neuvotella. Identiteetti on jokaiselle yksilöllinen, mutta se voi muotoutua vain suhteessa yhteisesti ymmärrettyyn ja jaettuun tietoon. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 63–64.) Diskursiivisessa analyysissä käsitteillä identiteetti, subjektipositio ja diskurssin käyttäjä voidaan määrittää erilaisia toimijaulottuvuuksia. Identiteetin käsite voidaan nähdä yläkäsitteenä, jonka alle nämä muut asettuvat. (Jokinen ym. 1993, 38.)

Analyysini avainkäsite, identiteetin käsitteen korvaava, *subjektipositio*⁴, asemoituu edellä kuvattuun postmoderniin näkökulmaan. Käsittäessäni identiteetin tällä tavalla muuttuvana ja liikkuvana, on

⁴ Käytän tutkielmassa käsitteestä ”subjektipositio” myös samaa tarkoittavaa lyhennettä ”positio”.

perusteltua käyttää joustavaluonteista subjektiposition käsitettä identiteetin kuvaamiseksi. Position käsite kuvaa hyvin eri merkityssystemien osaksi muodostuvia, risteileviä ”identiteetti-paikkoja” puheessa.⁵ (Ks. Jokinen & Juhila 1999, 68; Pietikäinen & Mäntynen 2009, 63–64.) Repertuaareissa haastateltavat voivat ottaa haltuun tai muokata puheessa muodostuvia positioita. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 63–64.)

Yksi määritelmä identiteetille on nähdä se muun muassa oikeuksina, velvollisuuksina, ominaisuuksina tai käsityksinä, jotka muokkautuvat puheessa itselle ja toisille toimijoille sekä muiden toimijoiden oletuksiksi itseä kohtaan tai ihmisten välisistä suhteista (Jokinen 1999, 38–39, Pietikäinen & Mäntynen 2009, 63; Peräkylä 1990, 22–23; Suoninen 1992, 90). Tämä ja yllämainittu postmoderni pohjaoletus identiteetin muotoutumiselle määrittävät tätä tutkimusta. Subjektipositio (myös subjektiasema) määrittyy tutkimuksessani suhteessa edellä käsiteltyyn tulkintarepertuaarin käsitteeseen. Eri tulkintarepertuaareissa rakentuu vaihtelevia subjektipositioita. Subjektiposition käsite sopii parhaiten kuvaamaan vaihtuvia identiteettejä, kun identiteetti nähdään tulkintarepertuaariin kuuluvana ja siinä syntyvänä osana. Subjektipositio on sidottu tulkintarepertuaariin, jossa se esiintyy. (Jokinen & Juhila 1999, 68.) Tästä näkökulmasta katsoen ei ole yhtä oikeaa minää, jonka voisi löytää tai paljastaa, vaan useat minät muotoutuvat kielellisissä prosesseissa suhteessa muun muassa historiaan ja elettyyn kulttuuriin (Potter & Wetherell 1987, 102). Kun tulkintarepertuaarit rakentuvat erilaisiksi, mutta myös toisilleen päällekkäisiksi, voivat identiteetit eli tarkemmin tässä tutkimuksessa subjektipositiot rakentua repertuaarista riippuen hyvin erilaisiksi (Ks. Suoninen 1992, 9). Tämä käsitys kohdistaa huomion kielenkäytön tapoihin erilaisissa konteksteissa. Erilaiset minäkokemukset tulevat mahdollisiksi. (Potter & Wetherell 1987, 103, 105.) Kuntouttavassa työtoiminnassa kävijälle voi rakentua monia identiteettejä, tarkemmin ottaen tässä tutkimuksessa puhuttuna subjektipositioita, jotka rakentavat ja merkityksellistävät työpajalaisuutta. Diskurssitutkimuksessa identiteetti nähdään usein prosessiksi, jossa erilaiset identiteetit aktivoituvat ja neuvottelevat paikastaan jatkuvasti vuorovaikutuksessa sekä laajemmin yhteiskunnallisessa kehyksessä. Sosiaaliset kehykset, jotka ympäröivät meitä, vaikuttavat määritelmiin minästä. Myös se, mitä me kerromme itsestämme ja mitä muut kertovat meistä määrittävät sitä, miksi olemme mitä olemme. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 64.) Toimijuus subjektipositioissa toimii tärkeänä metodologisena työkaluna analyysissäni. Subjektipositioissa rakentuvat erilaiset minäkokemukset

⁵ Ks. myös Language-based approach of self (Potter & Wetherell 1987, 102).

tuottavat eritasoista toimijuutta, tässä tutkielmassa tarkastelun kohteena on erityisesti toimijuuden vahvuus tai vastavuoroinen heikkous.

3.3 Tutkimuskysymykset

Edellä esitettyjen lähtökohtien jälkeen tutkielman tärkeiden teoreettis-metodologisten käsitteiden määrittelemisen jälkeen esitän nyt tarkan tutkimusongelmani. Tutkimuskysymykseni ovat:

Minkälaisia merkityksiä kuntouttava työtoiminta saa haastattelupuheessa?

Minkälaisia tulkintarepertuaareja ja subjektipositioita nämä merkitykset tuottavat?

Minkälaista toimijuutta nämä tulkintarepertuaarit ja subjektipositiot tuottavat?

4 Aineisto, menetelmät ja eettisyys

Tässä luvussa esittelen aineistoni ja kerron aineistonkeruun prosessista ja haastattelusta tutkimusmenetelmänä. Tämän lisäksi perehdyn haastattelutilanteeseen kontekstin näkökulmasta sekä työvalmentautujiin haastateltavina. Aineiston konkreettista käsittelyä ja analyysin etenemistä käsittelevän alaluvun jälkeen jatkan vielä eettisellä pohdinnalla.

4.1 Aineiston esittely

Haastatteluihin osallistui tutkielmaa varten 15 henkilöä, joista 14 oli miehiä ja yksi nainen. Lopulliseen tutkimusraporttiin valikoitui 13 haastattelua, kun tutkimuskohteen selkeyttämiseksi otin mukaan ainoastaan kuntouttavan työtoiminnan asiakkaiden haastattelut. Kaksi muuta haastatteluihin osallistunutta olivat muun työllisyydenhoidon toimenpiteen kautta työpajatoiminnassa. Tutkimukseni kriteereihin sopivia naisia oli työpajoilla haastattelujeni ajalla vain kolme valmentautujaa. Haastatteluihin osallistui yksi nainen, mutta hänen haastattelunsa karsiutui myöhemmin hänen kuuluttuaan muun toimenpiteen kuin kuntouttavan työtoiminnan piiriin. Näiden olosuhteiden kautta kaikki tutkimukseeni mukaan valikoituneet haastatellut ovat miehiä.

Haastatellut olivat haastatteluhetkellä iältään 23–48 vuoden välillä ja ikähaarukka jakautui tasaisesti seuraavalla tavalla:

23	23	26	27	28	29	30	30+ ⁶	35	39	40	40+	48
----	----	----	----	----	----	----	------------------	----	----	----	-----	----

Haastateltaviksi ovat valikoituneet Silta-Valmennusyhdistys ry:n työpaja-asiakkaat, jotka olivat olleet työtoiminnassa vähintään kolme kuukautta. Tutkimushaastattelut vaihtelivat pituudeltaan niin, että lyhyin kesti 13 minuuttia ja pisin noin 30 minuuttia. Jatkoin haastatteluja tammikuussa 2012 asiakkaiden kanssa, jotka olivat silloin ajallisesti saavuttaneet tutkimukseni kriteereihin sopivan kolmen kuukauden ajan työtoiminnassa. Aineiston määrä varmistui riittäväksi huomattuani samojen teemojen toistuvan, mutta vasta lopullisesti kaikkien haastattelujen ollessa litteroituja ja ollessani tutustunut niihin analyysiä varten.

4.2 Aineiston keruu ja haastattelu tutkimusmenetelmänä

Sosiaalipsykologian maisterintutkintoon kuuluvan harjoitteluni aikana kesällä 2011 kiinnostuin pro gradu – tutkielman tekemisestä Silta-Valmennusyhdistys ry:n toimintaan ja valmentautujiin liittyen. Myös yksilövalmentajat, joiden kanssa työskentelin samassa tiimissä, tunnistivat tarpeen tutkimukselle ja kiinnostuivat ajatuksesta. Lähestyin johtotiimiä asian tiimoilta lähettämällä heille sähköpostia ideoistan. Pidimme harjoitteluni aikana pari kertaa kokoontumisia yksilövalmentajan ja toimialajohtajan/-johtajien kanssa, joissa mietimme, mikä olisi hyvä kohderyhmä tutkimukselleni. Sain heiltä ideoita, mutta lopullisen päätöksen siitä, mihin suuntaan tarkennan tutkimukseni, tein itse. Haastateltavien lopullinen valinta sujui yhteistyössä Silta-Valmennusyhdistys ry:n kuntouttavan työtoiminnan vastaavan yksilöohjaajan kanssa. Pidimme yksilövalmentajan kanssa ennen haastattelujen aloittamista kaksi palaveria tutkimukseen sopivista asiakkaista.

Yksilövalmentaja tulosti listan pajalla olevista henkilöistä ja eritteli niistä henkilöt, joilla oli takanaan tutkimukseeni vaadittavat vähintään kolme kuukautta työpajalla. Tässä vaiheessa en itse vielä nähnyt haastateltavien nimitietoja yksilöinä salassapitovelvollisuuden vuoksi. Yksilövalmentaja kysyi valmentautujalta luvan siihen, saanko lähestyä häntä pajalla tutkimustarkoituksessa, jonka jälkeen kysyin valmentautujalta suostumusta haastatteluuni. Jos valmentautuja antoi alustavan luvan tutkimukselle sovimme, milloin tekisimme haastattelun. Moni haastateltaviksi sopivista oli minulle tuttuja kesän 2011 työharjoitteluni ajalta. Eettisistä syistä heitä oli helpompi lähestyä, sillä heidän

⁶ Taulukkoon merkinnällä + lisätyt iät ovat haastatellun itse kuvaamia: esimerkiksi ”nelkyt ja risat” (H4)

olonsa Sillassa oli minulle jo entiseltään tiedossa ja heidän kannaltaan en ollut täysin outo kasvo pyytämässä haastattelua heidän elämäänsä koskevista asioista. Suurimman osan kanssa olin ollut tekemisissä esimerkiksi kuntouttavan työtoiminnan yksilökeskusteluissa harjoitteluni aikana. Tästä näkökulmasta katsoen haastateltavieni oli oletettavasti helpompi lähestyä minua ja suostua haastatteluun kuin täysin oudon henkilön haastateltavaksi. Osa asiakkaista ei ollut minulle tuttuja harjoitteluni ajalta, vaikka he olivat olleet asiakasrekisterissä jo tuolloin, koska he ovat työpajalla Sillan toisissa toimipisteissä, joissa toimin itse vähemmän. Heidän kohdallaan toimittiin niin, että yksilövalmentaja kertoi asiakkaalle tutkimuksestani ja siitä, että olen aiemmin toiminut Sillassa harjoittelijana, sekä tiedusteli saanko lähestyä häntä tutkimuksen merkeissä. Näin asiakkaalle selvisi tutkimukseni vapaaehtoisuus ja ennen kaikkea se, miten tiedän hänen asiakkuudestaan Sillassa.

Keskustelin työvalmentajien kanssa kulloinkin, milloin haastatteluun osallistuvalla valmentautujalla olisi aikaa haastattelulle työtoiminnan ohessa. Tutkimushaastattelut toteutettiin erillisessä rauhallisessa huoneessa, kerroin haastateltavalle tarkemmin tutkimuksesta tutkimuspyyntölomakkeen avulla ja pyysin allekirjoituksen kahtena kappaleena, jotta lomaketta jää yksi minulle ja yksi asiakkaalle tarkempaa tutustumista ja mahdollisia yhteydenottoja varten. Tässä vaiheessa tärkeintä oli painottaa aineiston luottamuksellista käsittelyä sekä sitä, ettei lopullisesta tutkimusraportista voi ketään tunnistaa. Tutkimukseen sopivista henkilöistä haastateltaviksi päättyi sattumanvaraisesti sopivassa vaiheessa työpäivää olevat henkilöt eri haastattelupäivinä. Myös yksilövalmentaja, jonka kanssa tein yhteistyötä haastateltavia kartoittaessani, saattoi ehdottaa minulle jonkin henkilön haastattelemista tietynä päivänä.

Keräsin aineiston haastattelemalla Silta-Valmennusyhdistys ry:n asiakkaita yhdistyksen päätoimipisteen tiloissa sekä yhdessä sivutoimipisteistä Tampereella. Yhdistyksellä on kolme toimipistettä, joissa järjestetään kuntouttavan työtoiminnan työpajatoimintaa monen muun palvelun ohella. Nauhoitin ja litteroin haastattelut. Aineistonkeruun alussa pohdin, ovatko Silta-Valmennusyhdistys ry:n tilat tutkimuksen kannalta sopivia tutkimushaastattelujen tekemiseen. Tähän liittyi sekä hyviä että huonoja puolia. Pajaympäristö muodostui ainoaksi vaihtoehdoksi tuottaa haastatteluja, sillä pajojen lähetyvillä ei ollut mitään sopivaa paikkaa (kahvila, tms.), jossa haastattelut olisi voitu toteuttaa. Myöskään haastateltavien anonymiteetin tai asioiden salassapidon kannalta ympärillä ei saanut olla muita ihmisiä. Lisäksi, vaikka osa haastateltavista oli minulle harjoitteluni kautta ennestään tuttuja, oli pajaympäristö ”turvallisin” paikka vastata kysymyksiini ja suostua haastateltavaksi, kun haastattelu voitiin tehdä työtoimintapäivän aikana. Muualla tehty haastattelu olisi saattanut muodostua haastateltaville vaikeasti lähestyttäväksi ajatukseksi ja

hankaloittanut suostumista haastatteluun. Tämän arvion tein sen kokemuksen pohjalta, mitä olin saanut asiakkaista oman työharjoittelukokemukseni kautta. Tutkimuksellisesta näkökulmasta on kuitenkin syytä huomioida, että haastattelujen tekeminen työpajaympäristössä saattoi olla ohjaamassa sitä, että asiakkaiden oli helpompi käsitellä puheessaan tiukemmin vain työpaja-asioita ja pysyä vaitonaisempana tai vähäsanaisempana elämästään sen ulkopuolella. Lopulta tämän merkitys ei kasva suureksi lopullisen rajauksen asemoiduttua juuri paikallisen työpajatoiminnan merkityksellistymisen tutkimukseen.

Haastattelujen kautta olen halunnut antaa kuntouttavan työtoiminnan asiakkaille mahdollisuuden puhua asioista omalla äänellään. Ihminen on haastattelutilanteessa merkityksiä tuottava aktiivinen subjekti (Hirsjärvi & Hurme 2011, 35). Haastattelu tutkimusmenetelmänä valikoitui tutkimukseen kohderyhmäni johdattamana. Oma tuntemukseni ja keskustelu yksilövalmentajan kanssa poissulki mahdollisuuden käyttää esimerkiksi kirjoitelmia aineistona. Asiakasryhmä ei tämän tuntemuksen pohjalta tuntunut sopivalta oma-aloitteisen kirjoittamisen pyyntöön. Myös Silta-Valmennuksen toiminnan pohjalla oleva ajatus tekemällä oppimisesta tukee sitä, että asiakasryhmässä on paljon henkilöitä, jotka kokevat koulumaista tekemistä tutummaksi työskentelyn tekemisen kautta. Teemahaastattelu lomake- ja avoimen haastattelun välimuotona mahdollisti tietyn kehyksen seuraamisen, mutta tarkka kysymysten järjestyksen pitäminen ei ollut välttämättömyys ja lisäkysymyksiä oli mahdollista esittää aiemmin puhutun johdattamana. Haastattelu oli perusteltua myös siksi, että tavoitteena oli saada haastateltava itse kertomaan kokemuksistaan omin sanoin merkityksiä luovana subjektina. (Ks. esim. Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2007, 200–203.) Haastatteluja voi siis kuvata puolistrukturoiduiksi teemahaastatteluiksi (Ks. esim. Hirsjärvi & Hurme 2011, 47). Haastattelurunko käsitteli karkeasti viittä teemaa, joiden jokaisen alle kokosin haastattelukysymyksiä. Teemat ovat taustatiedot, työpaja, työttömyys, vapaa-aika ja tulevaisuus. Tekemissäni haastatteluissa kysymykset olivat kaikille samat, mutta kysymysten muoto ja järjestys eli tilanteen ja haastateltavan mukaan. Jokin kysymys saattoi muuttua merkityksettömäksi jonkin haastateltavan kohdalla hänen käsitellessään aihetta jo itse omassa puheessaan, jolloin kysymys jäi esittämättä. Lisäksi esitin jokaiselle haastateltavalle tarkentavia kysymyksiä suhteessa hänen kertomaansa. Kaikki tehdyt haastattelut ovat täten sisällöltään ja etenemiseltään erilaisia, vaikka ne noudattavatkin yhteistä kaavaa. Edellä esitellystä käsitteellisestä näkökulmasta on tärkeää huomata, että tutkimuspyynnössä käytän valmentautujista käsitettä ”työpajatoimintaan osallistuva *asiakas*” (vrt. valmentautuja). Haastattelun tekeminen joustavasti ja tilanteen vaatimalla tavalla vaatii usein taitoa ja kokemusta (Hirsjärvi & Hurme 2011, 35). Tätä minulla ei vielä haastattelujen tekohetkellä ollut kovinkaan paljon. Palaan aiheeseen seuraavassa alaluvussa.

4.3 Konteksti ja työvalmentautujat haastateltavina

Aineiston analyysissä on otettava huomioon aika ja paikka eli konteksti, jossa tutkittava asia esiintyy (Jokinen ym. 1993, 30). Konteksti voidaan määritellä hyvin monin tavoin, kuten esimerkiksi rajattuna käsittämään haastattelutilannetta haastattelijan ja asiakkaan välillä työtoimintapäivän sisällä, mutta myös laajemmin esimerkiksi suhteessa työttömien tilanteeseen nykypäivän Suomessa. Käsittelen kontekstia erikseen tärkeänä elementtinä tutkimuksessani, kun tarkastelun kohteena ovat paikallisesti muodostuneet merkitykset.

Tutkimusta ja haastattelua tehdessäni tukenani ja toisaalta haasteenani oli oma harjoitteluni ja työsuhteeni aikana Silta-Valmennuksessa kartuttamani etnografinen ymmärrys tutkimusaiheesta. Tutkimuskohteeni vuoksi oli väistämätöntä, että havaintoni nousevat aina omien kulttuuristen kategoriatietojen pohjalta. Näitä käytännön ja kulttuurin kautta tulleita tietoja käytän myös resurssinani tutkimuksessani, mutta tutkijana minun on tärkeää selittää ja perustella niiden alkuperä. (Juhila, Jokinen & Suoninen 2012, 68–69.)

Kun siirrymme kontekstista toiseen, esimerkiksi työtoimintapäivästä istumaan iltaa kaveripiiriin kanssa tai kuntosalille, vaihtuvat todellisuudet ja arvot, jotka ovat keskeisiä tuossa toimintakontekstissa. (Gergen 2009, 50.) Jokin, mikä on tärkeää tai jokin työpajapäivän aikana aktivoitua identiteetin osa ei ehkä tule esiin asiakkaan siirtyessä vapaa-ajalle. Toisaalta kuntouttavassa työtoiminnassa tavanneet kaverukset voivat illalla tavatessaan pohtia yhteistä kokemusta työtoimintapäivän ajalta. Tällöin todellisuudet linkittyvät toisiinsa. (Ks. Gergen 2009, 50.) Objektiivisilta näyttävien tilastojen takana on havaittu kulttuurisidonnaisia tapoja, jotka ovat voineet vaikuttaa siihen, millaisiksi tilastot ovat syntyneet. (Suoninen 1997, 13.) Tutkijana minun on tärkeää pohtia myös itseäni käsitteiden käyttäjänä. Haastattelutilanteessa käytämme erilaisia luokitteluja, kuten tässä työtön, työpajalainen tai esimerkiksi työssäkävijä. Tätä kautta diskurssit tai tässä tulkintarepertuaarit ovat todellisuuden kuvaamisen lisäksi erilaisten ilmiöiden luokittelijoita. (Hirsjärvi & Hurme 2011, 51) En ole tutkimusta tehdessäni ollut irti kulttuurista vaan käyttämäni käsitteet ja analyysi muotoutuvat puheenvuoroksi suhteessa aikamme tärkeisiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin. (Suoninen 1997, 13.) Tutkielmaani ajatellen on tärkeää pohtia, mitä prosesseja tai työtoiminta-asiakkaiden faktoina pitämää tietoa on taustalla merkityksellistämässä heidän puhettaan työtoiminnasta.

Niin sanotut tutkimustilanteen reunaehdot ovat myös tärkeä tekijä ottaa huomioon kontekstin näkökulmasta. Eri tavoin tuotetut aineistot antavat erilaiset puitteet aineiston muotoutumiselle.

(Jokinen ym. 1993, 34–35.) Tässä tutkimuksessa edellä mainitut haastattelutilanne osana työtoimintapäivää, minun vanha roolini työharjoittelijana, mutta nyt haastattelijan roolissa sekä mahdolliset aiheen luomat odotukset voidaan katsoa tällaisiksi reunaehdoiksi. Tutkijan on kuitenkin varottava tekemästä liiallisia päätelmiä tai valintoja olettamiansa asioiden puitteissa, ettei tule itse luoneeksi syy-seuraus-suhteita asioiden välille. Tässä tutkimuksessa työtoiminta-asiakkaita tutkittaessa on ollut tärkeää tuntee kyseisen yhdistyksen tapoja ja kuntouttavan työtoiminnan taustalla olevia käsitteitä ja ohjeistuksia, jotta voidaan miettiä puheeseen liittyviä tuottamiseksi. (Ks. Jokinen ym. 1993, 35.) Yhden reunaehdon olen huomionut jo aineiston tuottamistavan valinnan kautta, valitsemalla työtoiminta-asiakkaiden haastattelut parhaaksi tavaksi tutkia työpajatoiminnan merkityksellistymistä heidän näkökulmastaan. Näitä kontekstin tuomia reunaehdoja voisi tarkastella hyvinkin syväälle, mutta voitaisiin kohdata loputon pohdinta siitä, mikä kaikki luo reunaehdoja tilanteelle. Kuten (Jokinen ym. 1993, 34) kirjoittaa, ei ole tarpeen miettiä liian pitkälle, ettei mikään ”arkitieto” likaisi analyysiä ja onhan tuo kaikki osa sitä ympäristöä, joka automaattisesti vaikuttaa asioiden merkityksellistymisen tapaan, ja taustatekijät on syytä ottaa vahvuutena eikä heikkoutena mukaan. Koska tutkin merkityksellistymisen tapoja, on taustatekijät otettava huomioon, mutta myös hyväksyttävä, että olen tutkijana osa aineiston syntyprosessia ollessani itsekkin saman kulttuurin edustaja ja uusintaja. Erityisesti tutkielman sosiaalipsykologisen luonteen johdattamana haastattelua ei voida nähdä irti ajasta ja paikasta, jossa se on tuotettu. Haastateltavan ja haastattelijan välille muotoutuu haastattelun kaavaa mukaileva keskustelu, jota on mahdoton irrottaa kulttuurista tai tilanteesta ja on huomattavaa juurikin suhteessa tämän tutkimuksen merkitysten rakentumiseen ajassa ja paikassa. (Suoninen & Partanen 2010, 103.)

Kuntouttavan työtoiminnan valmentautajat toivat kohderyhmänä omat erityisyytensä haastattelutilanteisiin ja lopullisiin haastatteluihin. Jo työharjoitteluin kautta kohderyhmä oli osoittautunut päivittäisen kanssakäymisen sekä esimerkiksi yksilötapaamisten kautta melko vähäsanaiseksi. On mahdotonta yleistää, mutta suurin osa haastateltavista oli kuitenkin henkilöitä, joille puhuminen vaikeista asioista tai omasta elämästä puhuminen haastattelukysymysten teemojen ulkopuolelta tai yleensäkin pitkästi vastaaminen ei vaikuttanut luontaiselta. Kuitenkin esimerkiksi yksi haastateltavista kuvaili vastauksiaan selkeästi pidemmin kuin muut kuntouttavan työtoiminnan valmentautajat.

Haastattelutilanne rakentuu yleensä samojen odotusten varaan kuin tavallinen keskusteluin, sillä käytämme ja kannamme samoja oletuksia molemmissa tilanteissa. Luottamus siitä, että kysymykseen vastataan ja puheenvuorot vuorottelevat ovat itsestään selviä usein siihen asti, kun rikkomukset näissä

”säännöissä” tuovat ne esiin. Tutkimushaastattelussa roolit rakentuvat erityisten osallistujaroolien mukaan siten, että haasteltava on tiedonantajan roolissa, mutta haastattelija ainakin jollain tasolla vastaa hyvinkin haastattelun etenemisestä ja omaa vallan ohjailua haastattelua tiettyyn suuntaan. (Ruusuvoori & Tiittula 2005, 22–23.) Tutkielmani kohderyhmän vähäsanaisuus asetti haasteita minulle aloittelevana tutkijana. Myöhemmin keräämäni työkokemus ihmistyössä olisi varmasti tuonut haastattelujen tekoon uutta varmuutta ja rauhaa. Tämä ei kuitenkaan näkemykseni mukaan ”pahenna” haastatteluita tutkimukseni kannalta, vaikka niistä paljon kehitettävää löytyykin. Aineistoni on kuvaus sen hetkisestä haastattelijan ja haastateltavan välisestä vuorovaikutustilanteesta ja tässä syntyneistä merkityksistä. Kokeneempana haastattelijana olisi tuloksena voinut olla merkitysrikkaampaa aineistoa. Tämä asettuu asiaksi, jota on hyvä jälkikäteen reflektoida, mutta sen ei ole tarve jäädä isoksi seikaksi tutkimuksen kuluksi. Jo haastatteluja suunnitellessa tiedostin oman roolini haasteet haastattelijana ja kielen keskeisyyden haastattelussa (Ks. mm. Hirsjärvi & Hurme 2011, 48). Koko tutkielmani kannalta kieli on keskiössä. Olen itse ja yhdessä haastateltavan kanssa luomassa todellisuutta haastattelutilanteessa kielen kautta. Tarkastelen myös omaa haastattelupuhettani kriittisin silmin. Olen pyrkinyt haastatteluissa pysymään neutraalina ja aidosti kuuntelemaan asiakkaiden vastauksia ja kommentoimaan siten, etten ilmentäisi kovinkaan paljon sitä, olenko itse jostain asiasta jotain mieltä. Kuitenkin olen niin sanotusti ”elänyt mukana” haastateltavien kertomassa aktiivisena, ilmeitä ja eleitä tuottavana, itselleni luontevaa tapaa käyttäen. Kysyin tarkentavina kysymyksinä haastateltavilta asioita, jotka vaikuttivat mahdollisesti itsestäänselvyyksiltä, mutta olin nimenomaan kiinnostunut yksittäisen henkilön ajatusmaailmasta ja kertomasta. Tämä johti välillä siihen, että haastateltavat olisivat varmasti tarvinneet lisää aikaa miettiä syvemmin, jota en aina antanut tarpeeksi aloittelevana haastattelijana. Kokemuksen kautta minulle olisi varmasti kertynyt varmuutta antaa haastateltavalle tilaa miettiä vastaustaan pidempään ja ”sietää” pidempää hiljaisuutta. Haastattelujen jälkeen kertynyt parin vuoden työkokemus asiakastyössä on kerryttänyt taitoja ja haastattelujen tekeminen voisi olla erilaista työkokemusteni kerryttämän kokemuksen kannattamana. Oma rooli haastattelijana on haastava, kun tavoitteena on antaa haastateltavalle mahdollisimman vapaa tila tuottaa itse puhetta, eikä olla itse johdattelemassa liikaa puheen kulkua. On kuitenkin todettava, että tämän tutkielman pohja perustuu ajatukseen todellisuuden tilanteisesta, sosiaalisesta rakentumisesta, johon tutkija osallistuu haastattelun vuorovaikutuksen aktiivisena osapuolena ja osin johdattajanakin. Merkitykset muotoutuvat siis asiakkaiden haastatteluissa, mutta myös osin tutkijan suunnan johdattamana.

Dirkursiivisessa analyysissä tapahtumatilanteet, kuten haastattelutilanteen moninaisuus ja moniulotteisuus, nähdään vahvuutena sen sijaan, että taustatekijät yritettäisiin kokonaan häivyttää

pois. Näin myös haastattelijan sanomat ja kysymykset muodostuvat osaksi analysoitavaa ainesta. Haastateltavan ja haastattelijan välille kehittyy vuorovaikutussuhde, joka on ohjaamassa keskustelun kulkua. Analyysin kannalta tällöin myös haastattelijan sanomat ovat olennaisia. Ei ole oletettavaa, että haastateltavan ”sana on täysin vapaa”, kun keskustelu asemoidaan vuorovaikutuskontekstissa, vaan moni haastateltavan vastaus muotoutuu myös suhteessa edellä sanottuihin asioihin. (Jokinen ym. 1993, 29–32.) Tässä tutkimuksessa tärkeäksi muodostuu myös sanottujen asioiden tilanteen ulkopuolinen suhde, kun ne asetetaan kulttuuriseen kontekstiin. Kulttuurisen kontekstin käsite tarkoittaa sitä, että aineistosta etsitään asioita, joiden voi nähdä nousevan kulttuurimme tapojen, stereotyyppien tai yleisen yhteiskunnallisen ilmapiirin tuntemuksesta. Analysointia voi syventää miettimällä, voiko puhujan kerronnan nähdä asemoituvan jotenkin näkyviin tai näkymättömiin vastaargumentteihin, jotka nousevat kulttuurissa yleisesti tunnetuista käsityksistä. Jokin henkilö saattaa identifioituessaan tiettyyn ryhmään tuottaa itsestään jonkinlaista kuvaa siksi, että tietää yleisen oletuksen olevan vastakkainen. (Jokinen ym. 1993, 32–33.) Tässä tutkimuksessa syntyvien repertuaarien pohjalta voidaan tarkastella myös sitä, voiko jokin puhe muotoutua suhteessa kulttuuriseen konventioon, jota ei välttämättä edes lausuta ääneen haastattelussa.

4.4 Aineiston konkreettinen käsittely ja analyysin eteneminen

Haastattelujen välillä sekä kaikkien haastattelujen valmistumisen jälkeen suoritin litteroinnin kirjoittamalla haastattelut puhtaaksi ääninauhoilta. Tutkimukseen päätyneistä 13 kuntouttavan työtoiminnan haastattelusta syntyi yhteensä 109 sivua litterointia. Päädyin muodostamaan melko karkeita transkriptioita, joissa hengitysten paikat tai taukojen tarkat pituudet eivät muodostuneet relevanteiksi. Tämä oli tutkimukseni kannalta tarpeeksi tarkka purkamistapa. (Ks. Ruusuvuori 2010, 425, 428; Jokinen 1999, 43.) Aineistonäytteissä viivat (- -) puheen keskellä tai lopussa edustavat taukoa tai lauseen epätasäällistä loppua. Analyysin aineistoesimerkeissä käytän itsestäni tutkijana kirjainlyhennettä T, sekä haastatelluista kirjainlyhennettä H. Analyysissä käytän valmentautujista käsitettä sekä käsitettä ”puhuja” että ”haastateltava” käsitellessäni puheessa eri tavoin muodostuvia puheen ja toimijuuden asemoitumisia.

Aineistoni muodostui ensi näkemältä haastavaksi analyysin kannalta, sillä ristiriidat ja merkitysulottuvuudet vaativat syvempää tarkastelua, eivät välittyneet aineistosta heti. Suurin osa haastateltavista ei puheenvuoroissaan pohtinut asioita useasta näkökulmasta, vaan päätyi esittämään asiat usein lyhykäisesti. Tämän voi nähdä diskurssianalyttisesti kiinnostavana ilmiönä puhetapoja tarkasteltaessa, mutta se asemoituu aluksi haasteeksi tutkijalle. Tutkimushaastatteluiden muoto ja

haastateltavien melko toistuva tapa vastata lyhytsanaisesti kysymyksiini yllätti minut aluksi. Haastattelut eivät oletettavastikaan muotoutuneet sellaisiksi kuin olin kuvitellut. Minun oli tietoisesti litteroinnin jälkeen siirrettävä ennakko-odotukseni syrjään ja aloitettava lukemaan aineistoa puhtaasta tulokulmasta. (Ks. Ruusuvuori, Nikander & Hyvärinen 2010, 14–15.) Ensiksi määrittyi aineiston rajaaminen työpajatoimintaa koskeviin merkityksiin ja teemoitteluun tästä eteenpäin. Vasta päästyäni syvemmälle aineistooni, oli mahdollista pohtia tarkemmin, mitä tutkimuskysymykseni kautta aineistosta löytyy ja mitä metodisia valintoja olisi parasta tehdä. Tällaisen aineiston kanssa on tullava erityisen tutuksi, jotta voidaan tuottaa luotettavaa ja aineiston mahdollisuudet paljastavaa analyysiä. Aineisto osoittautui lopulta moniulotteisemmaksi kuin ensin uskoin.

Tarkasteluni täsmennyttyä työpajatoiminnasta syntyvien merkitysten käsittelyyn, jäi osa aineistosta tietoisesti taka-alalle. Tämä osa aineistosta koski enimmäkseen esimerkiksi työttömyyden kysymyksiä ja työttömyyden määrittymistä puheessa. Pro gradu -tutkielman laajuudessa työssä näkökulmaa oli rajattava, kun pelkästään työpajatoiminnan määrittymiseen liittyvää aineistoa oli yhden analyysin verran käytettävissä. Työttömyyden merkityksellistymiseen kokonaisaineistoni pohjalta voitaisiin käyttää kokonaan oma tutkimuksensa. Rajaus kuntouttavaan työpajatoimintaan tuo yksityiskohtaisemmin tietoa pienemmältä osa-alueelta. Myös repertuaarien oikea esiintymistiheys ja päällekkäisyys näkyvät aidommin, kun aineisto on sopivan laaja, mutta rajattu käsiteltävän kokoiseksi. Diskursiivinen tutkimus ei ollut tutkimuksen keskiössä vielä haastattelujen tekohetkellä, vaan analyysimetodi muotoutui aineiston johdattamana. Kuitenkin tutkimuksen vahva perusta muotoutui jo alusta asti sosiaalipsykologisesta näkökulmasta, jossa kieli määrittyy todellisuuden rakentajana. Tämän kautta oli luonnollista, että tutkimusmenetelmä valikoitui saman ajatuksen johdattamana.

Aineistoni käsittely on ollut monivaiheinen. Aineiston lukuisat läpilukukerrat johtivat haastattelujen sisällön teemoitteluun ja niitä syventävän vaiheen kautta lopullisten repertuaarien muotoutumiseen. Teemoittelun vaiheessa en ollut varma, minkä muotoiseksi analyysini metodisesti muodostuisi, mutta diskurssianalyysin valinta ja repertuaarien hahmottuminen tapahtui kuin itsestään teemojen hahmottumisen jälkeen. Myös edellä käsitelty aineiston luonne ja haastateltavien tapa puhua lyhytsanaisesti ohjasi menetelmän valintaa luonnollisella tavalla. Ilman aineiston kanssa vietettyä, välillä päämäärättömältäkin tuntunutta läpikäyntiä, eivät teemat ja tätä kautta repertuaarit olisi päässeet aidosti syntymään. Aluksi repertuaareja oli enemmän, mutta monien muokkailujen ja tarkastelujen jälkeen analyysi muokkautui lopulliseen muotoonsa. Analyysin tuominen abstraktimmalle tasolle oli analyysin viimeisimpiä vaiheita. Oli pohdittava, voidaanko esimerkiksi

joidenkin subjektipositioiden välillä löytää sellaisia yhtäläisyyksiä, että ne voidaan kuvata samaa positiota edustavaksi.

Aineiston määrä osoittautui sopivaksi, kun samoja teemoja alkoi nousta tasaisesti esiin. Tutustuin käyttämäni aineistoon niin hyvin, että loppuvaiheessa jo yhdestä lauseesta pystyin tunnistamaan, mistä haastattelusta on kyse ja mitä muuta merkittävää kyseinen haastateltava on kertonut tai mikä on hänen haastattelunsa ”kantava” sävy, teema tai niin sanottu asenne. Aineiston tarkka tuntemus auttoi minua analyysin muotoutumisessa ja teki analyysistä tarkempaa.

4.5 Eettistä pohdintaa

Koska kyseessä on haastatteluihin perustuva tutkimus, koen erityisen tärkeäksi pohtia eettisiä kysymyksiä tutkielman pohjalla. Ensimmäisenä on otettava huomioon haastateltavien anonymiteetti. Esitän tutkimusraportissani tarkan tiedon siitä, mistä yhdistyksestä tutkimukseen osallistuvat tarkalleen tulevat. Tämä ei kuitenkaan muodostu eettisesti ongelmaksi, sillä tulosten luottamuksellisuutta ja eettisyyttä edistää se, että aineistoa on pilkottu pieniin osiin merkityksiä tarkasteltaessa. Yksittäisen ihmisen sanomia on ulkopuolisen lukijan aineistosta erittäin vaikea tai lähes mahdoton tunnistaa. Haastattelu on myös toteutettu lähes tunnistetiedoitta, sillä haastateltavan nimi on tullut ilmi vain tutkimuslupaperin allekirjoituksesta. Tämän lisäksi on kysytty haastateltavan ikä. Varsinaisen analyysin kannalta tällä ei ole ollut tutkimuksessa merkitystä, sillä tarkastelu on keskittynyt jaettujen merkitysten tasolle. (Ks. Kuula 2006, 109; 111–112.) Haastattelut on toteutettu jo syksyn 2011 ja kevään 2012 aikana, joten ajan kuluminen on eettisestä näkökulmasta myös hyvä asia. Ajankohtaisin tieto tulee toki aivan tuoreista haastatteluista, mutta ei voida mielestäni katsoa, että tällainen tieto olisi ehtinyt vanhentua reilun kahden vuoden aikana.

Jo aiemmin pohdin haastatteluihin suostumusta ja oman valinnan vaikeutta tilanteessa, jossa haastattelut tapahtuvat työtoimintapäivän aikana. Tutkimuseettisesti tärkeää oli luoda selkeä tutkimuspyyntö, jonka kautta haastateltava sai tiedon siitä, mihin hän on osallistumassa (Ks. Hirsjärvi ym. 2007, 25). Ympäristö ja tutut ihmiset loivat varmasti luottamusta, mutta toisaalta myös sen, ettei jokainen osallistuja omasta valinnastaan aina jaksanut perehtyä syvästi tutkimuspyyntöön, vaan luotti enemmän kuultuun ohjeistukseen. Tämän huomioiden selitin myös aina kaiken tutkimuspyynnössä olleen haastateltavalle ääneen ja painotin tutkimuksen vapaaehtoisuutta ja tietojen luottamuksellisuutta. (Ks. Kuula 2006, 117.) Tutkimuksen kannalta on huomioitava, että henkilöt

saattoivat kokea rooliristiriitaa siitä näkökulmasta, missä roolissa minä heitä haastattelin. Painotin sanallisesti sekä tutkimuspyynnössäni, etten edusta mitään virallista tahoa, vaan toimin tutkijana ja aineistonkerääjänä yliopiston opinnäytetyöhöni eli pro gradu -tutkielmaani. Rooliristiriita on kuitenkin haastateltavien näkökulmasta mahdollinen. Haastattelupyynnötä tehdessä oli tärkeää huomioida, että työpajaympäristö haastattelupaikkana ja ”vanha asemani” yksilövalmennuksen harjoittelijana loi mahdollisuuden asemoida minut työntekijän asemaan. Tämä on voinut vaikuttaa haastattelujen muodostumiseen sellaisiksi kuin ne ovat.

Edeltävän lisäksi uskon, että tuttuus, joka oli aiemmin muodostunut usean haastateltavan ja minun välille joko yksilötapaamisten tai pelkän kasvotuttuuden merkeissä edesauttoi asiakkaiden myönteisyyttä osallistua haastatteluuni. Haastattelusuostumusta pyydetessä virallisen yksilövalmentajan läsnäolo luvanpyyntötilanteessa saattoi myös vaikuttaa siihen, miten ”pakollisena” työvalmentautajat haastatteluun osallistumisen kokivat. Tämän huomioon ottaen annoin ennen haastattelun aloittamista mahdollisuuden haastateltavalle kertoa mielipiteensä tai keskeyttää haastattelun ilman erityistä syytä, jotta haastattelu pysyi koko ajan mahdollisimman vapaaehtoisena. Kukaan haastateltavista ei kuitenkaan epäillyt haastattelutilanteessa osallistumistaan tai osoittanut halua keskeyttää.

Haastateltavat antavat usein niin sanottuja suotavia vastauksia, joissa annetaan itsestä esimerkiksi moraalisesti tai hyvänä kansalaisena suotuisa kuva. On huomattava, että haastattelurungon teemat (Ks. Liite) liittyivät läheisesti aiheisiin, jotka ovat arkaluontoisia tai niistä vaietaan mielellään. Tällaisia ovat esimerkiksi sairauksista, norminvastaisesta käyttäytymisestä tai taloudellisesta tilanteesta puhuminen. (Hirsjärvi ym. 2007, 201–202; Heikkilä 2002, 165.) Tämä on ollut varmasti osaltaan vaikuttamassa vastauksiin ja siihen, miten paljon tai pitkästi aiheista puhutaan. Tämän todellista laajuutta ei ole mahdollista selvittää, mutta asia on otettava huomioon tutkimuksen luotettavuutta pohdittaessa. Toisaalta työpajaympäristö ja siellä edellä mainittujen herkkien aiheiden läsnäolo on huomattavampaa ja asioita voidaan ehkä sitä kautta puhua rennommin kuin jossain muussa ympäristössä. Haastattelut on toteutettu asiakkaan omien ehtojen mukaan ja mahdollisuus keskeyttämiseen on ollut koko ajan. Tällä tavalla haastateltavaa on kunnioitettu, eikä loukattu pakottamalla puhumaan mistään mistä hän ei halua. (Ks. esim. Heikkilä 2002, 165; Kuula 2006, 107; Kuula & Tiitinen 2010, 447.)

Tutkimuksen kokonaisuutta huomioiden on tärkeää, ettei tehdä liian pitkälle meneviä päätelmiä tuloksista. Päätely on vietävä loppuun, tulkintoja ei tulisi tehdä liikaa tai pitää ainoana

mahdollisuuksina. Tutkijan on kuitenkin oikeus ja velvollisuus osallistua keskusteluun, jota saattaa herätä hänen tutkimuksensa tiimoilta. (Heikkilä 2002, 176.) On siis huomioitava, että tutkielmani antaa yhdenlaista tietoa. Tässä ei käsitellä tiedon tasolla konkreettisia asioita, vaan pysytellään jaettujen merkitysten tasolla. On siis tärkeää muistaa, että on myös omille valinnoilleni vastakkaisia tapoja katsoa tutkimusaihetta, eikä tämä ole ainut sopiva. Tulokseni edustavat yhtä näkemystä ja ovat sillä tavalla ehdollisia. (Ks. Hirsjärvi ym. 2007, 22.) Vaikka tutkimuksestani saatu tieto on hyvin tapauskohtaista, on aineistoa sen verran (13 haastattelua), että tuotetun tiedon voi nähdä yhtenä näkökantanana myös käytännön työtä pohdittaessa. Tieteellinen tieto voi vapauttaa ajattelemaan ulkona totutuista tavoista toimia. (Ks. Hirsjärvi ym. 2007, 20.) Tämän tutkimuksen kohdalla erityisesti kielellä luotu jokapäiväinen todellisuus muodostunee välillä kyseenalaistamattomaksi, joten tästä näkökulmasta tällä tutkimuksella on erityinen asema. Myös uudet ideat oman työn kehittämisessä ja uusien käsitteiden omaksumisessa voivat olla tieteellisen tiedon tuomia etuja (Ks. emt., 20).

Haastatteluaineisto on minulla säilytyksessä litteroituna omassa paikassaan ja nauhoitukset myös tarkasti säilötyinä niin, etteivät ulkopuoliset pääse niihin käsiksi. Tutkimuksen valmistuttua tuhoan aineistot, sillä lupaa jatkotutkimukseen ei ole anottu. (Ks. Kuula 2006, 115.)

Eettisestä näkökulmasta koen tutkielmalleni tärkeäksi myös tieteellisen tiedon etsimisen ohella pyrkiä tuottamaan jotain, jolla voidaan jatkossa mahdollisesti kehittää haastateltavien tai heidän kanssaan samassa tilanteessa nyt tai tulevaisuudessa olevien inhimillistä tilannetta. Haluan lämpimästi kiittää Silta-Valmennusyhdistys ry:tä tutkimuksen mahdollistamisesta, valmentautujia haastatteluista sekä kaikkia tutkimukseni eri vaiheissa minua auttaneita ja tukeneita ihmisiä.

5 Analyysi

Analyysiluvussa esittelen kolme aineistosta analyysini kautta esiin nousutta tulkintarepertuaaria; elämänhallinnan repertuaari, työn repertuaari sekä yhteiskunnallisen osallisuuden repertuaari. Nämä repertuaarit esiintyivät aineistoissa kaikkein useimmin. Ensimmäiseksi mainittu elämänhallinnan repertuaari on laajin ja sisältää neljä erilaista subjektipositiota identiteetin ja toimijuuden määrittäjänä suhteessa kuntouttavaan työtoimintaan. Muissa repertuaareissa esittelen kaksi toimijuudeltaan erilaista positiota. Repertuaarien välillä esiintyy vaihtelua siinä, miten vahvasti aineistonäytteet ovat edustettuina kokonaisaineistossa. Analyysi osoittaa, ettei aineisto ole yksiselitteinen ja vallalla olevien merkitysten rinnalla voidaan havaita myös valtavirrasta poikkeavia merkityksiä. Myös vähemmän edustettujen merkitysten kuvaaminen on tärkeää merkitysverkoston hahmottamiseksi. Tulkintarepertuaareja esittelevät kolme alalukua muodostavat kehyksen analyysilleni.

Tulkintarepertuaarit voivat rakentua toisistaan hyvin poikkeavilla tavoilla, myös sisäisesti, kun repertuaarin sisällä esiintyy toimijuuden vaihtelua subjektipositioiden kautta.

Repertuaarilukujen sisällä esittelen ja analysoin, miten tulkintarepertuaareja tehdään näkyväksi. Tarkemmin kuvaan, miten ja millaisia subjektipositioita haastattelupuheessa tuotetaan eri toimijoille. Tutkin, minkälaista sanastoa tai kulttuurisesti merkityksellistä kielenkäyttöä erilaisten subjektipositioiden kanssa käytetään. Erilaiset tavat puhua konstruoivat erilaisia toimija-asemia asiakkaille. Jokainen tulkintarepertuaaria käsittelevä alaluku jakaantuu subjektipositioita kuvaaviin pienempiin alalukuihin, joissa käsittelen repertuaaria ja kyseistä subjektipositiota tuottavia aineistonäytteitä. Elämönhallinnan repertuaari edellä mainitusti jakaantuu neljään subjektipositioon; instituution uhri, individualisti, elämönhallitsija sekä elämönhallinnan menettäjä. Työn repertuaarissa muotoutuu työssäkävijä- sekä palkkatyön ulkopuolinen-subjektipositiot. Yhteiskunnallisen osallisuuden repertuaari muodostuu etenevä osallistuja- sekä paikallaan pysyjä-subjektipositioista. Elämönhallinnan repertuaarissa subjektipositiot rakentuvat pareittain toistensa vastakohtiksi. Viimeksi mainituissa kahdessa repertuaarissa subjektipositiot rakentuvat kahden dimension kautta, jotka esittävät saman repertuaarin sisällä kahta erilaista toimijuusasemaa. Kuvaan analyysitekstissä, miten mainitut subjektipositiot rakentuvat aineistonäytteissä erilaisten ja yksityiskohtaisempien asemoitumisten kautta. Kaikki laajemmin katsoen järjestäytyvät mainittujen subjektipositioiluokitusten alle. Analyysiä kokonaisuutena käsittelen johtopäätöksissä luvussa 7.

5.1 Elämönhallinnan repertuaari

Elämönhallinnan repertuaari rakentuu neljän subjektiposition kautta; instituution uhri, individualisti, elämönhallitsija sekä elämönhallinnan menettäjä. Positiot eivät ole esitettyinä tärkeysjärjestyksessä. Elämönhallinta yhdistää näitä kaikkia subjektipositioita ja toimija-asemia eri näkökulmista katsottuna. Kuvaukset kaikissa tämän repertuaarin subjektipositioissa eivät ole suoraan havaittavissa saman repertuaarin osiksi, mutta niitä yhdistävä elämönhallinnan teema sitoo ne yhteen erilaisten toimija-asemien kautta suhteessa omaan elämönhallintaan. Tulkintarepertuaari muodostaa versioita itsestä suhteessa elämönhallintaan eri tasoilla; oman päätäntävällän puuttumisen tai omaamisen kautta heikkenevän tai vahvistuvan elämönhallinnan myötä tai konkreettisten, suoraan arjen elämönhallintaan liittyvien tekijöiden kautta. Myös repertuaarin sisällä esiintyy merkitysten ristiriitaisuuksia, vaikka kaikki positiot hahmottuvat kokonaisuutena saman repertuaarin osiksi. Saman repertuaarin sisällä rakentuu erilaisia toimija-asemia, joihin palaan esimerkkejä käsitellessäni. Elämönhallinnan repertuaarien eri positiot voivat vaihdella myös kesken puheenvuoron, mutta näytteet edustavat vahvimmin sitä kyseistä subjektipositiota, jonka alla sitä käsitellään.

Aineistonäytteistä osa ovat melko pitkiä, koska repertuaarin voi nähdä vähitellen rakentuvan keskustelussa tutkijan ja haastateltavan välillä. Myös aiemmin sanottu voi olla tutkimuksellisesti relevanttia repertuaarilöydöksen vakuuttavuuden kannalta.

Instituution uhri

Elämönhallinnan repertuaarin ensimmäiset näytteet muotoutuvat **Instituution uhri**- subjektiposition kautta. Tässä puhujan elämönhallinta ei ole käsitellyn tilanteen suhteen omassa hallinnassa ja toimijuus asemoituu muille toimijoille puheessa. Esimerkeissä kuntouttavan työtoiminnan asiakkaan ja työllisyydenhoidon tehtävissä työskentelevien ammattilaisten toimija-asetat ja positiot rakentuvat puheessa vastakkain. Diskursiivisesti tarkastellen voidaan sanoa, että puheessa muodostuvissa positioissa aktiivinen toimijuus asemoituu työvoimaviranomaisille tai muille kuntouttavan työtoiminnan asiakkaiden kanssa työskenteleville tahoille. Puhuja itse asemoituu toiminnan kohteena olevaan subjektipositioon suhteessa työllisyydenhoidon ammattilaiseen. Subjektipositioiden erilaiset toimija-asetat ovat tärkeitä ottaen huomioon muun muassa kuntouttavan työtoiminnan velvoittavan luonteen karenssin uhalla. Hallinta tilanteeseen ei ole puheessa asiakkaalla itsellään, mikä voidaan nähdä elämönhallinnan horjuttajana muun muassa taloudellisen pärjäämisen näkökulmasta. Näytteissä subjektipositioiksi muodostuu laajemmin instituution uhrina oleva työtön sekä instituutiota ja valtaa edustavat työllisyydenhoidon työntekijät.

Repertuaarien nelikentässä analyysiluvun lopussa tämä subjektipositio esittää yksilön elämönhallinnan heikkona ja työtoiminnan negatiivisena. (Ks. 8.4.) Elämönhallinta rakentuu instituution uhri-tasolla siten, että jo heikko elämönhallinta (taloudellinen riippuvuus sekä oman valinnan vapauden rajoittuneisuus) saa puheessa vastaparikseen negatiivisesti latautuneen työtoiminnan, joka asettaa puhujan uhrin asemaan. Haastateltavan mahdollisuus omaan toimijuuteen suhteessa tilanteeseen muodostuu puheessa negatiiviseksi.

Esimerkki 1 (H13)

T: Mitäs sitte vielä semmosen kysyn, että miksi uskot, että tällasta (työpaja)toimintaa järjestetään

H: Mää, että tää on ihan **rahastusta** vaan (*naurahdus*)

T: Mitä tarkoitat sillä tarkemmin?

H: No saadaan pois tuolta, sieltä kortistosta näennäisesti pois ihmisiä ja sitten **joka tätä pyörittää**, niin **nehän** saa aika hyvät rahat

T: Mm, aivan

H: **Meistä työttömistä**

T: Aivan, joo. koet että se on, koetko että on muita asioita mihin tällä pyritään?

H: Kaippa **ne** yrittää saada porukkaa töihin**kin**, mutta mää en oo kauheen montaa kuullu jotka olis täältä päässy töihin

Tässä aineistonäytteessä elämänhallinnan repertuaari ja subjektipositio instituution uhri, muotoutuvat työpajalla kävijän ja toimintaa järjestävien tahojen välillä. Elämänhallinta suhteessa käsillä olevaan tilanteeseen ei ole puhujalla itsellään. Valmentautujaa kuvaa tässä hyötymättömyys toiminnasta. Huomioitava ristiriita tässä ilmenee termin ”valmentautuja” ja heikon toimijuuden välillä. Työpajalla kävijä asemoituu subjektipositioon, jolla ei ole vahvaa omaa toimijuutta ja hyötyä suhteessa työpajalla käymiseen. Toimintaa järjestävät tahot saavat näytteessä uhrin positiota vahvistavan rahastajan position puhujan asemoidessa kuntouttavan työtoiminnan rahastukseksi. Kuntouttavan työtoiminnan viralliset tavoitteet työllisyyden edistämisestä kyseenalaistuvat puheessa. (Ks. myös yhteiskunnallisen osallisuuden repertuaari, Paikallaan pysyjä-subjektipositio.) Puhuja kertoo toiminnan järjestäjän saavan rahallista voittoa työttömien osallistuessa työpajatoimintaan. Kohdassa **”mutta mää en oo kauheen montaa kuullu jotka olis täältä päässy töihin”**, voi nähdä retorisesti asian esitettävän vahvemmin todeksi omaan kokemukseen vedoten. Puhuja ei viittaa tarkasti työvoimaviranomaisiin, vaan yhdistää toiminnan järjestäjät yhdeksi joukoksi käyttämällä pronominia **”ne”**. Kohdan **”joka tätä pyörittää”** voi tulkita tarkoittavan kyseistä työpajapaikkaa, jossa valmentautuja käy työtoiminnassa, mutta tässä sekä toiminnan järjestäjä että raha-asioista vastaavat viranomaiset mukautuvat yhdeksi joukoksi. Työttömät asemoituvat omaksi ryhmäkseen puhumalla **”meistä työttömistä”** ja antamalla näin työttömille työpajalla kävijöille yhtenäisen toiminnasta hyötymättömän instituution uhrin subjektiposition. Puhuja käyttää selkeitä ilmaisuja, kuten kohdassa **”joka tätä pyörittää, niin nehän saa aika hyvät rahat”**, jossa voidaan tulkita tehtävän asia todeksi esittämällä se -hän-partikkelin avulla, joka viittaa tässä yleisesti tunnettuun asiaan tai itsestäänselvyyteen.

Esimerkki 2 (H1)

T: Onko siitä jotaki muuta hyötyä sit ku käyt täällä säännöllisesti niinku joka päivä tuut aamulla tai -
H: No se on sillain niinku **noille muille viranomaisille** sellanen merkki, että niinku pystyy sitoutuun sillain

Esimerkki 3 (H1)

T: Aivan, joo. tota niin niin, mitä uskot että mikä on syynä sille, että järjestetään tällasta toimintaa yleisesti?

H: Mm - - siis nyt tällasta?

T: Niin tämmöstä työpajatoimintaa

H: No - - tää on ehkä niinku semmonen paikka missä **voi jotain näyttää sitte, jos on joku vähän noita hommia kussu** ni, sillain voi ehkä jotain näyttää, että pystyy

Nämä kaksi näytettä havainnollistavat instituution uhrin subjektiposition muodostumista haastateltavan muodostaessa työttömälle omaa kykenemistään viranomaiselle todistavan henkilön aseman. Uhrius muotoutuu todistelun kautta suhteessa yhteiskunnan osana toimivaan viranomaiseen. Puhujan asema muotoutuu puheessa suhteessa työpaja-asiakkaaseen ennen työpajalla käymistään. Position vastapariksi muodostuu viranomainen, jolla on käytössään valta suhteessa instituution uhriin. Aiempi ”törttöily” asemoidaan instituution uhrin asemaa todentavaksi tekijäksi. Haastateltavan H1 puheen taustalla jälkimmäisessä näytteessä konstruoituu ajatus jonkin virheen tehneestä henkilöstä, jonka velvoitteeksi tulee lunastaa uskottavuutensa takaisin viranomaisilta. Viranomaisille tuotetun position voi nähdä olevan liitettävissä kulttuurisesti yleisesti jaettuun tietoon viranomaisten vallasta säädellä kansalaisten toimijuutta, mikäli he ovat toimineet vastoin yhteiskunnan velvoitteita. Ensimmäinen näyte korostaa viranomaisen asemaa tahona, jolle on todistettava pystyvyytensä sitoutuvana työpaja-asiakkaana. Tämän voi nähdä rakentuvan laajemmin myös aiemmin tehtyihin ”virheisiin”, joiden kautta on todistettava pystyvyytensä myös **”noille muille viranomaisille sellanen merkki, että niinku pystyy sitoutuun sillain”**. Diskursiivisesti toimijuuden näkökulmasta katsottuna vallanomaava asemoituu vallanhaltijan asemaan. Tässä asiakkaan aiempi heikko elämänhallinta (aiempi ”törttöily”) rakentuu määrittämään tilannetta jatkossakin ja asiakkaasta muotoutuu työpajatoiminnan kautta niin sanotusti ”uhri” hallinnan ollessa vielä muulla taholla todistellessaan pystyvyyttään viranomaisille. Työtoiminta merkityksellistyy näytteissä valmentautujan muotoutuessa aiempien tekojensa ”uhriksi”, Hän saa position ”väärintoimineen” tai pystyvyyttään todistavan asiakkaan ja ”vallalla olevien” viranomaisten vastakkainasettelussa. Nämä sitoutuvat osaksi instituution uhri-subjektipositiota. Tilanteen hallinnan menetys toiselle kuin itselle sitoo näytteen elämänhallinnan repertuaariin. Oman pystyvyyden todistelemisen vaade irrottaa hallinnan omista vaikutusmahdollisuuksista. Puhuja asemoituu vanhojen tekojensa uhriksi suhteessa kuntouttavassa työtoiminnassa käynnin velvoitteeseen.

Esimerkki 4 (H4)

T: Joo. tuota mikä tässä toiminnassa on sulle semmosta mielekästä, mikä saa sut käymään täällä... ja jos on jotain mielekästä, onko jotain mielekästä?

H: No - - **täällähän on siis käytävä** (painokkaasti sana ”käytävä”), se on selevä juttu - -

T: Mitä tarkoitat enemmän sillä, että täällä on ”käytävä”? Osaatko kertoa tarkemmin?

H: No jos ei käy, ni sitte tulee ongelmia

T: Minkälaisia ongelmia?

H: Jos ei muuta, ni karenssi

T: Joo, eli rahallisia

H: joo kyllä (nouseva)

T: Minkälaisia muita ongelmia voi tulla - - tuleeko mieleen jotain muuta?

H: No ei, siinäpä se ongelmat sitte

Tässä näytteessä haastateltavan puheessa muodostuu vaikutusmahdollisuuksiltaan heikon työpajalaisen positio. Tämä kuvaa taas instituution uhri-subjektipositiota. Vaikutusmahdollisuudet tilanteeseen muotoutuvat heikoiksi ja haastateltavan oman toimijuuden ulkopuolelle. Tätä havainnollistaa esimerkiksi kohta ”**no täällähän on käytävä**” ja haastateltavan käyttämä paino sanalla käytävä. Puheen faktuaalistamisen keinoin esitettynä asia kerrotaan totena, käyttämällä ilmausta kohdassa ”**täällähän on käytävä, se on selevä juttu**” Haastateltava vahvistaa sanomaansa epäroimättömien ilmaisujen kautta ja puhumalla asiasta omasta kokemuksestaan. Hän esittää tämän elämänhallintaan liittyvän tilanteen ja mahdolliset ongelmat totuuksina. Työpajalla käymättömyyden uhkaksi muodostuu puheessa karenssi, joka tarkoittaa käytännössä rahallista häviötä viranomaisten määrittelemäksi ajaksi. Haastateltava ei mainitse suoraan karenssin asettajaa tai mitä se tarkoittaa, mutta taustalla voi nähdä olevan jaetun kulttuurisen ymmärryksen siitä, että kyse on tässä työttömän rahallisten tukien vähentämisestä tai lakkauttamisesta. Karenssista puhuminen tuottaa työvoimaviranomaisella position, jossa haastateltavan puheessa valta asemoituu diskursiivisesti viranomaisille rahallisen karenssin määrittäjänä. Puhujasta muotoutuu tilanteen uhri edellä kuvatun valta-asetelman näkökulmasta. Työpajalla käyminen on velvoittavaa ja oman päätännän ulkopuolella rahallisten ongelmien ilmetessä työpajalla käymättömyyden johdosta. Instituution uhrin näkökulma synnyttää positioita, joita yhdistää vaikutusvallattomuus omaan tilanteeseen. Puhuja ei itse asemoi uhripuheeseen vahvasti, eikä puhe näin suoraan tuota ”uhriutta”, mutta edellä kuvattu asetelma synnyttää tämän valta-uhri -vastakkainasettelun. Elämänhallintaan puhe kytkeytyy toimeentulon ollessa riippuvainen velvoittavaan toimintaan osallistumisesta.

Esimerkki 5 (H6)

T: Aivan. tota, onko sua kohdeltu mielestäsi jotenki erityisellä tavalla joskus, ku oot ollu, itseäs aattelet työttömänä - - positiivisesti tai negatiivisesti tai neutraalisti jotain kokemuksia?

H: Negatiivista tulee ny ainaki Leppälässä asuessa (paikka muutettu) tota - - mä olin justiinsa jääny työttömäks ja **halusin vähän aikaa levätä ja ladata akkuja ni mut pakotettiin niinku työpajalle siellä**

T: Joo, aivan

H: Mä sanoin niinku että mua ei motivoi, mua ei niinku kiinnosta pätjän vertaa mennä sinne, et mä täs ny kuukauden pari lepäilen ja kattelen töitä

T: Ni sillen koit että sua niinku - -

H: Joo. Sitte jäi semmonen paskan maku ja mää sitte siinä vähän aikaa kävin, hoidin hommat vähän niinku vasemmalla kädellä ja **sitte mut niinku irtisanottiin sieltä ja siitä seuras sitte kolomen kuukauden karenssi**

Edellä olevassa esimerkissä elämänhallinnan repertuaari ja instituution uhri subjektipositio rakentuu velvoittavuuden ympärille kuten edeltävässä. Myös positio viranomaisista yhtenäisenä puhujan raha-asioiden hallitsijana toistuu tässä. Haastattelija johdattaa keskustelua yleisesti työttömyyden kokemuksista kysymällä, johon haastateltava yhdistää kerronnan kokemuksestaan työpajamaailmasta. Haastateltava kertoo aiemmasta omasta halustaan päättää itse omasta tilanteestaan työttömänä, mutta tuli pakotetuksi työpajalle. Työllisyyden hoidon työntekijät ja viranomaiset sekä työpajapalvelun järjestäjät saavat repertuaarissa samanlaisia toimija-asemia vallan omaavina tahoina. Asiakkaalle muodostuu repertuaarissa työllisyydenhoidon palveluihin rahallisella uhalla veloitettun positio, joka ei itse omaa toimijuutta suhteessa tilanteeseen. On huomioitavaa elämänhallinnan repertuaarin moninaisen rakentumisen kautta ja seuraavassa luvussa esiteltävän individualistisesta näkökulmasta, että haastateltavan puheesta voidaan löytää myös individualisti-subjektipositiota. Haastateltavan puhe risteilee myös seuraavassa elämänhallinnan repertuaarin osassa esiteltävää omista asioista päättävän, itsemääräävän subjektiposition muodostumista. Haastateltavan puheessa muodostuu näytteessä instituution uhrin subjektipositio velvoittavuuden kautta muodostuvasta pakotteesta, mutta näyte ei ole pelkästään tätä repertuaaria, sillä puheen voi nähdä risteilevän myös individualisti-subjektiposition puolelle **kohdissa ”mä sanoin niinku että mua ei motivoi, mua ei niinku kiinnosta pätkän vertaa mennä sinne, et mä täs ny kuukauden pari lepäilen” ja ”kattelen töitä ja mä sitte siinä vähän aikaa kävin, hoidin hommat vähän niinku vasemmalla kädellä”**, jotka ilmentävät toimijuutta tehdä oman päätöksensä mukaan. Myös analyysissä edellä kuvattava työn repertuaari ja työssäkävijän positio näyttäytyy puhujan käyttäessä ilmaisua **”sitte mut niinku irtisanottiin sieltä”**. Nämä havainnot osoittavat repertuaarien osittaista päällekkäin rakentumista, puheen moninaista merkityksellistymistä sekä subjektipositioiden ristikkäisyyttä haastateltavan puheessa.

Esimerkki 6 (H4)

H: - - että **kyllä se varmaan menee sitte niinpäin että mut vedetään mukaan johonki ennemmin ku että mä itse hakeutuisin**

T: okei

H: Että se on varmaan vähän ongelma onki isossa kuvassa, että - - et **kyllä se näissä koulutuksissa ja kurseissaki on niin menny että mulle ehrotetaan tämmösiä, että en mä oo itte niinkun - -**

T: Mitä kautta, ovatko olleet, ootko miten esimerkiks alun perin hakeutunu sitte tuota mihin ootko tuolla niinkun työvoimanpalvelukeskuksessa vai niinkun tuota työkkärissä ihan käyny vai - -

H: Olen palvelukeskuksessaki ollut ensin, en tosin nytte mutta aikasemmin siellä pari vuotta, sen kautta oli aika aktiivista toimintaa

T: Joo, ovatko sieltä ehottaneet sitte näitä asioita?

H: joo

T: ootko sinne alun perin hakeutunu itse vai onko sut - -

H: ei, työvoimatoimistosta silloin niin tota siirrettiin sinne

Tässä näytteessä elämänhallinnan repertuaari ja instituution uhri-subjektipositio rakentuu puhujan oman vaikutusvallan vähäisyytenä. Tämä muodostuu vahvimmin kohdissa ”*kyllä se varmaan menee sitte niinpäin että mut vedetään mukaan johonki ennemmin ku että mä itse hakeutuisin*”, ”*kyllä se näissä koulutuksissa ja kurseissaki on niin menny että mulle ehrotetaan tämmösiä, että en mä oo itte niinkun (jotain)*” sekä ”*työvoimatoimistosta silloin niin tota siirrettiin sinne*”. Toimijuus asemoituu vahvasti pois itse puhujan toiminnasta suhteessa omaan tilanteeseen. Tämä muodostaa oletuksen siitä, että vaikutusvaltaa omiin valintoihin tässä tilanteessa ei ole. Verbivalinnat kuten ”*vedetään mukaan*” tai ”*siirrettiin sinne*” asettavat toimijuuden toiminnan järjestäjille tai viranomaisille eli subjektiposition näkökulmasta katsottuna instituution edustajille. Uhrius instituution edessä rakentuu oman toimijuuden puuttumisena ja muodostaa haasteen suhteessa elämänhallintaan.

Esimerkki 7 (H14)

T: Niin justiin et siinä oli semmonen juttu. no tota mitäs vielä, mitä uskot, että mitä syitä on sille et järjestetään tämmöstä työtoimintaa?

H: No siis, **teoriassahan se syy on niinkun** se niinkun että niinkun ihmiset jotka tänne tulee niin motivoituis ja sitten ne hakis niinkun enemmän niinkun aktiivisemmin töitä ja ehkä saa tätä kautta jotain töitä, niinku että sehän se niinkun on teoriassa niinkun miten se niinkun on tarkotettu (---) mutta siis en mä sitä tiä, käytännön tasolla, että onko se sitten ihan niinkun ihan justiinsa niin että, kyllähän sitä tietysti - - no niinkun **mulla ny niinkun ei oo mitään ongelmia oo sinänsä niinkun tätä tehdä mutta ei tää mua varsinaisesti mitenkään ihmeemmin motivoikaan** että siis, se on oikeestaan niinkun, niinkun **että monelta ihmiseltä justiin kuulee sillain niinkun periaatteessa näistä jutuista justiin että, että oikeestaan niinkun että tää on ihan kusetusta, eikä tänne oo mitään hyötyä tulla ja sillain ja ei niinku - - en mä sii-sitten tiedä niinkun onks tää oikeestaan sillain niinkun varsinaisesti hirveesti hyötyä tulla että - -**

T: Niin

H: Mutta ei tää nyt oikeestaan motivoi niinkun välttämättä

T: Joo

H: Ehkä tää jotain motivoi

T: Joo, että sä et nää että tää niinkun ois semmonen että tää auttais hirveesti siihen - itsessään täällä käyminen siihen työllistymiseen tai -

H: Niin no, **mä en nää sitä sillain niinkun mutta ehkä ny joku muu sen voi nähdä (---) no siis -- siis no justiin sillain siis että periaatteessa jos niinkun ihmiset ajattelee että oikeestaan niinkun tää vaan on tällai että työkkäristä tai jostain määrätään tänne niinkun ja sitte pistetään joku karenssi päälle jos kieltäytyy, et on pakko tulla ja sit täällä roikutaan väkisin joku kolme kuukautta ja sitte me ollaan taas työttömänä, sama kuvio toistuu niinkun, ni ehkä niinkun, no joillain on semmonen mielikuva ehkä - -**

Viimeinen tämän subjektiposition näytteistä rakentuu monimerkityksellisesti. Puhuja esittää asian eri näkökulmasta kuin muissa näytteissä siten, että vahvasti erottaa itsensä osista tapojaan merkityksellistää asiaa. Tässä erilaiset näkökannat neuvottelevat ja repertuaarit risteytyvät puheessa. Haastateltava liikkuu puheessaan elämänhallinnan repertuaarissa, mutta aloittamalla tämän kuvaamalla miten *”teoriassahan se asia on niinkun”*. Käytännön tasolla puhuja irrottaa itsensä tästä ihanteen tavoittelusta, mutta silti kuvaa, ettei hänellä ole ongelmia toiminnassa käymisessä. Hän jatkaa kuitenkin, ettei toiminta ihmeellisesti motivoikaan, mutta kuvatessaan toimintaa *”kusetuksena”*, puhuja irrottaa taas itsensä asemasta ja puhuu aloittaen *”niinkun että monelta ihmiseltä justiin kuulee sillain niinkun periaatteessa näistä jutuista justiin että, että oikeestaan niinkun että tää on ihan kusetusta - -”*. Lopussa kysyttäessä, voiko toiminnasta olla hyötyä, puhuja ei asemoi itseänsä ulos tästä hyötymisestä, mutta silti kuvaa jonkun muun siitä mahdollisesti hyötävän. Vielä haastateltava jatkaa *”muista ihmisistä”*, jotka voisivat rakentaa merkityksen, kuten se aiemmin insituution uhri-subjektipositiossa muodostuu: *”periaatteessa jos niinkun ihmiset ajattelee että oikeestaan niinkun tää vaan on tällai että työkkäristä tai jostain määrätään tänne niinkun ja sitte pistetään joku karenssi päälle jos kieltäytyy, et on pakko tulla ja sit tällä roikutaan väkisin joku kolme kuukautta ja sitte me ollaan taas työttömänä, sama kuvio toistuu niinkun, ni ehkä niinkun, no joillain on semmonen mielikuva ehkä”*. Puhuja kuitenkin keventää sanomassa täytesanoilla ja *”ehkä”*-ilmaisuuilla. Tässä näytteessä repertuaarit risteilevät, mutta mielenkiintoa nostaa se, että puhuja irrottaa itsensä niistä osittain. Voisi kuvata, miten haastateltava ehkä tarkoituksettomasti tuo esille minkälaisia kulttuurisia havaintoja ja repertuaareja toiminnasta voidaan muodostaa. Kielen tasoa tutkittaessa ei kuitenkaan voida tavoittaa puhujan tarkoituksiperiä.

Individualisti

Elämänhallinnan repertuaarin toinen subjektipositio **Individualisti**⁷ rakentuu instituution uhri-tasolle osin vastakkaisena. Tässä valmentautuja asettuu omien valintojensa tekijäksi vastakkaisena edeltävän tason uhriasetelmaan. Hallinta päätöksistä muotoutuu osaksi omaa päätäntävaltaa. Aineistonäytteissä voidaan kuitenkin havaita osittaista repertuaarien päällekkäisyyttä, mikä vahvistaa työpajatoiminnan merkityksellistymistä monin, myös risteilevin ja päällekkäisin tavoin. Tässä subjektipositiossa vahvan elämänhallinnan omaava puhuja-asema vahvistuu asiakkaan päättäessä itse valinnoistaan. Työtoiminta asemoituu tätä kautta positiiviselle tasolle. Repertuaarien nelikentässä analyysin lopussa tämä repertuaari esittää yksilön elämänhallinnan vahvana ja työtoiminnan positiivisena vahvistajana (Ks 8.4) Haastateltavan oma toimijuus muodostuu puheessa positiiviseksi. Tämä positio on

⁷ Individualisti tässä käsitteenä viittaa henkilön oikeuksiin ja vapauksiin osallistua tai olla osallistumatta.

harvemmin edustettuna aineistossa ja edustaa elämänhallinnan repertuaarissa aineiston valtavirrasta poikkeavaa puhetta esimerkiksi suhteessa edellä esiteltyyn Insituution uhri-subjektiposition.

Esimerkki 8 (H13)

T: Okei. mikä tässä toiminnassa on sulle mielekästä, tai jos on mielekästä, että sä käyt täällä päivittäin

H: - - ei kai täällä muuten kävis jos ei tästä tykkäis kumminkä käyrä

Esimerkki 9 (H14)

H: **no en mä itte koe** (että olisi määrätty työpajalle), **mutta siis sillain yrittää ajatella vähän niinkuin että miten niinkun yleisesti ajatellaan-**

T: joo

H: mutta siis en mä nyt sillain, **eikä mua ny oikeestaan tänne määrätty, että se nyt oli hyvin pitkälti niinkun sinänsä oma päätös**

T: joo

H: niinkun - **kyllähän mut varmaan johonkin oltas määrätty niinkun mutta ei sillä ny mulle oikeestaan mitään ongelmaa oo täällä käydäkään**

Esimerkki 8 havainnollistaa elämänhallinnan repertuaarian individualistista tasoa kuvaten subjektipositiota ihmisestä, joka käy toiminnassa tai tekee muita asioita siksi, että itse tahtoo, eikä jonkun toisen tahon velvoittamana. Haastateltavan H13 puheessa työtoiminta määrittyy edellisessä instituution uhrin positiossa rahastuksen uhrina olemisena, mutta seuraavassa näytteessä hänen puheensa asemoituu individualistiselle tasolle ja elämänhallinta määrittyy **individualisti subjektiposition** kautta itsemääräämisen kautta suhteessa työtoimintaan. Molemmissa näytteissä individualisti-subjektipositio muodostuu itsemääräämisen kautta. Erityisesti näiden kahden haastateltavan kohdalla on huomattava saman henkilön haastattelussa hyvin nopea position vaihtuminen. (Vrt. H13 ja H14 edellisessä repertuaarissa). Tällainen positioiden vaihtelu edustaa kiehtovasti puhujan subjektipositioiden liikkuvuutta ja ei-pysyvyyttä puheessa.

Esimerkissä 9 haastateltavan H14 puheessa aiemmin rakentunut instituution uhrin asema sekoittuu individualistiseen tasoon, kun puhuja irrottaa itsensä ulkopuolisesta pakosta ja antaa itselleen myös muita vaihtoehtoja toimia. Tätä havainnollistaa kohta **”eikä mua ny oikeestaan tänne määrätty, että se nyt oli hyvin pitkälti niinkun sinänsä oma päätös”**. Työtoiminnan velvoittava luonne ja oma päätäntävalta kilpailevat tässä elämänhallinnan repertuaarin instituution uhri-position sekä individualisti-position muodoissa.

Esimerkki 10 (H10)

H: Mää **oon tota, ihan ite hakenu, ottanu selvää asioista, kyselly sitte**, mää muista mikähän se ykski paikka oli mistä mää kyselin, tuolla jossain, niin luin jostain, **kuulin kaverilta tietystä paikasta, sitte mää otin yhteyttä, kyselin ihmisiltä, että minkälainen tää on, että mitä siellä tehdään ja –**

Tässä haastateltava H10 asettuu individualistin subjektipositioon pystyvyyden ja oma-aloitteellisuuden näkökulmasta. Työtoiminta ei määriyty pakkona, vaan omana aktiivisena valintana ja oikeutena valita osallistuminen toimintaan. Positio on toimijuuden näkökulmasta aktiivinen ja toimijuus on haastateltavan puheessa hänellä itsellään. Tätä kuvaavat aktiivisten verbien kanssa kuvatut kohdat, kuten *”ihan ite hakenu, ottanu selvää asioista”, ”otin yhteyttä”, ”kyselin”*. On huomattava, että individualisti-subjektipositio määriytyy laajana yläpositiona ja näytteissä tarkentuu suunta, minkä kautta positiota lähestytään. Edellä määriyty muotoutui esimerkiksi aktiivisuuden tai itsemääriämisen kautta.

Elämänhallitsija

Elämänhallinnan repertuaaria määriyttävän kolmannen pääposition **Elämänhallitsija**-subjektipositioon kautta kuntouttava työtoiminta määriyty nimensä mukaisesti konkreettisesti suoraan suhteessa elämänhallinnan käsitteeseen. Tässä työtoiminta muotoutuu konkreettisesti elämänhallinnan parantajaksi tai heikentäjäksi. Käyttäessäni tällä elämänhallinnan tasolla käsitettä elämänhallinta, tarkoitan sillä erityisesti erilaisia elämän ja arjen hallintaan yleisesti liitettyjä asioita, kuten arkirytmii, unirytmii, yleinen hyvinvointi ja jaksaminen sekä päihteen käytön hallinta. Kulttuuristamme nouseva ja työpajatoiminnassa jaettu vallitseva merkitys aikaisin heräämisen positiivisuudesta ja jonkin rutiinin tuomasta päivärytmistä korostuu tässä positiossa. Samoin korostuu päihteen käytön vähentämisen tavoite, joka voidaan nähdä yhteiskunnassamme vallalla olevana *diskurssina* (Ks. alaluku 3.2.1 ja luku 6) ja kuntouttavan työtoiminnan virallisena tavoitteena. Esimerkiksi päihteen liikakäyttö ajoittuu puheessa ajalle ennen työpajatoimintaa.

Elämänhallinnan repertuaarin positiot ”elämänhallitsija” rakentuu yleisesti ilman, että elämänhallinnan tekijöistä olisi suoraan kysytty haastateltavalta. Huomattavaa on, että tämä repertuaari rakentuu useimmiten puheen korostaessa elämäntapojen muutoksia ajalta ennen työpajatoimintaa ajalle työpajatoiminnan aikana. Seuraavissa kahdessa alaotsikossa työtoiminta määriyty näytteiden kautta, jossa aiemmin heikon elämänhallinnan omaava puhuja asemoituu

saamaan konkreettisia elämänhallinnan vahvistuksia työpajatoiminnan kautta. Repertuaarien nelikentässä analyysin lopussa tämä repertuaari esittää yksilön elämänhallinnan heikkona, mutta työtoiminnan vahvistavana positiivisena tekijänä elämänhallinnalle. Toimijuus näyttäytyy positiivisena.

Esimerkki 11 (H10)

T: Joo, voitko sitten vähän vielä tarkemmin kuvata, että mitä sä teit ennenku tulit tänne työpajalle, niin minkälaisia sun arkipäivät oli, ihan silleen, että, vai vaihteliko ne?

H: No, viimesimmät mitä oli, niin **tuli aika paljon tietokoneella oltua, pelailtua siinä – no juotua kaljaa**, tän tällasta, **et ei oikeestaan niinku mitään ihmeellistä**, kavereitten kanssa pääsäännöllisesti ja sitten kotona pelailla

T: Joo ja sanoit, että meni, että tuli sitte enemmän valvottua pidempään

H: Joo kyllä siis, no meni silleensä, että **päivät niinku nukku ja yöt sitte tuli pelattua, kavereitten kanssa oltua, otettua kaljaa** ja niin edelleen

T: Joo, oliko siinä tota, sellasta, että tuntuko se negatiiviselta tai oliko siinä sellasta, tai sua siinä hetkessä niinku tyydyttävää elämää tai - -

H: No olihan se osaksi ihan hauskaa, mutta ei siis pidemmän päälle sitte ku sitä rupes jatkumaan ni kiinnostus meni, että **oli pakko saada siis jotain, ihan järkevää tekemistä**

Elämänhallinnan repertuaari näyttäytyy tässä esimerkissä päihteiden ja aikatauluttomuuden kautta. Edeltävässä ja seuraavassa esimerkissä muotoutuu elämää ennen ja jälkeen kuvaava puhe, joka muodostuu elämän muuttumisesta ”hengailusta” elämänhallinnaksi. Niin sanottu hengailu muodostuu haastateltavan kertoessa elämästä ennen työtoimintaa, joka muodostuu päivärytmillisesti yöpainotteiseksi ja aikatauluttomaksi kohdassa **”päivät niinku nukku ja yöt sitte tuli pelattua, kavereitten kanssa oltua, otettua kaljaa”**. Epäsäännöllinen (kulttuurisesti) päivärytmi ja päihteet liittyvät tässä repertuaarin muodostuksessa vastakkaisiksi tämän hetkiselälle tilanteelle. Päihteet, pelailu ja kavereiden kanssa oleilu saavat vahvan aseman elämässä ennen työpajatoimintaa. Otteen lopussa aiemmin kerrottu elämänsisältö määrittyy pidemmän päälle epätyytyttäväksi. Jokin vastakkainen **”ihan järkevää tekeminen”** eli muun muassa vuorokausirytmii ja työskentely päivän aikana asemoituvat toivotuiksi. Nämä kaksi erilaista positiota korostavat aikatauluttoman elämän ja **”järkevän tekemisen”** välille muodostuvaa erontekoa puheessa.

Esimerkki 12 (H9)

T: Mikä sulle on tässä täällä käymisessä mielekästä tai jos on, niin miksi, se että käyt täällä päivittäin

H: No se, että mulla on päivän mittaan jotain tekemistä, tulee päivään täytettä, **ettei vaan jää kotia roikkumaan, sitte tulee kaikennäköisiä mielenkiintosisia ajatuksia tehdä jotaki ihan muuta**

T: Niin, niin, aivan, tota osaatko sanoa miten sun elämä on konkreettisesti muuttunu siitä ku aloit käymään täällä

H: **Päihteiden käyttö on huomattavasti vähentynyt** viimeisestä sitte mitä on ollu, noin vuosi sitten ainakin, se oli tosi rankkaa

T: Joo, onko muita asioita mitä ois muuttunu

H: tavallaan niinku tämmönen elämänhalu on palannu sitte että, jaksaa yrittää eteenpäin ja **haluaa niinku tulevaisuudelta jotaki muutaki ku sitä rappeutumista**

Tässä aineistonäytteessä elämä ennen työpajaa määrittyy myös aikatauluttomuuteen ja päihteiden käytön näkökulmasta. Tätä kuvaavat muun muassa *”jää kotia roikkumaan” ja ”tulee kaikenlaisia mielenkiintosisia ajatuksia tehä jotaki ihan muuta”*. Jälkimmäinen asemoituu tulkintani mukaan suhteessa päihteiden käyttöön ja kuvaa sitä erontekoa, joka muodostuu arkirytmittömän ja rytmillisen arjen välille päihteiden näkökulmasta. Haastateltava kuvaa *”haluaa niinku tulevaisuudelta jotaki muutaki ku sitä rappeutumista”*, jonka kautta aika ennen työtoimintaa toimeettomana asemoituu negatiivisten asioiden kautta hallitsemattomaksi ja nykyinen tilanne työpajalla vie eteenpäin kohti elämänhallintaa: *”tämmönen elämänhalu on palannu sitte että, jaksaa yrittää eteenpäin”*.

Esimerkki 13 (H12)

T: Joo. Onko tää jotenki muuttanu sun elämää konkreettisesti ku sää käyt täällä päivittäin

H: On tietysti toi vaikka nyt kolme päiväki on vaan ni **semmonen tietty rutiini tullu**

T: Joo. Onko sit konkreettisesti, osaatko sanoo jotain muita asioita, jotka ois konkreettisesti muuttunut ku oot alkanut käydä täällä, onko siitä ollu jotain muita hyötyjä?

H: No **mieliala on ehkä vähän kohentunu** siitä, **ettei tarvi mietiskellä kotona että mitä tässä tänään tekis että on jonkunlainen semmonen**

T: Joo

H: **Pakkoki lähtee**, vaikka se välillä tuntuu pakolta mut se on sitte **loppujen lopuks ollu aina iltapäivällä sitte ihan hyvä - -**

T: Niin niin

H: Hyvä

Esimerkki 14 (H2)

T: Joo. osaatko ajatella sillä tavalla, että onko sun elämä jotenki muuttunu konkreettisesti siitä, että onko tässä minkälaisia asioita on eri ku käyt täällä, ku se että oisit kotona?

H: No siis sanotaan näin että **ennen meni yöt valvoessa, päivät nukkuessa, että nyt se menee niinku toistepäin**

T: Joo. elikkä se on semmonen, koetko sen hyvänä asiana?

H: Koen (painottaen), tottakai, **että rytmi on vaihtunu** toisenlailla ja on niinku **kunnon arki**

Esimerkki 15 (H10)

T: Mites sitte yleensä sitte, jos aatellaan ihan että mikä on mielekästä siinä, että käy täällä päivisin, etkä esimerkiks oo kotona, ni mitä asioita siinä on tota?

H:Öö, **tulee se unirytmiksi ainakin, sitten tulee syötyä niinku ainaki säännöllisesti** mitä ei kotona sitten tullu aina tehtyä, meni siihen yleensä, että unirytmiksi meni iha sekasin, yöt tuli valvottua ja niin edelleen, se rytmi on ainaki yks ja sitte koko ajan kokemuksta saa lisää näistä hommista - - siis rytmi on, että ei oo enää sitä että menee nukkumaan ku on pimeätä ja herää ku on pimeätä, että unirytmiksi, siitä mää ehkä eniten oon onnellinen, että se on kunnossa

Esimerkki 16 (H2)

T:No mitä sä teit ennen ku tulit tänne, ni minkälaisia sun arkipäivät oli ihan, sanoit että nukuit pidempään

H:No ei siis, sanotaan näin, että **ne oli niitä, että pelas suunnilleen tietokoneella yöt ja nukuin päivät**

T:Joo

H:Etä **nyt on niinku tullu käytettyä tietokonetta vähä harvemmin** ja

Nämä näytteet havainnollistavat elämänhallinnan repertuaarin muodostumista rutiinin ja arkirytmien näkökulmasta. Näissä näytteissä ”taistelevat” entinen niin sanottu rytmittömän elämäntyyli ja nykyinen vuorokausirytmien eri tavalla omaava arki. Ensimmäisessä näytteessä rutiini edustaa tietoa siitä, mitä tehdä päivän alkaessa. Aiempi tietämättömyys päivän kulusta asemoituu huonoksi asiaksi, kun mielialan kuvataan nyt parantuneen samalla, kun työpajalle on tultu ja sinne on niin **”semmonen pakkoki lähtee”**. Pajalle tuleminen on haastateltavan kerronnan mukaan aina iltpäivästä tuntunut paremmalta, vaikka aamulla mukana on ollut myös pakkoa. Pakko lähteä pajalle muodostaa mielikuvan työtoiminnan velvoittavuudesta, mutta myös jonkinlaisen taistelun vanhan ja uuden elämäntavan välillä ja kuvaavan uutta positiota siten, että sen ylläpitäminen ansioituneesti muodostuu pakoksi, joka on tehtävä, jotta tämä ”uusi, parempi toimintamalli” voi olla osa itseä. Muissa kolmessa näytteessä elämänhallinnan repertuaari ja työtoiminta elämänhallintana rakentuu kerronnan kautta, jossa arkirytmien positiivisuus ja kulttuurinen ihanne sekä sen liittäminen työtoimintaan saavat vahvan aseman. Tämä näkyy esimerkiksi kohdissa **”että rytmi on vaihtunu toisenlailla ja on niinku kunnan arki”, ”unirytmiksi, siitä mää ehkä eniten oon onnellinen, että se on kunnossa”**. Viimeisessä näytteessä **”nyt on niinku tullu käytettyä tietokonetta vähä harvemmin”** rakentaa merkitystä aiemman rytmittömän elämän ja työpajalla käymisen välillä määrittämällä liiallisen tietokoneen käytön itsestään selvästi haitalliseksi.

Elämänhallinnan menettäjä

Viimeisenä positiona tästä repertuaarista esitän elämänhallinnan repertuaarin rakentuvan elämänhallinnan rikkoutumisen näkökulmasta ja **Elämänhallinnan menettäjä**-subjektiposition kautta. Näissä näytteissä (vastakkaisena *elämänhallitsijan* subjektipositiolle) aiemmin vahvemman

elämänhallinnan omaava puhuja asemoituu nyt työtoiminnan kautta menettämään elämänhallintaansa esimerkiksi kiireen tai väsymyksen kautta. Elämänhallinta näkyy seuraavissa näytteissä päinvastaisesti siten, että työtoiminta asemoituu omien rutiinien tai työpaja-ajan ulkopuolisen ajan rikkojaksi. Nämä näytteet eivät kuitenkaan voi olla osa instituution uhrin subjektipositioita, sillä näissä haastateltavan puheessa ei muotoudu puhujan ja instituution vastakkainasettelua, vaan työtoiminta muodostuu enemmänkin oman jaksamisen esteeksi ja täten elämänhallinnan repertuaaria rikkovaksi. Nämä näytteet edustavat vähälukuista osaa kokonaisaineistosta, mutta havainnollistavat tälle tutkimukselle tärkeitä merkityksellistymisen moninaisia tapoja. Repertuaareja ja subjektipositioita kokoavan taulukon nelikentässä tämä subjektipositio asemoituu siten, että ennen vahvan elämänhallinnan omaava asemoituu puheessa elämänhallintaa heikentävään asemaan suhteessa työtoimintaan (Ks. 8.4) Toimijuus puheessa suhteessa tilanteeseen näyttäytyy miinusmerkkisenä. Elämänhallitsijan positio edustaa aineistossa valtavirtamerkityksistä poikkeavaa puhetta ja se on harvalukuisemmin edustettuna aineistossa kuin esimerkiksi Insituution uhri- tai Elämänhallitsija-subjektipositio.

Esimerkki 17 (H3)

T: (---) osaatko ajatella niin päin että tää ois tuonu jotaki ku oot käyny täällä säännöllisesti, oisko se tuonu mitään vapaa-ajalle sitte

H: no eii se oikeestaan, **että kyllä se ehkä enemmän vie monesti ku menee sit kotia ni on aika väsyksis ni ei esimerkiks jaksa lähtee kävelylle sitte että**

Esimerkki 18 (H3)

T: (...) miten sun elämä on konkreettisesti muuttunut siitä, ku sä oot alottanu täällä käymään, onko elämä jotenkin erilaista?

H: No ei nyt sillain, mut **vähän kiire on sitte välillä**. On ollu niinku aika kauan työttömänä niin **sitte on tullu ne omat rutiinit ja sitte muut hommat että**

Esimerkki 19 (H4)

T: - - Onks sun elämä jollain tavalla ku aattelet sitä konkreettisesti ku, ennenku kävit täällä työpajalla ja nyt ku käyt täällä

H: No ei oikeestaan isommin.

T: Joo

H: Ainoo, että nyt tietysti, on justiin toi arkirytmii, että - -on sitte nää uni(painotus)ongelmat tai ei välttämättä uniongelmat mutta on **vähän sillain niinku sumussa ku kääntää vuorokausirytmii**

T: Aivan, joo

H: Onko siis, onko se tota, tuntuuko vielä että on sellanen sumu vai alkaako se vähitellen sitte se rytmi tehä

T: No kyllä se vieläki on, mutta kyllähän se pikkuhiljaa tiesti, mutta **siis univajeella mennään oikeestaan koko viikko (---)** sitä on aika säännöllisesti kyllä siis sillain vähän tokkurassa justiin että vuorokausirytmii ja muutenki liian vähän nukkumisen takia että (---) että **ei oikeen tee**

mielikään esimerkiks lähtee mihinkään että aika paljon se menee sitta palautellessa sillain, huilatessa että

Esimerkki 20 (H10)

H: No periaatteessa siinä on muuttunu, että nyt ei esimerkiks tyttöystävää nää niin usein että, **välillä on niin poikki ku hallilta pääsee, että ei jaks - -**

Ensimmäisessä esimerkissä (16) työpajalla käyminen näyttäytyy kiireenä suhteessa omiin rutiineihin, joita on kehittynyt pitkän työttömyysajan aikana. Tässä näyttäytyy taas työtoiminnan velvoittavuus. Haastateltava on kehittänyt omaan elämäänsä jotain muuta työnteon tilalle ja on muodostanut itsestään aktiivisen toimijan omassa arjessaan. Työpajatoiminta asemoituu kiireeksi muun elämän ohella. Väsymys, jonka työpajatoiminta voi aiheuttaa, asemoituu puheessa vapaa-ajan aktiivisuuden esteeksi. Tätä voidaan verrata merkityksellistymisen tapaan, jossa taas päivän aikainen tekeminen asemoituu aktivoittamaan myös työpaja-ajan ulkopuolista tekemistä.

Toinen ja kolmas näyte havainnollistavat työpajan tuoman rytmien vaikutusta jaksamiseen muulla ajalla. Työpajatoiminta ja uusi rytmi asemoidaan sellaisen väsymyksen tuojaksi, joka rikkoo elämänhallintaa muulla kuin työtoiminta-ajalla. Tämä näkyy keskimmäisen esimerkin (17) kohdassa ”*ei oikeen tee mielikään esimerkiks lähtee mihinkään että aika paljon se menee sitte palautellessa sillain, huilatessa*”, kolmannen näytteen kohdassa ”*että kyllä se ehkä enemmän vie monesti ku menee sit kotia ni on aika väsyksis ni ei esimerkiks jaks lähtee kävelylle sitte että*” sekä viimeisen näytteen kohdassa ”*välillä on niin poikki ku hallilta pääsee, että ei jaks - -*”.

Asiat, joita näytteissä kuvataan kiireen tai väsymyksen tuojana, voitaisiin asemoida myös yleisiksi asioiksi, jotka voisivat kuulua palkkatyötä tai muuta toimintaa tekevän elämään työn ohella. Tässä ne kuitenkin asemoidaan tekijöiksi, joita on vaikea tehdä ilman kiirettä tai väsymystä työpajatoiminnan ohella. On erityistä, että tämän subjektiposition kautta elämänhallinnalliset tavoitteet, joita yleisesti toiminnalle on määritelty, merkityksellistyvät tässä negatiivisena suhteessa elämänhallintaan.

5.2 Työn repertuaari

Työnteon repertuaariksi nimeämäni repertuaari muodostuu kahdesta erilaisesta tavasta muodostaa selontekoja työstä kuntouttavan työtoiminnan merkityksellistäjänä. Tässä tulkintarepertuaarissa toisiaan poissulkevat positiot kilpailevat puheessa. Ensimmäisissä näytteissä työnteko ja palkkatyön sanasto muodostuvat korostuneeksi ja kuntouttavaa työtoimintapäivää määrittäväksi selonteoksi.

Haastateltavat kuvailevat työtoimintapäivää palkkatyöhön liitettävien merkitysten kautta. Ensimmäisissä näytteissä repertuaarista muodostuu ammattia ja palkkatyön termejä korostava **Työssäkävijä-subjektipositio**. Analyysin lopussa kootussa taulukossa työssäkävijän subjektipositio asemoituu kohtaan, jossa toiminta rakentuu palkkatyön elementein. Jälkimmäisenä esitetty Palkkatyön ulkopuolinen-subjektipositio rakentuu kuvaus ihmisestä palkkatyön ulkopuolella. Toimijuus suhteessa työssäkävijään on heikompi kuin sitä edeltävässä positiossa. Tämän repertuaarin ja subjektipositioiden kohdalla tärkeään asemaan nousevat käsitteiden ”työnteko” ja ”työ” erotukset. Työnteko voi saada merkityksensä palkkatyönä, mutta myös esimerkiksi pihatoina omalla kotipihalla. Tässä työ muodostuu edellä tulkintarepertuaaria kuvatessa mainituksi niin sanotuksi rakennusaineeksi, joka tuottaa erilaisia versioita teosta, itsestä ja sosiaalisista rakenteista (Ks. (Wetherell & Potter 1992, 90; Jokinen & Juhila 1999,71).

Työssäkävijä

Seuraavissa näytteissä muotoutuu työn repertuaari ja **Työssäkävijä-subjektipositio**. Kuntouttavasta työtoiminnasta muotoutuu puhetapa aikana, joka asemoidaan pois työttömyysajasta ja saa palkkatyöhön liittyviä merkityksiä. Tarkemmin kyse on selonteosta, joissa työssäkävijän, työttömän ja työtä tekevän positiot nousevat esille ja asettuvat ristikkäin. Työn ja työttömyyden rajat sulautuvat yhteen. Seuraavissa näytteissä Työssäkävijä-subjektiposition kautta työtoiminta saa palkkatyöhön liittyviä merkityksiä puheessa muodostuvan suoran eronteon kautta työttömyyden ja työtoiminnan välillä. Kuntouttava työtoiminta on konkreettisella tasolla aktivoivaa työtoimintaa työttömille. Kuitenkin tässä subjektipositiossa toimija asemoi työtoiminnan ”oikeaksi työksi” poissa työttömyysajasta, joka saa palkkatyöhön liitettäviä merkityksiä. Työttömän positio ja siihen liitetyt ominaisuudet erottuvat tästä positioista puhuttaessa. Osassa aineistosta työtoiminta konstruoidaan ”työksi” sen kummemmin siitä rikkaammin kertomatta. Esittämässä näytteissä työtoiminnan merkitys pois työttömyysajasta vaatii sitä tarkempaa tarkastelua ja näytteitä, jotka mahdollistavat tarkemman analysoinnin kuin toiminnan suora konstruointi ”työksi”. Seuraavaksi ensin esitettävässä positiossa sana ”työ” konstruoituu palkkatyöksi ja siihen liitetään puheessa kulttuurisesti palkkatyöhön liittyviä merkityksiä. Tämä subjektipositio asemoi työtoiminnan palkkatyöksi ja täten työtoiminta näyttäytyy positiivisena suhteessa esimerkiksi työhönpaluun tavoitteeseen (Ks. 8.4). Toimijuus suhteessa tilanteeseen on positiivinen.

Esimerkki 21 (H12)

T: Joo, onko sit tällä hetkellä , onko sun lähipiirissä, tuttavissa tai ystäväissä ni onko enemmän työssäkäyviä vai sitte jotka, jotka eivät käy töissä

H: Kummasti tässä nyt on työssäkäyviä **ku on iteki töissä**

T: Joo, joo

H: **Mut sillonku en ollu töissä** ni oli sitte työttömiä enemmän että, se on ehkä vähän nyt **karsinu semmosta tuttavapiiriä, jotka ei käy töissä ollenkaan**

T: Joo

H: Mutta siis on ihan laidasta laitaan kyllä tuttavias

T: Joo, joo, mistä luulet että se johtuu että se karsiutuu sit siinä ku itellä muuttuu elämäntilanne

H: No siin on, ihan käytännössä se aika **jossain muualla kun semmosessa porukassa missä niinku - - ei käydä töissä**, että jos mä oon täällä ni en mä nyt sitte voi olla missään **ryyppyporukassa**, niin sanot - - suoraan sanottuna

Esimerkki 22 (H2)

T: No merkitseekö työttömyys sulle jotain tai onko se vaikuttanu suhun jotenki?

H: **Ennen mää saatoin olla vähän laiskanpuoleinen**, mutta en mää enää - - ku **sillon ku aatteli että oli työttömänä** ni ei sitä oikeen välittäny mistään mitään että, nyt on niinku tullu taas uutta virtaa

Näytteissä haastateltava asemoituu (palkka)työssäkävijän subjektipositioon työtoiminnassa käymisen kautta. Ensimmäisessä näytteessä tutkija aloittaa kysymällä, koostuuko haastateltavan lähipiiri enemmän työssäkävivistä vai työttömistä. Tutkija konstruoii tässä vastinparin työtön-työssäkävijä, joista vain toiseen positioon konkreettisesti mahdollista asettua. Haastateltava jatkaa **”kummasti tässä nyt on työssäkäyviä ku on iteki töissä”**. Tässä H12 asemoituu työssäkävijän positioon työtoiminnassa käymisen kautta. Kuntouttava työtoiminta on virallisesti työllisyyttä edistävä toimenpide työllisyyspoliittiselta statukseltaan työttömänä olevalle henkilölle, mutta tässä haastateltavan positio muokkautuu työssäkävijäksi. Haastateltavan puheessa rajanveto on selkeä, vaikka suhteessa toiminnan realiteetteihin positio on ristiriitainen. Työntekijän positio muodostuu puheessa esitettynä totuutena.

Aikaa ennen työtoimintaa määrittää molemmissa näytteissä myös elämänhallintaan liittyvät haasteet, kuten; **”saatoin olla vähän laiskanpuoleinen”** tai **”en mä nyt sitte voi olla missään ryyppyporukassa”**. Puheessa nämä irrottautuvat muodostuvasta uudesta työssäkävijän positioista. Samanlainen eronteko on huomioitavaa myös aiemmin käsitellyssä elämänhallinnan repertuaarissa, jossa varsinkin individualisti-subjektipositiossa, elämänhallitsija-subjektipositiossa sekä elämänhallinnan menettäjän subjektipositiossa uuden ja vanhan position välillä ennen ja jälkeen

työtoiminnan on huomattavaa rajanvetoa. Osallaan työssäkävijän subjektipositio voidaan nähdä myös muodostuvan puheessa osaksi uutta elämänhallintaa.

Esimerkki 23 (H2)

T: Joo, okei. Tota, voisitko kuvailla vähän minkälainen sun tyypillinen päivä on tuolla työpajalla, ihan ku tulet paikalle ja –

H: Tuun sinne kaheksaan, syön siinä aamupalan ja sitte siinä selviää että – meenkö **kylmäköks, salaattia tekeen tai kokiks**

T: Joo

H: Tai sitte salin puolelle missä sitten hoidetaan tiskit ja tämmöset astioiden haut

T: Okei

H: Tai sitte leipomoon

T: Joo

Esimerkki 24 (H3)

T: Tuota, voitko kertoa minkälainen sun tyypillinen päivä on tuolla työpajalla, ihan voit konkreettisesti kertoa, että mitä tapahtuu ensin ko tuut ja mitä te yleensä siellä teette?

H: Nooo, aamulla ku tulee niin vaihtaa vaatteet ja sitte käydään tupakalla ja sit siinä **potot tulee ni sit ne jakaa tehtävät** sitte kaikille, mitä tehdään ja sitte ruvetaan niitä tekeen ja sitte välillä saadaan neuvoja ja välillä käydään kysymäs neuvoja

Työn repertuaarin työssäkävijän subjektipositio muotoutuu näissä näytteissä palkkatyöhön tai ammatti- ja työsanastoon kytkeytyvien sanojen kautta. Edellä työssäkävijän positio tuli selkeästi esille erontekona työn ja palkkatyön erona. Tässä esimerkiksi ilmaisut ”**kylmäköks, salaattia tekeen tai kokiks**”, ”**leipomoon**”, ”**potot tulee n isit ne jakaa tehtävät sitte kaikille**” edustavat kulttuurisesti yleisesti tunnettua sanastoa, joka voidaan liittää palkkatyön tekemiseen liittyviksi. Esimerkeissä työntekijän subjektipositio rakentuu yleisen palkkatyöhön liitettävän sanaston kautta, jotka on eritelty tässä tummennetuin tekstein, esimerkiksi sanat ”**kylmäkö**”, ”**kokki**”, ”**potot**”, ovat kulttuurisesti yleisesti tunnettuja ammattitaitoon ja palkkatyöhön liitettävää sanastoa.

Palkkatyön ulkopuolinen

Olen esittänyt, kuinka työnteon repertuaari muotoutuu myös kuntouttavan työtoiminnan ja työttömyyden ristikkäin asettumisena muodostaen ”kunnollisuutta edustavan” Työssäkävijä-subjektipostion, joka muodostaa jo olemassaolollaan oletuksen vastaparista, elämänhallinnaltaan vajaavaisemmasta, ”ei työssäkävyn” työttömän, positioista. Positiot muodostuvat puheessa määrittäen erilaisia ominaisuuksia suhteessa työssäkävyn ihmisen ja työttömän ihmisen elämään.

Tämä linkittyy myös osaltaan elämänhallinnan repertuaariin, kuten aiemmin kuvasin, että palkkatyöntekijän positioon liitettiin paljon tekijöitä, joille puheen kautta luotiin eronteko aiemmin elämänhallinnaltaan vajaavaisemman positioon.

Seuraavaksi esittelen kolme aineistonäytettä, jotka havainnollistavat parhaiten sitä, miten aineistossa edeltävää päinvastaisesti työpajatoiminta määrittyy pois ”oikeasta” työstä tai palkkatyön sanastosta. Tässä muodostuu niin sanottu työn tekijän positio suhteessa ”työntekijään” (työ vs. palkkatyö – käsitteiden kulttuuriset merkitykset ja moraaliset tekijät). Seuraavissa näytteissä muodostuu **Palkkatyön ulkopuolinen-subjektipositio**. Lopun taulukossa tämä subjektipositio asettuu kohtaan, jossa toiminta rakentuu ei-palkkatyöksi. Puheessa oma toimijuus kallistuu miinusmerkkiseksi suhteessa palkkatyöhön ja sen vaatimaan ”tasoon”.

Esimerkki 25 (H4)

H: Mutta se sitte että onko siitä (kuntouttavasta työtoiminnasta) sitte mitään hyötyä, jos **oikeisiin töihin pääsis** ni sitä en osaa sanoa

Esimerkki 26 (H3)

H: No kyllä se niinku työtoimintana, että **ei se niinku ihan työtä oo**

Esimerkki 27 (H10)

H: Mää en oikeen voi sanoa, että mää opiskelen, koska mää en oo koulussa ja **kumminki täällä tehdään pelkkää työtä, mutta en mä niinku ikinä sano, että mä töihin oon lähössä**, että mää yleensä vaan, että hallille lähden

Kahdessa ensimmäisessä näytteessä suoraan sanallisesti toiminta irroitetaan palkkatyöstä erottamalla palkkatyö kohdassa ”jos oikeisiin töihin pääsis” ja kuvaamalla toisessa näytteessä ”ei se niinku ihan työtä oo”. Kolmannen esimerkin puheenvuorossa H10 neuvottelee positioistaan puheessaan, opiskelijuuden ja työssäkäynnin välillä ja määrittyy lopulta johonkin näiden välille kuvauksella ”mää yleensä vaan, että hallille lähden”. Toiminta ei täytä opiskelujen perusteita, mutta ei myöskään ole niin sanottua ”palkkatyötä”, johon suhteessa puheen voi katsoa muotoutuvan *kohdassa* **”mutta en mä niinku ikinä sano, että mä töihin oon lähössä”**. Tämä näyte on suppea, mutta kuvaa puheessa muodostuvaa neuvottelua positioiden välillä ja sen päätymistä siihen, ettei palkkatyöstä ole kyse. Kaikki näytteet edustavat määrittämäni työn repertuaaria.

Esimerkki 28 (H1)

T: Nii justiin, et on ollu sit vähän. Joo, okei. Tota, minkälainen sun tyypillinen työpäivä on täällä - mitä tapahtuu ku tuut ni, vaihatteko vaatteet

H: Joo, **siis vaan tulee tänne ja ei tossa ny oo sillain mitään sen kummempaa, ku on vaan siinä kuntouttavalla puolella**

T: nii justiin

H: sit ku on **noita koululaisia** ja sitte tota **ja jotka saa palkkaa**, mutta oikeestaan aika **tylsää**

H: onko sillä tavalla, onko hommia aina, vai että aina ei oo tekemistä

T: varmaan **20 prosenttia ajasta on sellasta, että on jotain hommaa** ja loput on niinku - -

Tässä esimerkissä kuntouttava työtoiminta asemoituu **”ku on vaan siinä kuntouttavalla puolella”** kohdassa siten, että esimerkiksi palkkaa saavat samalla työmaalla työtä tekevät (oletetusti esimerkiksi palkkatuettu työ) asemoituvat vastakkaisiksi omalle positiolle ja omaavat aktiivisemmän aseman ja näin tehden erontekoa palkkatyöhön. Kohta ”oikeestaan aika tylsää” asettaa myös puheessa odotuksen siitä, että toimintaa ”annetaan” ulkopuolelta, eikä siihen voi itse vaikuttaa. Tässä oma toimijuus asettuu heikoksi puheessa.

Esimerkki 29 (H5)

T: Minkälaisia asioita tulee esimerkiksi mieleen jos sanot että on helpompi, helpompaa nini mikä siitä tekee helpompaa jos on sellasia

H: **Se on lähinnä just se, että kun se välttämättä välillä se työtahti ja semmonen se on vähän hitaampaa, ittellä niinku muillaki** välillä ja sitte niinku jotkut menee ripeemmin tai tollain, **osaa niinku ottaa sen sillain että tietää**

Tässä esimerkissä haastateltavan puheessa muodostuu palkkatyön ulkopuolella olijan positio. Hän kuvaa työpajalla mahdolliseksi asemoitua työtahdissa helpotusta tarvitsevan asemaan, mikä asetetaan asiaksi, jonka muut toimintaan osallistuvat tietävät ja on perusteluitta oikeus toimia niin. Subjektiposition oma toimijuus ei asemoidu vahvaksi suhteessa palkkatyön vaatimuuksiin. Positio kuvaa palkkatyöhön vielä kykenemättömän tilaa.

5.3 Yhteiskunnallisen osallisuuden repertuaari

Yhteiskunnallisen osallisuuden repertuaarissa eteneminen kohti työelämää tai opiskelua asettuu merkityksellistämään työpajatoimintaa. Tässä repertuaarissa työpajatoiminta merkityksellistyy työnhaun ja työhön- tai opiskeluun paluun helpottajana tai paikallaan pysymisenä. Suhteessa edellä esitettyyn työn repertuaarin jälkimmäisen osan positioiden eroavaisuuteen ”työntekijän ja työn tekijän” välillä, voidaan tässäkin puheen *taustalla* nähdä kaksi erilaista positiota; työpaja-asiakkaan positio työn tekijänä sekä niin sanottu palkkatyötä tekevän positio. Tällä tarkoitan sitä, että puhe

muotoutuu yhteiskunnallisen osallisuuden repertuaarissa suhteessa jälkimmäiseen ja tätä kautta työpaja-asiakkuus asemoituu puheessa suhteessa työssäkäyvän ihmisen taustalle rakentuviin vaatimuksiin. Näitä positioita ei kuvata ääneen, mutta ne ovat puheen taustalla. Näin muodostuu palkkatyöntekijän ”yleiseen vaatimustasoon” helpotusta tarvitsevan, kuntoutujan tai kohti työelämää menevän positioita. Etenevä osallistuja edustaa toimijuudeltaan vahvaa puhetta, mutta positio muokkautuu kuitenkin työpajatoiminnan kautta polkuaan kohti yhteiskuntaa rakentavaksi ja vielä osittain tästä ulkopuolella olevaksi (Vrt. myös Palkkatyön ulkopuolinen-subjektipositio). Toisena esitetty Paikallaan pysyjän subjektipositio on toimijuudeltaan heikko suhteessa tilanteeseen ja etenemiseen kohti yhteiskunnallista osallisuutta. Repertuaari rakentuu niiden sosiaalisten rakenteiden ympärille, joiden kautta yhteiskunnan toiminta rakentuu tukemaan etenemistä kohti yhteiskunnan niin sanotusti hyödyllisenä, tuottavana ja etenevänä jäsenenä oloa.

Etenevä osallistuja

Yhteiskunnallisen osallisuuden repertuaarista ensimmäisenä esitän näytteitä, jotka edustavat edellä kuvattua Etenevä osallistuja – subjektipositiota.

Esimerkki 30 (H5)

T: tuota, mikä asioiden uskot sitten olevan syynä sille, että järjestetään tämmöstä toimintaa, tai mitä luulet, että mitkä asiat, näitä tahoja, jotka järjestää tätä

H: no **mä luulen että se on just tää – tää et pääsee käsiks siihen työelämään ja säännölliseen niinku rytmiin** ja tommoseen ja kun kun **kun sittä näitä muitaki ongelmia kuin pitkäaikaistyötön, ei välttämättä pysty sinne heti sinne**

T: minkälaisia ongelmia tarkoitat esimerkiksi mitä voi olla pitkäaikaistyöttömällä

H: nii no jos on ollu vaikka – masennusta tai jotain tämmösiä – mielenterveysongelmia tai semmosia kuntoutujia tai muuten kuntoutuvia taikka sitte just näitä että o ollu vankilassa tai tommosia **ni pääsee vähä käsiks siihen**

Esimerkki 31 (H10)

T: Joo, aivan. - - no vielä sellanen, että mitä luulet vielä, että mitkä asiat on siinä syynä, että järjestetään tämmöstä toimintaa – ihmisille, tämmöstä työpajatoimintaa

H: No varmaan se, että **pääsis niinkun käsiks enemmän siihen työelämään varsinki näillä jotka on, niinku itsekkin (painotus), pidemmän aikaa työttömänä ollu ja tässäki on tosi hyvä se, että pystyy alottaa silleen niinku kolme päivää viikossa, ettei tuu heti niin raskaasti ja väsäähä siitä – mää mää aattelin näin että helpottamaan periaatteessa sitä työn hakemista sitten – tai mitkä nyt suunnitelmat onkaan, kouluun mennä, kouluttautua siitä**

Ensimmäisessä esimerkissä (30) yhteiskunnallisen osallisuuden repertuaari rakentuu sen polun määrittämisenä, mitä kautta kohti työelämää voidaan edetä. Tätä määrittää Etenevä osallistuja-

subjektipositio, joka rakentuu puheessa kuntoutumisen kautta. Haastateltavan käyttämät positiot, kuten masentunut tai vankilassa ollut, kuvaavat yhteiskunnan keskiöstä ulkopuolelle asemoituneita. Nämä positiot yhdistyvät puheessa kuntouttavan työtoiminnan tarpeeseen kohti työelämää ja arjen hallintaa. Pitkäaikainen työttömyys määrittyy ongelmaksi, jonka näen tässä laajemmin yhden yhteiskunnalliseen osallisuuteen kuuluvan alueen puuttumisena. Alempi esimerkki havainnollistaa kuntouttavan työtoiminnan mahdollistamia tapoja työskennellä omaan tahtiin. Tässä tämä mahdollisuus ja tieto siitä, että myös muut ovat toiminnassa samassa tilanteessa, määrittää kuntouttavan työtoiminnan asiakkaista yhteisen joukon, jossa vallitsee ymmärrys tai sääntö siitä, että niin sanotun työelämässä vaaditun työtahdin ei tarvitse täytyä, eikä sitä tarvitse perustella. Tässä tulkintani mukaan osallisuus rakentuu pois yhteiskunnan keskiöstä. Toisaalta tässä rakennetaan osallisuutta kuntouttavan työtoiminnan asiakkaiden kentällä. Kolmas näyte havainnollistaa saman asian rakentumista. Myös siinä kauemman aikaa työttömänä ollut asemoituu kevyemmän työrytmin tarvitsijaksi, työn raskauden kestämisen ja väsähtämisen estämiseksi. Työtoiminta kohti työelämää tai opiskelua antaa mahdollisuuden saavuttaa tulevaisuudessa jotain, mihin ei vielä pystytä. On huomattava, että alemmassa esimerkissä (ks. kursivoitu teksti) haastateltava ottaa myös osin edellä käsitellyn palkkatyön ulkopuolinen-subjektiposition. Työtoiminnan asemoituminen keveämpänä (esim. 3 päivää viikossa) ennen mahdollista siirtymää palkkatyöhön vahvistaa tätä positiota. Tässä mahdollistuu taas yksi eri repertuaarien ja positioiden esiintyminen myös lomittaisina.

Seuraavassa kolmessa näytteessä yhteiskunnallisen osallisuuden repertuaari rakentuu eteenpäin menemisen kautta. Työpajatoiminta määrittyy mahdollisuutena työttömyyden poistamiseen, eteenpäin menemiseen elämässä ja mahdollisuuksiin tehdä ja osata. Haastateltavat eivät suoraan sanallista eteenpäin menemisen merkitystä, mutta sen voi nähdä tarkoittavan etenemistä kohti työtä tai koulutusta ja tätä kautta vahvempaa osallisuutta yhteiskunnassamme sillä saralla. Kaikissa näytteissä työpaja asettuu mahdollisuudeksi, jonka takana tämän repertuaarin voi nähdä vaikuttavan. Tässä aktiivisen osallistujan positio muotoutuu eteenpäin menemisen kautta, jossa työtoiminta on jonkun muun tarjoama mahdollisuus etenemiseen elämässä ja osana yhteiskuntaa esimerkiksi työn ja opiskelun osalta.

Esimerkki 32 (H2)

T: Niin, aivan. Okei. Tota, mitä uskot että minkä takia järjestetään tämmöstä toimintaa missä itsekkin olet mukana, niin mitä tekijöitä, mitä sillä halutaan saavuttaa?

H: Vähemmän työttömyyttä

T: Ja koetko että siinä nähdään sitte työttömyys semmosena negatiivisena asiana

H: En mä tiä siis se on, **tää on niinku mahdollisuus**

T: Joo. Okei.

H: **Päästä pois siitä työttömyydestä**

Esimerkki 33 (H9)

T: Aivan, joo. Mitä uskot sitten, minkälaisia asioita on syynä sille, että tämmöstä toimintaa järjestetään yleensäki, tätä työpajatoimintaa

H: **Kannustetaan eteenpäin elämässä ja tarjotaan jotain mahdollisuutta tehdä –**

T: Aivan

H: **Ja osata**

Seuraavat kolme näytettä havainnollistavat samaa yhteiskunnallisen osallisuuden repertuaaria. Subjektipositio rakentuu niissä hyötymisen kautta. Kysyttäessä työpajatoiminnan eduista tulevaisuutta ajatellen puheessa muotoutuu työelämään tai opiskeluun etenemisen tavoite, jota voidaan tavoitella hyötymällä kuntouttavasta työtoiminnasta kohti tavoitetta ohjaavana tekijänä. Tavoitteille ei muodostu puheessa perusteita, mutta niillä voi nähdä jaetun kulttuurisen merkityksen ihmisen toivotusta etenemisestä takaisin kohti työelämää ja näin ollen yhdellä osa-alueella kohti osallisuutta yhteiskunnassa.

Esimerkki 34 (H1)

T: okei, joo. Tota, mikä tässä toiminnassa on sulle mielekästä ja miksi? Jos, on joku asia

H: se, että **tästä on niinku mahdollisuus niinku päästä paremmin eteenpäin** ja sitte tota, niin no se on tota pelkästään niinku **ainut syy minkä takia mä oon täällä**

Esimerkki 35 (H10)

T: Joo - - miten sä uskot, että tää täällä käyminen auttaa sua tulevaisuutta ajatellen, uskotko?

H: No sen ainaki, että mitä mää tässä kuntouttavan puolella nyt vielä oon ja hakemassa kouluun, niin **koko ajan periaatteessa hyväksluettua tulee mulle**, että jos mää puol vuotta tässä oon niin sitte koulu kestää pidempään - - öö, vähemmän aikaa

T: Joo, aivan

H: Siinä, että **sais mahollisimman nopeesti sen ammatin luettua ja toivottavasti sit työllistyis**

Esimerkki 36 (H7)

T: Joo. miten sä uskot sitte että täällä käyminen auttaa sua tulevaisuutta ajatellen?

H: Kyllä mä uskon, että tän alan koulutukseen kumminki haen nyt seuraavaks yhteishaussa, **uskon että täältä saa sitte jonkinlaista, vaikka joustavaan hakuun tai jotain suosituksia**

Seuraavassa näytteessä yhteiskunnallisen osallisuuden repertuaari ja etenevä osallistuja-subjektipositio näyttäytyy itsensä toteuttamisen kautta. Osallisuus ja eteneminen osaksi yhteiskuntaa merkitsee puhujan puheessa toteuttamista ja paikallaan jäämisen vastakohtaa.

Esimerkki 37 (H7)

H: Niin kyllähän tääki vaikuttaa ku täällä on, että saa jotain tehtyä, niin tuo semmosta hyvää mieltä tavallaan että

T: Aivan, mistä luulet että se tulee - - miksi uskot, että tulee hyvä mieli siitä?

H: En tiiä, **varmaan oon tämmönen luova ihminen, haluan tehdä paljon asioita ja sitte jos vaan jää paikoilleen, eikä synny tavallaan mitään**, ni kyllähän se sitte jää mieltä kaivamaan

T: Joo. No tota, no merkitseekö työttömyys sitten jotain tai koetko sen negatiivisena asiana

H: Kyllähän se nyt pidemmän päälle tietysti on, just niinku sanoin, **jos ei vaan niinku saa mitään aikaseks niinku kauheen paljon kaikkee, mitä pitäis saada tehtyä että**

Paikallaan pysyjä

Analyysini päättävässä repertuaarissa muotoutuu jälkimmäisenä edellä kuvattu paikallaan pysyjän subjektipositio. Seuraavat näytteet kuvaavat positiota, joka ei aktiivisesti tue haastateltavan kulkua kohti yhteiskunnallista osallisuutta. Kokonaisaineistossa nämä esimerkit edustavat vähemmistöä verrattuna edellä mainittuun Etenevä osallistuja-positioon. Paikallaan pysyjän positio edustaa yhteiskunnallisen osallisuuden repertuaarin tasolla edellä kuvatulle positiolle vastakkaista ja valtavirrasta poikkeavaa puhetta.

Esimerkki 38 (H4)

T: Joo. osaatko sanoa että miten tää työtoiminnassa käynti auttaa sua tulevaisuutta ajatellen?

H: Tuskin - - että sehän tässä varmaan turhauttavien aspekti onki että ni tota **ei tästä välttämättä sillain niin isoo hyötyä tulevaisuuteen, mutta tiesti nyt että justiinsa se työrytmin löytäminen -**
(--)

T: Että sillä tavalla et usko että itsessään täällä käymisestä olisi jotain tulevaisuuteen

H: No en tällä hetkellä, **ei oo ainakaan semmosta valoo näkyyny**

Esimerkki 39 (H14)

T: Okei. No uskotko - - vähän samaan liittyy, mutta uskotko, että auttaako tää sun tulevaisuutta ajatellen, että käyt täällä?

H: **No en mä ny usko, mutta ei sitä ny koskaan tiiä sitte**

Esimerkki 40 (H14)

T: Joo. Okei. No mikä tässä toiminnassa on sulle sitte mielekästä – tai jos on, että käyt täällä joka päivä

H: No en mä tiedä - - - **ei tässä ny mitään sillain varsinaisesti kovin mielekästä oo, mutta kyllä tätä nyt tekee**

T: Joo - - tota onko tässä mitään sellasia hyviä asioita mitä tulee - - täällä käymisen johdosta?

H: No - - en mä ny oikeen osaa sanoo

T: Onko mitään eroa siihen – tai miten sun elämä on muuttunut ku käy täällä tai oot kotona sitte päivät

H: No ei se nyt oikeestaan muulla tavalla, muutako että vähän vähemmän sitte vapaa-aikaa oikeestaan että

T:Joo

H: **Ei se sillain hirveesti oo muuttanu**

Esimerkeissä ei-aktiivista etenemistä yhteiskunnan osalliseksi työelämän tai opiskelun näkökulmasta kuvaavat esimerkiksi kohdat *”ei tästä välttämättä sillain niin isoo hyötyä tulevaisuuteen”* tai *”ei tässä ny mitään sillain varsinaisesti mielekäästä oo, mutta kyllä tätä nyt tekee”*. Haastateltavien puhe ei muodosta tässä positiossa aktiivista toimijuutta siten, että puhuja erityisesti kuvaisi vaikutusmahdollisuuksiltaan vahvan henkilön asemaa. Suhteessa kuntouttavan työtoiminnan tavoitteisiin haastateltava ei muodosta aktiivisen etenemisen tavoitetta kohti työtä tai koulutusta. Esimerkissä 38 kursivoituna haastateltava jatkaa lausettaan *”mutta tiesti nyt että justiinsa se työrytmin löytäminen - - ”*. Tämä havainnollistaa edelleen yhden puhujan liikkumista joustavasti eri repertuaarien alueilla. Tämän lauseen jatko yhdistyy osaksi Elämänhallitsijan subjektipositiota. Paikallaan pysyjän positio muotoutuu vastakkaisena suhteessa toiminnan taustalla oleviin tavoitteisiin etenemisestä kohti yhteiskunnallista osallisuutta työn tai koulutuksen kautta. Esimerkeissä hahmottuva heikko toimijuus näyttäytyy sekä toiminnasta hyötymättömyytenä että oman vaikutusmahdollisuuksien vähäisyytenä. Esimerkissä 40 tämä näyttäytyy kohdassa *” ei oo ainakaan semmosta valoo näkyny ”*, joka jättää puhujan omat mahdollisuudet vaikuttaa tilanteeseen vähäiseksi ja odottamaan ulkopuolelta tulevaa muutosta.

6 Johtopäätökset – muotoutuneet repertuaarit suhteessa toisiinsa ja yhteiskunnallisena kysymyksenä

Mitä muodostuneet tulkintarepertuaarit ja subjektipositiot kertovat yhteiskunnasta, aktivoinnista ja Silta-Valmennusyhdistyksen paikallisella tasolla kuntouttavasta työtoiminnasta? Tutkielman alussa lähestyin aihetta yhteiskunnallisesta kontekstista kohti paikallista tasoa. Analyysin kokoavana tekijänä käsittelen muodostuneita repertuaareja näiden samojen tasojen näkökulmasta sitouttamalla ajatukset tutkimuskysymyksiini. Sidon pohdintaani myös alla esitetyn taulukon kautta havainnollistuvaa repertuaarien suhdetta toisiinsa. Aloitan esittelemällä ensin kuvattua taulukkoa ja yleisiä havaintoja. Tämän jälkeen sidon pohdintaani työttömyyteen ja suomalaiseen yhteiskuntapolitiikkaan, mutta keskityn aktivoinnin ja kuntouttavan työtoiminnan tasoon sekä lopuksi vielä paikallisesti Silta-Valmennusyhdistys ry:n toimintaan.

Tutkimuskysymykseni olivat:

Minkälaisia merkityksiä kuntouttava työtoiminta saa haastattelupuheessa?

Minkälaisia tulkintarepertuaareja ja subjektipositioita nämä merkitykset tuottavat?

Minkälaista toimijuutta nämä tulkintarepertuaarit ja subjektipositiot tuottavat?

Seuraavaksi esiteltävä taulukko (Taulukko 1.) kokoaa yhteen analyysin kautta syntyneet tulkintarepertuaarit. Analyysini esittää vastauksen tutkimuskysymykseeni siitä, minkälaisia merkityksiä ja niistä muodostuvia tulkintarepertuaareja sekä subjektipositioita kuntouttava työtoiminta saa haastattelupuheessa. Muotoutuneet repertuaarit asemoituna taulukkoon mahdollistavat niiden tarkastelun suhteessa toisiinsa ja työtoimintaan. Analyysin lomassa olen viitannut taulukkoon subjektipositioiden kohdalla. Lopuksi koottuna sen tarkoitus on selkeyttää analyysiä kokonaisuutena.

Tulkintarepertuaari		Työtoiminta positiivisena	Työtoiminta negatiivisena
Elämönhallinnan repertuaari	Elämönhallinta vahva	työtoiminta omana valintana, <i>Individualisti</i> toimijuus +	työtoiminta heikentää <i>Elämönhallinnan menettäjä</i> toimijuus -
Elämönhallinnan repertuaari	Elämönhallinta heikko	työtoiminta vahvistaa <i>Elämönhallitsija</i> toimijuus +	työtoiminta pakkona <i>Instituution Uhri</i> toimijuus -
Työn repertuaari	Suhde työhön	työtoiminta palkkatyönä <i>Työssäkävijä</i> toimijuus +	työtoiminta ei- palkkatyönä <i>Palkkatyön ulkopuolinen</i> toimijuus -
Yhteiskunnallisen osallisuuden repertuaari	Suhde työhön- tai opiskeluunpaluuseen	työtoiminta työhön- tai opiskeluunpaluun helpottajana <i>Etenevä osallistuja</i> toimijuus +	työtoiminnalla ei merkitystä <i>Paikallaan pysyjä</i> toimijuus -

Taulukko 1.

Elämönhallinnan repertuaari muodostaa nelikentän, jossa työtoiminnan kautta muodostuvat subjektipositiot voidaan havaita ristikkäin toistensa vastakohtina. Ennen vahva elämönhallinta ja työtoiminta negatiivisena muodostavat *Elämönhallinnan menettäjä* -subjektiposition. Sitä vastoin aikaisempi heikko elämönhallinta ja työtoiminta positiivisena näyttäytyvät *Elämönhallitsijan* subjektipositiona. Aiempi vahva elämönhallinta ja työtoiminta positiivisena muodostavat *Individualisti*-subjektiposition. Tälle ristikkäin ennen heikko elämönhallinta ja työtoiminta negatiivisena ilmenevät *Instituution uhri*-subjektipositiona. Työn repertuaari ja yhteiskunnallisen osallisuuden repertuaari näyttäytyvät kahden dimension ääripäinä. Suhde työhön työtoiminnan merkityksellistäjänä ilmenee joko *Työssäkävijän* (palkkatyö) tai *Palkkatyön ulkopuolisen* subjektipositiona. Yhteiskunnallisen osallisuuden repertuaarin kautta suhde työhön tai opiskeluun paluuseen saa joko *Etenevän osallistujan* tai *Paikallaan pysyjän* subjektiposition. Molemmissa kahdesta taulukon alimmasta repertuaarista edeltävänä nyt esitelty subjektipositio asemoi työtoiminnan positiivisena ja jälkimmäinen negatiivisena. Tämä näkökulma syntyy suhteessa työtoiminnan työsuuntautuneisuutta ja osallisuutta kohti suuntaavaan yleistavoitteeseen. Positiivinen

asemointi ja negatiivinen asemointi työtoiminnalle on siis syytä havainnoida suhteessa toiminnan taustalla oleviin yleisiin tavoitteisiin ja position suhteeseen niihin tavoitteisiin. Lukuun ottamatta työn repertuaaria, jossa työssäkävijä- ja työn ulkopuolella-subjektipositiot ottavat osaa keskusteluun, mutta toiminta ei sinänsä tavoitteellista työtoiminnan merkityksellistymistä palkkatyöksi. Analyysi ja taulukko vastaavat lisäksi kysymykseen subjektipositioiden toimijuudesta. Subjektipositioiden alle on taulukossa (Taulukko 1.) kirjattu toimijuuden määrittymisen joko ”+” tai ”-” -merkkiseksi. Positiivinen toimijuus tarkoittaa puhujan oman toimijuuden vahvaa asemaa. Sitä vastoin negatiivinen toimijuus ilmentää puhujan oman toimijuuden muodostumista heikoksi. Toimijuuden tasot positiivisen ja negatiivisen puolella eivät ole saman vahvuisia, mutta taulukko havainnollistaa kummalle puolelle toimijuus kallistuu. Mielenkiintoista on, että kaikki positiot, joissa työtoiminta määrittyy positiivisena, muodostavat toimijuuden ”+” puolelle. Negatiivisena määrittyvä työtoiminta näkyy subjektipositioissa ”-” merkkisenä. Negatiivinen toimijuus asemoi positiolle odotuksen siitä, että hallinta ja toimijuus omassa asemassa on jossain muualla kuin itsellä. Tämä sisältää merkityksen siitä, ettei toimintaa voida itse rakentaa, vaan puhuja asemoituu position ”armoille”.

6.1 Repertuaarit kontekstissa

Suomalainen yhteiskuntapolitiikka ja hallitusohjelma (Ks. Hallitusohjelma 2011; Hallitusohjelma 2014) korostavat työn tärkeyttä. Tämä kertoo työn tärkeästä asemasta suomalaisessa yhteiskunnassa. Kuten alussa totesin, työ toimii usein yksilön identiteetin yhtenä määrittäjänä ja työn menettäminen voidaan nähdä henkilökohtaisena epäonnistumisena. (Ks. Ala-Kauhaluoma ym. 2004, 123–124.) Ilman työn tärkeää asemaa yhteiskunnassamme, on mahdollista, etteivät puhetavat syntyisi samanlaisina. Työn repertuaari nostaa esille palkkatyön ja työnteon välisen suhteen ja ristiriidan. Tämä on havaittu myös aiemmissa tutkimuksissa esimerkiksi Luhtaselan (2009) ja Karjalaisen & Karjalaisen (2010) kuntouttavaa työtoimintaa käsittelevissä edellä esitellyissä tutkimuksissa. Lähestymistapa vaihtelee, mutta palkkatyön ja työtoiminnan välillä esiintyy keskustelua. Tämän voi nähdä liittyvän myös työn toimimiseen yksilön identiteetin yhtenä määrittäjänä (Ks. Ala-Kauhaluoma ym. 2004, 123–124). Myös maamme yhteiskuntapoliittiset tavoitteet ja työn merkitys Suomessa (Ks. luvut 2.1 ja 2.2) ovat oletetusti suuntaamassa näiden kahden merkityksen välistä puhetta. Työn repertuaarissa esille tuleva työssäkävijän ja palkkatyön ulkopuolinen-subjektipositioiden välinen jännite korostaa asetelmaa työssäkävijän määrittäjänä myös suhteessa itseen ja omaan toimijuuteen. Yleiset työttömyyteen tutkimuksissakin liitetyt tekijät, kuten huonompi terveydentila tai elämänhallintaan liittyvät vaikeudet, näkyvät tekijöinä tulkintarepertuaareissa. Osa repertuaareista on saanut alkunsa jo muodostamani haastattelurungon johdattamana, mikä on muistettava repertuaarien

paikallisen ja tilanteellisen rakentumisen kannalta. Olen itse tutkijana ollut osa yhteiskuntaa ja jakamaamme kulttuuria sekä osana muodostamassa repertuaareja. On kokonaisuutena huomattavaa, että tässä tutkielmassa esiintyvät repertuaarit, jotka nousevat vahvimmin esille, sisältävät yhteneväisyyksiä aiemmissa tutkimuksissa ja virallisissa tavoitteissa määriteltyihin toiminnan tavoitteisiin. Repertuaarit ilmentävät sekä sosiaalipoliittista että työllisyyspoliittista näkökulmaa. (vrt. Karjalainen & Karjalainen 2010.) Merkityksiä ja määrittelyjä laajemmin pohdittaessa nousee tärkeään asemaan kysymys kuntouttavan työtoiminnan asemasta sosiaalipoliittisena ja toisaalta työllisyyspoliittisena toimenpiteenä. Sosiaalipoliittiset merkitykset korostavat yksilöllisesti tärkeitä pidemmän aikavälin tavoitteita. Työllisyyspoliittinen merkitys kaipaa siirtymiä työmarkkinoille. On kannattavaa miettiä, mikä on yhteiskunnan ja yksilön näkökulmasta tärkeää aktiivisuutta: onko se sitä, että olemme palkkatyössä vai sitä, että olemme aktiivisia muun toiminnan kautta? (Ks. Julkunen 1998, 180). Tämä liittyy aiheen myös palkkatyön ja aktivoinnin muodossa tapahtuvan työn rajapintaan. Onko tärkeämpää aktiivisuuteen ja työtoimintaan liitettävät hyvinvoinnin lisäämisen tavoitteet vai selkeät työllisyyspoliittiset siirtymä työmarkkinoille ja ovatko tällaiset siirtymät realistisia saavuttaa. Hedelmällistä on pohtia, mitä ovat yksilön edut ja yhteiskunnan edut sekä toimivatko nämä tavoitteet yhdessä.

Repertuaarit ottavat osaa keskusteluun myös aktivoinnin ja kuntouttavan työtoiminnan näkökulmasta. Vahvimmin subjektipositioista aineistossa esiintyivät elämänhallinnan repertuaarista instituution uhrin ja elämänhallitsijan subjektipositiot. Näistä instituution uhri-positiota esiintyi esimerkiksi seitsemässä haastattelussa 12:sta ja elämänhallitsijan repertuaaria esiintyi 10 haastattelussa 12:sta. Ensimmäiselle vastakkaista individualistin positiota sekä elämänhallinnan menettäjä-positiota esiintyi määrällisesti vähemmän. Näiden ääripäiden esiintyminen ja vaihtelu samankin henkilön puheessa ilmentää aktivoinnin osittain ristiriitaista kosketuspintaa. Tämä liittyy aiemmin käsittelemääni teemaan niin sanotuista aktivoinnin paradokseista. Kuten Kotiranta (2008) toteaa, käsite aktivointi sisältää ristiriidan ihmisen oman toimijuuden korostamisen ja pakon välillä. Toinen ristiriita piilee ajassa, jossa elämme, jolloin työtä ei löydy kaikille. Riskinä on tätä kautta myös ajautuminen kierteeseen toimenpiteiden välillä ilman siirtymää palkkatyöhön (Keskitalo 2008, 164–165; Renvall & Vehkalahti 2002, 258). Instituution uhrin positio ilmentää aktivointitoimien pakollisuutta ja toimeentulon sitoutumista vahvemmin näihin toimenpiteisiin. Positio rakentaa kuvaa uhrista yhteiskunnan armoilla, jonka voi nähdä ilmentävän sitä, ettei systeemi taivu erilaisten yksilöiden kohdalla sopiviksi. Positio ei myöskään ilmennä toimijuuden tavoitetta, mikä kuuluu selvästi aktivointiin osana toiminta-ajatusta (Ks. 3.2). Subjektipositioissa ilmenee siis vähemmän edustettujen positioiden kohdalla yksilöllisiä merkityksiä, joita ei laajassa kokonaiskuvassa, kuten

toiminnan suunnittelussa, ole otettu tai ole mahdollista ottaa huomioon. Analyysin tuloksista mielenkiintoisia tekevät sieltä nousevat poikkeukset. Myös elämänhallinnan menettäjän positio vahvistaa toiminnan yksilölliseen tilanteeseen muokkautumattomuutta. Toiminnan taustalla oleva ajatus ihmisestä on staattinen, joka pitää saada niin sanotusti liikkeelle. Tämän voisi nähdä ilmentävän myös näkemystä työttömyydestä yksilön syynä, mikä on myös varmasti suuntaamassa aktivointiohjelmien muokkautumista (Ks. esim. Keskitalo 2008). Tätä käsittelin jo luvussa 2.2. esitellessäni toimintaan liittyviä yleisiä ajatuksia yksilön ja yhteiskunnan näkökulmasta, Elämänhallinnan menettäjä -positio ilmentää sitä, että toimijuus omassa arjessa voi merkityksellistyä aktiiviseksi myös ilman työtoimintaa. Toisaalta positio ilmentää myös jaksamisen vajavuutta. Subjektin positio ilmentävät asiat työtoiminnan ja vapaa-ajan välillä ovat seikkoja, jotka voidaan yleisesti määrittää toimiviksi työelämän ohella. Tässä työtoiminta määrittyy jaksamisen esteeksi vapaa-ajalla. Yksilölliset, valtavirrasta poikkevat merkityksellistymisen mahdollisuudet ovat taustatietona olennaisia toiminnan suunnittelun kannalta.

Toinen eniten aineistossa esiintyvä subjektipositio on elämänhallinnan repertuaarissa muodostuva elämänhallitsijan positio. Tämä positio tukee työtoiminnan tavoitetta elämänhallinnan parantajana. On kuitenkin kriittisesti huomioitava, että osa elämänhallinnallisesta puheesta voi tulla tuotetuksi kontekstin ja opittujen toiminnan taustalla olevien merkitysten kautta. Tämä positio on kuitenkin otettava vahvana näyteenä toiminnan merkityksellistymisestä puheesta, myös aiempien tutkimusten johdattamana. Elämänhallitsijan positioon yhdistyy myös työhön tutkimuksissakin liitetyt positiiviset tekijät. (Ks. 3.1.)

Individualisti subjektipositio edustaa aktiivista toimijuutta, irrottautuu toiminnan pakon merkityksestä ja ottaa näkökulmaksi oman toimijuuden. Tässä positiossa elämänhallinta näyttäytyy jo aiemmin vahvana ja polku työtoimintaan on oma päätös ja halu edetä. Tämä positio sitoutuu sillä tavoin myös yhteiskunnallisen osallisuuden repertuaariin ja etenevän osallistujan positioon. Aiemmin käsittelin niin sanottua aktivointidiskurssia (Ks. Kotiranta 2008; Dropping 1999, 138), jossa toimijoille asemoituu erilaisia tavoitteita. Yksilö nähdään kykyjään ylläpitävänä aktiivisena toimijana, joka voi pidemmällä tähtäimellä edetä kohti työmarkkinoita. Yksilö nähdään mahdollisuuden saajana, joka voi ehkäistä työttömyyden tutkitusti negatiivisia vaikutuksia kuten itsetunnon heikkenemistä, päivärytmin hukkumista tai sosiaalista eristäytymistä sekä kannustavan aktiiviseen työnetsintään. Lisäksi toiminnan kautta nähdään heräävän ymmärrys työnteon oikeudesta ja osallisuudesta yhteiskuntaan tukien passiivisen vastaanottamisen sijaan. Instituution uhri ei positiona uusinna näitä tavoitteita, mutta individualistin positioista näitä piirteitä voidaan löytää. Myös

elämänhallitsijan positio esittää toiminnan hyvinvointia ja elämänhallintaa lisäävänä aspektina. Aktivoinnin paradoksien näkökulmasta on luonnollista, että merkityksellistymisen tavat muokkautuvat moninaisiksi.

Yhteiskunnallisen osallisuuden repertuaarissa edelleen etenevän osallistujan positio oli hiukan vahvemmin edustettuna aineistoissa kuin sen rikkova paikallaan pysyjän positio. Aktivoinnin näkökulmasta nämä edustavat kahden eri toimijuusaseman vaihtelua. Etenevä osallistuja edustaa aktivoinnin aiemmin käsiteltyä periaatetta ihmisen aktivoitumisesta ja matkasta kohti työelämää tai opiskelua. Position kautta työelämä tai koulutus näyttäytyy mahdollisuutena, joka vie eteenpäin. Paikallaan pysyjän position toimijuus on heikompi. Toiminta ei asemoidu erityisen motivoivana, eikä polku eteenpäin näytä mahdolliselta. Puhujan position toimijuus on heikko suhteessa käsillä olevaan tilanteeseen. Tämän voi nähdä suhteessa aktivoinnin paradokseihin, (ks. esim. Renvall & Vehkalahti 2002, 258) jotka kulminoituvat ajatukseen siitä, että aktivointia tehdään, mutta työtä ei millään riitä kaikille. Paikallaan pysyjän positiossa, kuten osittain palkkatyön ulkopuolisen positiossa, toimijuutta ei asemoida omiin käsiin, vaan sen oletetaan tulevan jostain ”ulkopuolelta”. Myös etenevän osallistujan positiossa mahdollisuus tulee järjestetyn kuntouttavan toiminnan kautta, mutta oman toimijuuden käyttöönottamalla siitä voidaan hyötyä. Kuitenkin vielä palkkatyöhön kykenemättömyyttä ilmentävä puhe laskee puhujan toimijuusasemaa täysivoimaisena yhteiskunnan jäsenenä.

Päästäksemme paikalliselle tasolle analyysin yhteenvedossa, on todettava, että arjessa tapahtuvan työskentelyn kautta esimerkiksi Silta-Valmennusyhdistys ry:n työpajoilla edellä mainittu havainto ei ole merkityksetön. On erityisesti yksilöllisen asiakastyön kannalta tärkeää olla tietoinen vaihtelevista tavoista, joilla toiminta voi valmentautujien puheessa merkityksellistyä. Tutkimuksessani haastateltavat olivat vain yksi osa työvalmentautujia, mutta jo heidän puheestaan voitiin tunnistaa yhteneviä merkityksellistymisen tapoja. On mielekästä pohtia, voivatko puhetavat tai tämän tutkimuksen käsittein repertuaarit ylläpitää joitain toimintamalleja. Voimme puhetavoillamme ja jaetun kulttuurin kautta uusintaa hyviä tai huonoja tapoja toimia. Näitä näkyväksi tekemällä ja kyseenalaistamalla voidaan saada uusia näkökulmia ilman, että sokeudumme toiminnallemme. Kuten edellä käsittelemme, puheen funktio ei muokkaudu aina tietoisesti, vaan iso osa kielenkäytöstä muodostuu sen kautta, mikä tuntuu sopivalta mihinkin tilanteeseen. (Wetherell & Potter 1988, 170–171; Potter & Wetherell 1987, 6; Suoninen 1992, 20–21.) Jotkin ilmaisut ovat myös niin totuttuja, ettei niiden kielellis-kulttuurista yhteyttä ole aina helppoa havaita arkipuheessa (Suoninen 1992, 14). Myös esimerkiksi aivan tutkielmani alussa esitetyssä sitaatissa korostuva ”tavallisen elämän” tavoite pitää

sisällään ajatuksen toiminnan taustalla olevista tavoitteista ”normaaliuden” tuottajana. Tutkimuksen taustalla oleva sosiaalisen konstruktionismin pohja muodostaa kielen itsessään sosiaalisesti käytännöksi, eikä neutraalina asioiden välittäjänä, mikä lisää työtoiminnassakin tärkeäksi nousevaa kielen käytännön seurauksia tuottavaa luonnetta (Ks. Burr 2003, 8; Wetherell & Potter 1988, 168). Repertuaareissa muodostuvien subjektipositioiden toimijuuden asettuminen niin sanotusti ”+” tai ”-” puolelle ovat erityisen tärkeitä suhteessa Silta-Valmennusyhdistys ry:n asiakkaan omaa toimijuutta korostavaan tavoitteeseen. *Edellä esitetty ”valmentautujan” positio toimii suhteessa joihinkin repertuaareihin, mutta on ristiriidassa toimijuudeltaan vahvemmin ”-”merkkisten positioiden kanssa.* On huomattavaa, että ulkoapäin annettu toimijuudeltaan vahva ”valmentautuja”-termi ei kuitenkaan aina vahvasta toimintaan osallistujan toimijuutta omassa puheessa. On tärkeää pohtia, näkyykö tämä asia paikallisesti työpajan arjessa niin yksilövalmentajien, työvalmentajien tai valmentautujien näkökulmasta.

6.2 Repertuaarit merkityksellistäjänä ja taustadiskurssi

Haastattelujen kautta rakentuu kiinnostava kattaus tulkintarepertuaareja, jotka merkityksellistävät kuntouttavaa työtoimintaa. Muodostuneet repertuaarit ovat huomattavan yhteneviä osassa aiemmissa tutkimuksissa esiin tulleisiin teemoihin. Yksilön näkökulmasta esille tulleet elämänhallinnalliset tekijät, kuten arkirytmii, päihteidenkäytön väheneminen tai osallisuus ja palkkatyön sekä työtoiminnan välinen rajapinta ovat asioita, jotka esiintyivät myös omassa aineistossani. Tämä tutkielma kuitenkin osoittaa, että valtavirtamerkitysten rinnalla voidaan havaita lisäksi toisenlaista puhetta ja toimija-asemia. Tätä havainnollistavat analyysini kautta muodostuneet erilaisia toimija-asemia edustavat subjektipositiot. Teoreettis-metodologisesta näkökulmasta subjektipositiot osoittautuivat osuvaksi tavaksi käsitellä toimija-asemia aineistossa. Teoreettis-metodologista pohjaa käsittelevässä kappaleessa erittelin käsitteiden diskurssi ja tulkintarepertuaari välistä eroa. Tutkielmaani valitsin tulkintarepertuaarin käsitteen korostaakseni niiden syntyä kontekstuaalisesti haastattelutilanteessa. Diskurssi käsitteenä (Ks. luku 3.2.1.) kuvaa kulttuurisesti vakiintuneempia kokonaisuuksina, jotka itsenäisinä toimijoina voivat sisältää esimerkiksi vakiintuneita odotuksia. Analyysini kautta muodostuneiden repertuaarien kautta voidaan todeta, että osa muodostuneista repertuaareista voidaan nähdä edustavan yleisempiäkin kulttuurissamme esiintyviä diskursseja ja toiset taas eivät saavuta näin laajaa asemaa. Myös jotkin subjektipositiot voidaan tunnistaa yleisemmiksi osiksi kulttuuriamme kuin toiset. Erityisen tärkeänä koen juuri tämän havainnon vastakkaisten positioiden muodostumisesta. Tämä osoittaa merkityksellistymisen moninaisuutta

myös suhteessa edellä mainittuihin niin sanottuihin valtavirtamerkityksiin, joita voitaisiin kuvata niin sanottuina hegemonisina diskursseina. Aineiston edustetuimmat merkitykset olivat elämänhallinnan repertuaarin Instituution uhri- sekä Elämänhallitsija-positiot sekä Yhteiskunnallisen osallisuuden repertuaarin Etenevä osallistuja. Syvempi tarkastelu synnytti vaihtoehtoisia merkityksellistymisen tapoja ihan analyysin loppumetreille saakka. Eräs esimerkki siirtyi tarkasteluni kautta toiseen repertuaariin vielä analyysin hiomisvaiheessa. Tämä osoittaa repertuaarien päällekkäisyyttä.

Analyysini tukee teoreettis-metodologista lähtökohtaa siitä, että merkityssystemit risteilevät puheessa, jonka kautta sosiaalinen todellisuus rakentuu useiden rinnakkaisten merkitysten vaihteluksi (Suoninen 1997, 46–47). Voidaan todeta, että repertuaarit vahvistavat mielikuvaa tavastamme toimia erilaisten sosiaalisesti muokkautuneiden puhetapojen varassa. Tulosteni ei voida nähdä ongelmattomasti kertovan mitään varmaa tietoa, vaan sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta ne voidaan nähdä puheenvuorona aikamme tärkeistä kysymyksistä (Ks. Suoninen 1997, 13). On innostavaa huomata, että esille tulleet repertuaarit ilmentävät yleistä keskustelua ja havainnoivat kulttuuria, jossa elämme. Vaikka osa subjektipositioista on toisilleen vastakkaisia, voi niitä molempia esiintyä samankin henkilön puheessa. Palaan nyt subjektiposition käsitteeseen suhteessa sen asemaan toiminnan rajoitteiden tutkimuksessa. Subjektipositiota käsitteenä käytetään usein juuri toiminnan rajoitteita tarkasteltaessa. Analyysissä syntyneet subjektipositiot ovat tärkeitä tästä näkökulmasta. Työtoiminnassa valmentautujat saattavat lukkiutua tiettyihin asemiin, jotka he ovat automaattisesti omaksuneet. Nämä eivät kuitenkaan ole ennalta määriteltyjä vaan oikeastaan paikat on tuotettu sosiaalisissa käytännöissä. Joidenkin subjektipositioiden haltuunotto on toisaalta vaikeaa kulttuurin rajaamien rajoitusten vuoksi. (Ks. Jokinen ym. 1993, 39–40.)

Repertuaarien kautta muotoutuvia subjektipositioita tarkasteltaessa on syytä pitää mielessä, että ne ovat työtoiminnan kautta muodostuvia paikallisesti tuotettuja identiteettejä. Esimerkiksi elämänhallinnan menettäjän positiossa esille tulevat elämänhallintaa rikkovat tekijät eivät ole samanlaisia kuin elämänhallitsijan positioon liittyvä, ennen nykyistä tilannetta kuvattu, elämän hallitsemattomuus. Näkökulma työtoiminnan muodostamista positioista on hyvä pitää mielessä analyysiä läpikäydessä, eikä näitä tule sekoittaa. Subjektipositioihin tasolla on huomioitava, että individualisti-subjektipositiossa, elämänhallitsija-subjektipositiossa sekä elämänhallinnan menettäjän subjektipositiossa uuden ja vanhan position välillä ennen ja jälkeen työtoiminnan on huomattavaa rajanvetoa. Myös työssäkävijän subjektiposition voidaan nähdä muodostuvan puheessa osaksi uutta elämänhallintaa.

Muodostuneita tulkintarepertuaareja tarkastellessa on edelleen tärkeää muistaa, että ne eivät edusta todellisuutta tai haastateltavien taustalla olevia mielipiteitä ei voida saada esille. Ensinnäkään ei siksi, että tarkastelun kohteena on kielen kautta muodostuvat merkitykset, eikä todellisuus, mutta myös siksi, että haastattelu ja konteksti muokkaavat ihmisen tapaa esittää asioita, esimerkiksi opitusti tai ”toivotuksi tavaksi” omaksumallaan tavalla. (Ks. 5.2). Jollekin esimerkiksi työ voi edustaa ”vain rahaa”, mutta haastattelussa hän voi ilmentää oppimiaan tai soveliaaksi omaksumiansa tapoja puhua. Tämä nostaa esiin kulttuurin ja yksilön väliset mahdollisesti poikkeavat merkityksellistymisen tavat, jotka vaatisivat tarkentuaakseen laajempaa tutkimusta. Aiemmin aktivointia käsittelevässä alaluvussa 2.2 kuvasin Pohjoismaissa aktivoinnin korostavan yksilön näkökulmasta sekä esimerkiksi sanktioita ja palkkioita mutta myös etenemistä työelämään tai opiskeluun. Tutkielmassani tulleet merkitykset vahvistavat näiden tavoitteiden voivan ilmentyä risteilevinä merkityksinä puheessa. Huomioitavaa on, että haastattelun virhelähteenä voidaan nähdä haastateltavan mahdollinen taipumus antaa sosiaalisesti suotavia vastauksia. Tämä ei tässä tutkielmassa nouse tärkeään asemaan, koska haastattelujen tuottamisen hetki on osa kulttuuria ja tutkimuksen kohteena ovat nimenomaan kuntouttavasta työtoiminnasta tuotetut paikalliset merkitykset. (Hirsjärvi & Hurme 2011, 35.)

Johtopäätöksiä kokoavavana näkökulmana palaan aiemmin käsiteltyyn Helnen (2002) kuvaukseen siitä, miten nyky-yhteiskunta asemoi ihmisiä sosiaalisesti ja paikallisesti niin sanotusti reunoille ja pois keskiöstä. Tutkielmaani haastatellut kohdehenkilöt ovat ulkopuolella työelämästä, joka on iso osa yhteiskuntaa, jossa elämme. Kokonaisuuden kannalta on huomattavaa, että kaikki tutkimuksen repertuaarit ja subjektipositiot asemoituvat jollain tavoin tämän kehyksen ympärille. Koko toiminta ja keskustelu sisältävät ajatuksen ”ulkopuolelta sisäpiiriin” siirtymisestä. Tätä voisi kuvata laajemmin niin sanotuksi ”*ulkoa sisään*” *diskurssiksi*. Tarkemmin ajateltuna sekä elämänhallinnan repertuaari, työn repertuaari että yhteiskunnallisen osallisuuden repertuaarin sisällöt ja subjektipositiot eivät muodostuisi ilman tätä taustalla olevaa käsitystä ”ulkopuolella” olemisesta ja ”sisään” johdattavasta yleisestä politiikasta niin yhteiskuntapolitiikkamme kuin kansainväliselle tasolle asti aktivoinnin muodossa.

7 Pohdintaa ja jatkotutkimusaiheita

Tutkielmani on puheenvuoro kuntouttavan työtoiminnan tutkimuksen kentällä. Tavoite saada tutkittavien ääni kuuluviin paikallisella tasolla toteutui, mutta tätä pro gradu -tutkielmaa on syytä tarkastella vain yhtenä tulkintana aineistosta ja aiheesta. Huomioitavaa on myös, että tutkielman

analyysi on aina tutkijan luoma, joten tutkijana oma tulkintani erottuu vahvimpana (Hatch & Wisniewski 1995, 131). Oma asemiani tutkijana sekä haastattelijana on otettava huomioon tutkielman kriittisessä arvioinnissa. Tutkimusprosessi kokonaisuutena ja analyysi sekä siitä tehdyt johtopäätökset ovat luomiani konstruktioita ja tulkintaa oman ymmärryksen kautta suhteessa teoriaan ja metodiin. Tämä vahvistaa tutkielman asemaa yksittäisenä näkemyksenä aineistosta. Jo aiemmin pohdin, kuinka oma kokemukseni asiakastyössä on kasvanut tutkielman aineiston keräämisen jälkeen. Tämä olisi voinut tuoda uusia taitoja haastattelujen tekemiseen myöhemmin. Tätä pohtiessani painotan kuitenkin edelleen tutkielman metodin tukemaa paikallisten merkitysten tulkintaa, mikä tekee aineistosta tilanteisesti syntyneenä relevantin tutkielmalleni. Haastattelut sellaisenaan ovat ohjanneet metodin valintaa. Ei voida sanoa varmasti, että muodostuneet repertuaarit toistuisivat isommassa joukossa, mutta voidaan puhua niin sanotusta mahdollisen logiikasta eli siitä, että on mahdollista esille tulevien asioiden olevan kulttuurissa tietyllä tavalla jaetussa asemassa (Peräkylä 2004; Ruusuvuori ym. 2011, 27–28). Edellä mainitut yhtäläisyydet aiempien tutkimusten tuloksiin vahvistavat tuloksia paikallisesti pätevinä, tuoden myös uutta näkökulmaa aiemman tutkimuksen lisänä. Repertuaarit ja niissä syntyvät subjektipositiot risteilevät puheessa ja voivat esiintyä saman henkilön puheessa vaihtuvina hyvinkin nopeasti. *Näin merkitykset muodostavat jatkuvasti muovautuvan mosaiikin kaltaisen kuvan kuntouttavasta työtoiminnasta – näin syntyy ”merkityksistä muovautuva mosaiikki”.*

Tutkimuksen näkökulmaa ja sosiaalisen konstruktionismin pohjaa voidaan tarkastella kriittisesti ja nähdä sen tuottavan vain yhdenlaista tietoa. Tähän vasta-argumenttina totean kuitenkin, että tavoitteena on ollut tuoda näkyväksi merkityksellistymisen tapoja, eikä tutkimussuunnan mukaisesti tarkastella saatua tietoa ontologisesti toden tai faktan tasolla. Tutkijana olen pyrkinyt perustelemaan tekemiäni valintoja ja rajauksia parhaani mukaan, vahvistaen näin tutkielman reabiliteettia. Valittu metodi on osoittautunut sopivaksi suhteessa aineistooni ja antaa merkityksellistä informaatiota suhteessa tutkimuskysymyksiini. (Ks. Ruusuvuori ym. 2011, 26–27.) Yksi oman tutkielman arvioinnin kohde on johdonmukaisuus. Tutkimus esittää käsitteellisesti melko tarkkoja ilmaisuja ja tutkii näiden toimijuutta. Tämä vaatii tarkastelua siitä, onko johdonmukaisuus kaikkien käytettyjen käsitteiden kohdalla sujuvaa.

Edellä esitetyt johtopäätökset kuvaavat repertuaareja suhteessa yhteiskuntaamme ja nostavat esiin merkityksien moninaisen kirjjon. Näiden vaikutuksia käytännön toimintaan on syytä miettiä ja spekuloida. Tulokset voivat nousta myös kontekstista, jota käsitelin tarkemmin luvussa 4.3 sekä yllä pohtiessani asemaani haastattelijana. Ei ole tarpeeksi, että sulautamme kokonaisuuden yhdeksi

osaksi, vaan tutkimuksen ja käytännön toiminnan pohdinnan kannalta on syytä miettiä, mikä merkitys toimintaan liittyen säilyy ja mikä muuttuu, kun konteksti muuttuu. Tätä käsitellen lisää seuraavaksi pohtiessani jatkotutkimusideoita.

Jatkotutkimusideoita aiheesta viriää useita. Oma tutkielmani käsittelee kokonaisuutena kuntouttavan työtoiminnan asiakkaiden antamia merkityksiä, mutta esimerkiksi tarkastelu sukupuolieroittain tai ikäryhmittäin olisi hedelmällistä. Tutkimuksissa on todettu, että kuntouttavan työtoiminnan nuoremmat osallistujat toivovat siirtymää työhön tai koulutukseen, mutta vanhempien osallistujien haluissa korostuu toive tai puhe jatkosta toimenpiteissä tai eläkkeellä (Sandelin 2014). Oman käsitykseni mukaan myös omassa aineistossani tämä oli nähtävissä, mutta merkitysten lajittelu vaatisi tarkempaa tarkastelua. Myös tarkastelu eri tavalla toimivien työpajojen välillä olisi tarpeen toiminnan merkityksellistymisessä. Myös erilainen elämäntilanne ja edellä mainitusti ikä voivat vaikuttaa puhetapoihin. Huomioni mukaan yksi haastateltavista, joka toimi viestintään paneutuvalla työpajalla, tuotti puheessaan poikkeavia merkityksiä kuin valtaosassa muuta aineistoa. Viestinnän alan innovatiivisuus, luovuus ja usko omaan kehittymiseen toivat puhetapoja, jotka erillisinä tarkasteluina olisivat mielenkiintoisia. Haastattelu ei tuottanut esimerkiksi instituution uhri-positiota, vaan lähestyi toimintaa erilaisesta, ei-pakollisesta näkökulmasta. Samalla se tuotti kuitenkin myös analyysissä esille tulleita repertuaareja. Tällaiset eroavaisuudet lähemmin tarkasteltuna tuottaisivat merkityksellistymisen tutkimuksessa tärkeää, valtavirtamerkityksiä syvempää tietoa. Juuri tässä on huomioitava edellä kuvattu kontekstin merkitys ja se, mikä säilyy ja mikä muuttuu, kun konteksti muuttuu. Pro gradu -tutkielman laajuudessa tutkimuksessa oli kuitenkin suoritettava rajausta, eikä kaikkeen ollut mahdollista perehtyä. Pyrkimyksenäni ei ole ollut esittää täydentävää katsausta kohderyhmän henkilöistä. Kyseessä on kvalitatiivinen tutkimus, jolla voidaan tuottaa tapaustutkimuksellista tietoa haastateltavien tavoista tuottaa kulttuurista puhetta ja merkityksiä.

Tutkimusmatkana pro gradu -tutkielman tekeminen on ollut monivaiheinen. Siirtyminen työelämään opintojen loppuvaiheessa on ollut yhtenä tekijänä tutkielman teon ajallisesta näkökulmasta. Niin sanotusti uusi sivu kääntyy elämässä tutkielman ja maisterin tutkinnon valmistumisen jälkeen. Tutkielman tekoprosessi on saanut kuitenkin myös pidemmällä aikavälillä aineksia asioiden käsittelyyn monesta näkökulmasta. Oma asiakastyö on edellä mainitusti kehittänyt itseä ihmisten kohtaamisessa ja haastattelujen tarkastelu työkokemuksen jälkeen antaa perspektiiviä oman osaamisen kehitykselle ja tukee myös omaa ammatillista identiteettiä. Parin vuoden aikavälin muutos maamme työllisyystilanteessa on osoittanut tutkielman ajankohtaisuutta ja tuonut minulle tutkijana uutta mielenkiintoa ja motivaatiota tuoda tietoa tärkeästä aiheesta. Toivon tutkielmani herättävän

ajatuksia ja keskustelua aiheen kanssa työskentelevien keskuudessa. Hedelmällistä olisi, jos tutkielmani tarjoaisi tuoreita ajatuksia niin asiakastyöhön kuin tutkimuskentällekin.

Lähteet

Ala-Kauhaluoma, Mika (2005) Keppiä ja porkkanaa. Voidaanko aktivoinnilla vaikuttaa työttömien työllistymiseen ja hyvinvointiin?⁸ *Yhteiskuntapolitiikka* 70 (2005):1, 42–53.

Ala-Kauhaluoma, Mika; Keskitalo, Elsa; Lindqvist, Tuija & Parpo, Antti (2004) Työttömien aktivointi. Kuntouttava työtoiminta -lain sisältö ja vaikuttavuus. Lain arviointitutkimuksen loppuraportti. Stakes: tutkimuksia 141. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy.

Bengtsson, Mattias (2014) Towards standby-ability: Swedish and Danish activation policies in flux. *International Journal of Social Welfare* 1:2014, 1–17.

Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (1994) *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen: tiedonsosiologinen tutkielma*. Suomentanut ja toimittanut Vesa Raiskila. Helsinki: Gaudeamus.

Brodin, E. Z. and Larsen, F. (2013) Changing Boundaries: The Policies of Workfare in the U.S. and Europe. *Poverty & Public Policy* 5:1, 37–47.

Burr, Vivien. (2003) *Social constructionism* Lontoo: Routledge.

Dropping, Anders; Hvinden, Bjorn & Vik, Kirsten (1999) Activation policies in the Nordic countries. Teoksessa Mikko Kautto (toim.) *Nordic social policy: changing welfare states*. Lontoo: Routledge, 133-158.

Gergen, Kenneth J. (1994) *Realities and relationships: soundings in social construction*. Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press.

Gergen, Kenneth J. (2009) *An invitation to social construction*. Lontoo: Sage.

Gilbert, G. Nigel & Mulkey, Michael (1984) *Opening Pandora's box: a sociological analysis of scientists discourse*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hall, S. (2002) *Identiteetti*. Tampere: Vastapaino.

Hatch, J. Amos & Wisniewski, Richard (1995) *Life history and narrative: question, issues and exemplary works*. Teoksessa J. Amos Hatch & Richard Wisniewski (toim.) *Life history and narrative*. Lontoo: Falmer Press, 113–136.

Heikkilä, Matti (2002) Eettisiä ongelmia yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa. Teoksessa Sakari Karjalainen, Veikko Launis, Risto Pelkonen & Juhani Pietarinen (toim.) *Tutkijan eettiset valinnat*. Helsinki: Gaudeamus, 165–176.

Helne, Tuula (2002) *Syrjäytymisen yhteiskunta*. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskuksen tutkimuksia. Helsinki: Stakes.

⁸ Artikkelin perustuu Stakesin ja Kuntoutussäätiön yhteistyönä toteuttamaan lain kansalliseen arviointitutkimukseen (Ks. Ala-Kauhaluoma ym. 2004).

Helsingin Sanomat (23.10.2003) Filatov: Työllistämiskeinojen tehoa arvioidaan väärin perustein. Kuntouttava työtoiminta on puhtaasti työllisyyspolitiikkaa.

Hirsjärvi, Sirkka; Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula. (2007) Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2011) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

Hämäläinen, Kari (2013) Aktivointipolitiikan talouspoliittiset tavoitteet, tulokset ja merkitys yhteiskunnassa. Teoksessa Vappu Karjalainen & Elsa Keskitalo (toim.) Kaikki työuralle!; työttömien aktiivipolitiikkaa Suomessa. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 173–189.

Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1993) Diskursiivinen maailma. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen. (toim.) Teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet. Tampere: Vastapaino, 17–47.

Jokinen, Arja (1999) Diskurssianalyysin suhde sukulaistraditioihin. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 37–53.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (1999) Diskurssianalyttisen tutkimuksen kartta. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen. (toim.) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 54–100.

Julkunen, Raija (1998) Aktivoivan sosiaalipolitiikan hämmennykset. Yhteiskuntapolitiikka 63:2, 180–189.

Juhila, Kirsi (1999) Kulttuurin jatkuvasti rakentuvat kehät. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen. (toim.) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 160–200.

Juhila, Kirsi & Jokinen, Arja & Suoninen Eero (2012) Katégoria-analyysin teesit. Teoksessa: Arja, Jokinen; Kirsi, Juhila & Eero, Suoninen (toim.) Katégoriat, kulttuuri & moraalit: johdatus katégoria-analyysiin. Tampere: Vastapaino, 45–87.

Järvikoski, Aila & Härkäpää, Kristiina (2011) Kuntoutuksen perusteet: näkökulmia kuntoutukseen ja kuntoutustieteeseen. Helsinki: WSOYpro.

Keskitalo, Elsa & Mannila, Simo (2002) Aktivointipolitiikka – vastaus pitkäaikaistyöttömyyden ja syrjäytymisen ongelmaan? Teoksessa Matti Heikkilä & Mikko Kautto (toim.) Suomalaisten hyvinvointi (2002) Helsinki: Yliopistopaino, 192–213.

Karjalainen Jarno & Karjalainen Vappu (2010) Kuntouttava työtoiminta – Aktiivista sosiaalipolitiikkaa vai työllisyyspolitiikkaa? Empiirinen tutkimus pääkaupunkiseudulta. Raportti 38/2010. Helsinki: Terveyden ja Hyvinvoinnin laitos.

Karjalainen, Vappu (2013) Työttömän palvelujärjestelmän aktivoituminen. Teoksessa Vappu Karjalainen & Elsa Keskitalo (toim.) Kaikki työuralle!; työttömien aktiivipolitiikkaa Suomessa. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 108–120.

- Karvonen, Sakari (2008) Hyvinvointi työikäisten kokemana. Teoksessa Pasi Moisio, Sakari Karvonen, Jussi Simpura, Matti Heikkilä (toim.) Suomalaisen hyvinvointi 2008. Vammala: Vammalan kirjapaino Oy, 96–115.
- Kauppinen, Timo M.; Saikku, Peppi & Kokko, Riitta-Liisa (2010) Työttömyys ja huono-osaisuuden kasautuminen. Teoksessa Marja Vaarama, Pasi Moisio & Sakari Karvonen (toim.) Suomalaisen hyvinvointi 2010. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos, 234–251.
- Keskitalo, Elsa (2008) Balancing Social Citizenship and new paternalism: Finnish activation policy and street-level practice in a comparative perspective. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Helsinki: Stakes.
- Kotiranta, Tuija (2008) Aktivoimisen paradoksit. Sosiaalialaan kuuluva väitöskirja. Jyväskylä: Jyväskylä University Printing House.
- Kuula, Arja (2006) Tutkimusetiikka: aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.
- Kuula, Arja & Tiitinen, Sanni (2010) Eettiset kysymykset ja haastattelun jatkokäyttö. Teoksessa Johanna Ruusuvaara & Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.) Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino, 446–459.
- Lødemel, Ivar & Trickey, Heather (2001) A new contract for social assistance. Teoksessa Ivar Lødemel & Heather Trickey (toim.) An offer you can't refuse: workfare in international perspective Bristol: Policy Press, 1–40.
- Luhtasela, Leena (2009) Osallisuuden rakentuminen kuntouttavassa työtoiminnassa. Sosiaalityön erikoistumiskoulutuksen lisensiaatintutkimus. Kuntouttavan sosiaalityön erikoisala. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Mannila, Simo & Laisola-Nuotio Annika (2002) Pitkäaikaistyöttömien kuntoutuksen vaikuttavuus. Teoksessa Anna-Mari Aalto; Heikki, Hurri & Järvikoski, Aila (toim.) Kannattaako kuntoutus? Asiantuntijakatsaus eräiden kuntoutusmuotojen vaikuttavuudesta. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Helsinki: Stakes, 57–72.
- Niemelä, Heikki & Salminen, Kari (2006) Suomalainen sosiaaliturva. Helsinki: Kansaneläkelaitos.
- Suoninen, Eero (1992) Perheen kuvakulmat: diskurssianalyysi perheenäidin puheesta. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Suoninen, Eero (1997) Miten tutkia moniäänistä ihmistä? Diskurssianalyttisen tutkimusotteen kehittäminen. Sosiaalipsykologian alaan kuuluva väitöskirja. Acta Universitatis Tamperensis, 580, Tampere: Tampereen yliopisto.
- Suoninen, Eero (1999) Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila, Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 17–36.
- Suoninen, Eero (2010) Päivittäinen vuorovaikutus. Teoksessa Eero Suoninen, Anna-Maija Pirttilä-Backman, Anja-Riitta Lahikainen & Marja Ahokas (toim.) Arjen sosiaalipsykologia. Helsinki: WSOYpro, 29–85.

Suoninen, Eero & Partanen, Jukka (2010) Haastattelu vuorovaikutuksen tilana – Meadilainen näkökulma. Teoksessa Kirsi Kallio, Pauliina Ritala-Koskinen, Aino Rutanen & Tiina Mälkiä (toim.) Missä lapsuutta tehdään? Helsinki: Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 105, 103–117

Peräkylä, Anssi (1990) Kuoleman monet kasvot: identiteettien tuottaminen kuolevan potilaan hoidossa. Tampere: Vastapaino.

Peräkylä, Anssi (2004) Reliability and validity in research based on tapes and transcripts. Teoksessa David Silverman (toim.) Qualitative research: Theory, Method and Practise. Second Edition. Lontoo: Sage, 283–304.

Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne (2009) Kurssi kohti diskurssia. Tampere: Vastapaino.

Potter, Jonathan (2012) Re-reading Discourse and Social Psychology: Transforming social psychology, British Journal of Social Psychology 51, 436-455.

Potter, Jonathan & Wetherell, Margaret (1987) Discourse and social psychology: beyond attitudes and behavior. Lontoo: Sage.

Ruusuvuori, Johanna (2010) Litteroijan muistilista. Teoksessa Johanna Ruusuvuori & Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.) Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino, 2010. s. 424–431.

Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (2005) Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa Johanna Ruusuvuori, Liisa Tiittula (toim.) Haastattelu: tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 2005, 22–56.

Ruusuvuori, Johanna; Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (2010) Haastattelun analyysin vaiheet. Teoksessa Johanna Ruusuvuori & Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.) Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino, 9–36.

Tammelin, Mia (2010) Kokemuksia sosiaalipalveluista. Kuntouttavan työtoiminnan asiakasfoorumit Keski-Suomessa. Raportti 31/2010. Terveyden- ja hyvinvoinnin laitos. Yliopistopaino: Helsinki.

Wetherell, Margaret & Potter, Jonathan (1988) Discourse analysis and the identification of interpretative repertoires. Teoksessa Charles Antaki (toim.) Analysing everyday explanation: a casebook of methods. Lontoo: Sage, 168–183.

Wetherell, Margaret & Potter, Jonathan. (1992) Mapping the language of racism: discourse and the legitimation of exploitation. New York: Columbia University.

Wetherell, Margaret & Potter, Jonathan (1995) Discourse Analysis. Teoksessa Jonathan A. Smith, Rom Harré & Luk Van Langenhove. (toim.) Lontoo: Sage, 1995, 80–92.

ELEKTRONISET LÄHTEET

Draft joint employment report (2013) Accompanying the Communication from the Commission on Annual Growth Survey 2014. European Commission. Brussels, 13.11.2013.
ec.europa.eu/europe2020/pdf/2014/jer2014_en.pdf Viitattu: 16.4.2014

Eichorst, Werner & Konle-Seidl, Regina (2008) Contingent Convergence: A Comparative Analysis of Activation Policies. The Institute for the Study of Labor Discussion Paper No. 3905. <http://ftp.iza.org/dp3905.pdf>. Viitattu: 26.8.2014.

Euroopan komissio (2011) Työllisyys, sosiaalialat ja osallisuus. Euroopan komission verkkosivu. http://ec.europa.eu/employment_social/2010againstopoverty/index_fi.htm Viitattu: 10.9.2014

Kildal, Nanna (2001) Workfare Tendencies in Scandinavian Welfare Policies. International Labour Office: Geneva. <http://www.ilo.int/public/english/protection/ses/download/docs/workfare.pdf> Viitattu: 28.1.2014.

Kuntainfo (14/2009) Sosiaali- ja terveysministeriön www-sivut. <http://www.stm.fi/tiedotteet/kuntainfot/kaikki> Viitattu: 15.7.2014

Kuntouttava työtoiminta (2012) Sosiaali- ja terveysministeriön www-sivut. http://www.stm.fi/sosiaali_ja_terveyspalvelut/kuntoutus/kuntouttava_tyotoiminta. Viitattu 20.6.2013.

Kuntouttavan työtoiminnan käsikirja (2014) Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. <http://www.thl.fi/fi/web/kuntouttavan-tyotoiminnan-kasikirja> Viitattu 28.9.2014.

Kuntouttavan työtoiminnan käsikirja (2012) Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/kuntouttavan-tyotoiminnan-kasikirja/> Viitattu 4.8.2013.

Nyman, Juha (2002) Does Unemployment Contribute to Ill-being. Results from a Panel Study among Adult Finns, 1989/90 and 1997. Kansanterveyslaitoksen julkaisuja. Helgingin yliopisto: Helsinki. <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/laa/kliin/vk/nyman/doesunem.pdf> Viitattu: 27.8.2014

OECD (2014) The Organisation for Economic Co-operation and Development verkkosivusto. <http://www.oecd.org/about/>. Viitattu 15.9.2014.

Renvall, Mika & Vehkalahti, Pertti 2002. The Unemployed as “Others” in Welfare Journalism. Nordicom Review 1–2/2002, 251–262. http://www.nordicom.gu.se/sites/default/files/kapitel-pdf/42_251-262.pdf Luettu 25.8.2014

Pylkkönen, Mia; Vuori, Jukka & Kääriäinen Maija (2010) Terveenä työttömyydestä-opas. Vilppula: Edita Prima Oy http://www.te-palvelut.fi/te/fi/pdf/terveena_tyottomyydesta.pdf Viitattu: 10.9.2014.

Sandelin, Iiris (2014) Kuntouttava työtoiminta asiakkaiden kokemana. Kirjallisuuskatsaus asiakkaiden toiminnalle antamista merkityksistä. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Työpäperi 8/2014, 21 s. Helsinki. http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/114912/URN_ISBN_978-952-302-154-9.pdf?sequence=1. Viitattu: 26.8.2014.

Silta-Valmennusyhdistys (2014) Julkaisut. <http://www.siltavalmennus.fi/index.php/palvelumme/julkaisut>. Viitattu: 3.9.2014

Silta-Valmennusyhdistys ry, Vuosikertomus (2010) <http://www.siltavalmennus.fi/index.php/palvelumme/vuosikertomukset> Viitattu: 16.6.2014

Silta-Valmennusyhdistys ry, Vuosikertomus (2009)

<http://www.siltavalmennus.fi/index.php/palvelumme/vuosikertomukset> Viitattu: 16.6.2014.

Tampereen kaupunki (2014) Tampereen kaupungin verkkosivut. Kuntouttava työtoiminta.

<http://www.tampere.fi/perhejasosiaalipalvelut/sosiaalityo/kuntouttava.html> Viitattu: 4.8.2013

Työ- ja elinkeinoministeriö (2013) Terveenä työttömyydestä. Miten hallitset elämäntilanteesi? Te-palveluiden verkkosivut. [http://www.te-](http://www.te-palvelut.fi/te/fi/nain_asioit_kanssamme/te_palvelut/aineistot/index.html#Julkaisut)

[palvelut.fi/te/fi/nain_asioit_kanssamme/te_palvelut/aineistot/index.html#Julkaisut](http://www.te-palvelut.fi/te/fi/nain_asioit_kanssamme/te_palvelut/aineistot/index.html#Julkaisut) Viitattu 28.9.2014

Työpajatieto (2014) <http://www.tyopajatieto.fi/tyopajatieto/> Viitattu: 4.9.2014.

LAIT, HALLITUKSEN ESITYKSET, RAPORTIT, KATSAUKSET

Aktiivinen sosiaalipolitiikka -työryhmän muistio. Sosiaali- ja terveysministeriö.

Työryhmämuistioita 1999:20.

Filatov, Tarja (2013) Välityömarkkinaraportti. Selvitystyö välityömarkkinoiden mahdollisuuksista tukea vaikeasti työllistyvien työelämään osallistumista ja työmarkkinoille pääsyä. Selvityshenkilö Tarja Filatovin raportti työministeri Lauri Ihalaiselle. Työ- ja elinkeinoministeriö. Luettavissa:

http://www.tem.fi/files/35574/TEMrap_7_2013.pdf Viitattu: 5.8.2013.

Hallitusohjelma 2011. Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma. 22.6.2011.

Valtioneuvoston kanslia. Luettavissa osoitteessa: <http://valtioneuvosto.fi/tietoarkisto/aiemmat-hallitukset/katainen/hallitusohjelma/pdf/fi.pdf>

Hallitusohjelma 2014. Pääministeri Alexander Stubbin hallituksen ohjelma. 24.6.2014. Luettavissa osoitteessa: <http://valtioneuvosto.fi/hallitus/hallitusohjelma/pdf-stubb/fi.pdf>

Laki kuntouttavasta työtoiminnasta. 2.3.2001/189

Laki toimeentulotuesta 30.12.1997/1412

Laki työttömyysturvasta 30.12.2002/1290

Työllisyyskatsaus. Marraskuu 2011. Työ- ja elinkeinoministeriö. Julkistettu 20.12.2011 osoitteessa:

<http://www.tem.fi/tyo/tyonvalitystilasto/tyollisyyskatsaus>. Viitattu 19.8.2014.

Työllisyyskatsaus. Kesäkuu 2014. Työ- ja elinkeinoministeriö. Julkistettu 22.7.2013 osoitteessa:

<http://www.tem.fi/tyo/tyonvalitystilasto/tyollisyyskatsaus>. Viitattu 19.8.2014.

Työllisyyskatsaus. Toukokuu 2014. Työ- ja elinkeinoministeriö. Julkistettu 24.6.2014 osoitteessa:

<http://www.tem.fi/tyo/tyonvalitystilasto/tyollisyyskatsaus>. Viitattu 19.8.2014.

Liitteet

Liite 1. Haastattelupyyntö

HAASTATTELUPYYNTÖ

Marraskuu 2011/Helmikuu 2012

Hyvä Silta-Valmennusyhdistyksen työpajatoiminnassa käyvä asiakas,

Olen sosiaalipsykologian opiskelija Tampereen yliopistosta. Kerään syksyn 2011 ja kevään 2012 aikana haastatteluaineistoa pro gradu-opinnäytetyöhöni. Tutkimukseni kohteena ovat Silta-Valmennusyhdistyksen erilaisilla työpajoilla työtoiminnassa käyvät asiakkaat. Silta-Valmennusyhdistys on antanut omalta osaltaan luvan tutkimukselleni ja pyydän nyt ystävällisesti sinulta suostumusta tutkimushaastattelulle. Olen kiinnostunut tutkimuksessani kokemuksistasi työpajatoiminnassa käymisestä ja yleisistä työttömyyteen liittyvistä teemoista. En edusta mitään virallista tahoja, joten haastattelukysymyksiini ei ole mitään niin sanottua ”oikeaa” tapaa vastata. Olen aidosti kiinnostunut kertomastasi ja kokemuksistasi. Tutkimukseni avulla pyrin välittämään tietoa, jolla voitaisiin mahdollisesti kehittää työpajatoimintaa ja lisätä teidän asiakkaiden hyvinvointia pitkällä tähtäimellä. Olin tutkintooni kuuluvassa työharjoittelussa Silta-Valmennusyhdistyksessä kesällä 2011 aikavälillä 16.5–30.6 sekä 1.8–15.9, joten osalle tutkimukseeni osallistuvista olen tuttu kasvo kesän ajalta. Haastattelu voidaan tehdä osana työtoimintapäivääsi, jolloin haastatteluun ei mene ylimääräistä aikaa päivästäsi. Jokainen saamani haastattelu on erityisen tärkeä. On arvokasta kuulla Sinun kertomia kokemuksia.

Haastattelun osia esitetään tutkimusraportissani siten, ettei ketään voida tunnistaa niiden perusteella. Kaikki tunnistamisen mahdollistavat tiedot muutetaan. Nauhoitettua haastatteluaineistoa ei käytetä muuhun tarkoitukseen ilman suostumustasi ja olen itse tutkijana vaitiolovelvollinen.

Pyydän Sinulta ystävällisesti suostumusta tutkimushaastattelulle. Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Sinulla on missä tahansa vaiheessa mahdollisuus kieltäytyä tutkimuksesta. *Haastatteluun osallistuminen ei vaikuta työpajatoimintaan eikä tietoja anneta viranomaisille.*

Kyllä, minua saa haastatella edellä mainittuun tutkimukseen ___

Allekirjoitus ja päivämäärä

Nimenselvennys

Mikäli Sinulla on mitään tutkimukseeni liittyvää kysyttävää tai haluat lisätietoja, vastaan mielelläni! Kysymykset voit osoittaa sähköpostilla osoitteeseen: tuulamaria.lempiala@luukku.com
Tarvittaessa kysymyksiin vastaa myös tutkielmani ohjaaja Tiina Mälkiä: tiina.malkia@uta.fi puh. (03) 3551 6037

Kiitos paljon Sinulle! Ystävällisin terveisin,

Tuulamaria Lempiälä

Sosiaalipsykologian opiskelija, Tampereen yliopisto

Liite 2. Teemahaastattelun kysymysrunko

Taustatietoja:

- Ikä
- Millä työpajalla käyt kuntouttavassa työtoiminnassa? Montako päivää viikossa käyt työtoiminnassa ja montako tuntia / pvä?
- Kertoisitko miten olet päätenyt kuntouttavaan työtoimintaan? Mikä sai sinut hakeutumaan tänne? Ohjattiinko sinut tänne? Mitä teit ennen KTT:tä? Oletko ollut pitkään työttömänä?

Työpajasta:

- Voisitko kuvailla minulle millainen on tyypillinen päiväsi työpajalla?
- Mikä toiminnassa on mielekästä sinulle ja miksi? Miten työpajalla käyminen on muuttanut elämääsi konkreettisesti? Onko mikään muuttunut?
- Mitä hyötyä sinulle on ollut säännöllisestä käymisestä työpajalla? Onko siitä ollut jotain haittaa?
- Miten uskot, että työtoiminnassa käyminen auttaa sinua tulevaisuuttasi ajatellen? (voit ajatella sekä työvalmennusta että yksilövalmennusta)
- Oletko saanut työtoiminnan kautta kavereita? Mitä se merkitsee sinulle?
- Mitä sinulle merkitsee se, että työpajalla voi tavata muita samassa tilanteessa olevia? Kertoisitko esimerkin?

Työttömyydestä:

- Kuvailisitko mitä teit ennen työpajalle tulemistasi arkipäivisin? Miten arkesi sujui?
- Onko työttömyys vaikuttanut elämääsi jotenkin? Miten, missä asioissa? (esim. perhe, ystävyysuhteet) Mitä työttömyys merkitsee sinulle? Koetko työttömyyden vaikuttaneen sinuun jotenkin? Koetko työttömyyden ongelmana?
- Miltä tuntuu tulla työpajalle aamuisin? Mitkä asiat motivoivat sinua osallistumaan työtoimintaan?
- Koetko, että sinulla on vaikutusvaltaa työllistymiseesi? Millä tavalla? Miksi haluat työllistyä?
- Mitä työ merkitsee sinulle yleisesti? (esim. raha, itsensä toteuttaminen)
- Onko perheessäsi /lähipiirissä ollut työttömyyttä ollessasi nuorempi? Entä nyt? Kertoisitko vähän kokemuksistasi.
- Minkälainen käsitys sinulla on työttömänä olemisesta *suomalaisessa yhteiskunnassa*? Onko sinua kohdeltu mielestäsi jotenkin erityisellä tavalla, kun ajattelet itseäsi työttömänä? / Suhtaudutaanko työttömyyteen mielestäsi jollakin tavalla Suomessa / yhteiskunnassamme? Miten, kuvailisitko ajatuksiasi.
- Kontrasti-kysymys: miten elämäsi eroaa konkreettisesti siitä millaista se oli ennen kuin kävit työpajalla kuntouttavassa työtoiminnassa

Vapaa-aika:

- Mitä teet vapaa-aikanasi? Onko työttömyyden mahdollisesti aiheuttama taloudellinen tilanne vaikuttanut harrastuksiisi tai muuhun elämään työpajalla käynnin ulkopuolella? Koetko jääväsi jostain ulkopuolelle? (oletus?)

Tulevaisuus:

- Mitä toivot tekeväsi työpajatoiminnan jälkeen? Mitä uskot tekeväsi tulevaisuudessa? Mitä toivot tekeväsi tulevaisuudessa? Missä näet itsesi 5 vuoden kuluttua ja mitä tekemässä? Millä uskot elättäväsi itsesi 5 vuoden kuluttua?

Haastattelun aikana esim:

- *Kertoisitko minulle lisää...sepä mielenkiintoista....mitä tarkoitat tuolla...antaisitko esimerkin...*
- *Voisitko kertoa hiukan enemmän...*
- *Voisitko kertoa lisää esimerkkejä...*
- *Mitä ajattelit silloin...*
- *Mitä teit kun tunsit...*